

KHÁT VỌNG ĐƯỢC LÀ CHÍNH MÌNH

VIỆN NGHIÊN CỨU XÃ HỘI, KINH TẾ VÀ MÔI TRƯỜNG

Phạm Quỳnh Phương
Lê Quang Bình – Mai Thanh Tú

KHÁT VỌNG ĐƯỢC LÀ CHÍNH MÌNH

*Người chuyển giới ở Việt Nam
– những vấn đề thực tiễn và pháp lý*

Hà Nội 2012

LỜI NÓI ĐẦU

Đây là một nghiên cứu về người chuyển giới ở Việt Nam, do Viện Nghiên cứu Xã hội, Kinh tế và Môi trường (iSEE) khởi xướng, với sự tài trợ của Rosa Luxemburg Stiftung và CARE quốc tế tại Việt Nam. TS. Phạm Quỳnh Phương chịu trách nhiệm chính trong việc thiết kế câu hỏi nghiên cứu, phỏng vấn, phân tích định tính và viết báo cáo. Ths. Mai Thanh Tú tham gia điều phối nghiên cứu, phỏng vấn và phân tích kết quả, Ths. Lê Quang Bình đóng góp vào đề xuất ý tưởng và sửa chữa báo cáo. Nhóm nghiên cứu xin trân trọng gửi lời cảm ơn đến Nguyễn Hải Yến và Vũ Kiều Châu Loan đã giúp kết nối với một số cộng đồng người chuyển giới; Hoàng Huy Thành, Nguyễn Thị Hồng Nhung và Đào Xuân Trung đã tham gia hỗ trợ phỏng vấn sâu. Nhóm nghiên cứu cũng xin bày tỏ lòng biết ơn đến những người chuyển giới đã tham gia vào nghiên cứu này, những người đã tin cậy và chia sẻ với chúng tôi câu chuyện của họ, mà vì những lý do đạo đức nghiên cứu chúng tôi không thể sử dụng tên thật. Những sai sót trong báo cáo này hoàn toàn thuộc về người viết.

Phạm Quỳnh Phương

TÓM TẮT

Chuyển giới là một hiện tượng xảy ra trên toàn thế giới và Việt Nam cũng không phải ngoại lệ. Cũng giống như nhiều nhóm LGBTQ (đồng tính nam, đồng tính nữ và song tính) khác, người chuyển giới ở Việt Nam đã và đang phải đối mặt với những sự kỳ thị của xã hội, gia đình và bạn bè. Tuy nhiên, nghiêm trọng hơn cả các nhóm LGBTQ khác, người chuyển giới còn là đối tượng của những thông tin sai lệch, sự đối xử bất bình đẳng, nạn bạo hành, phân biệt đối xử và đói nghèo. Nghiên cứu này tập trung vào tìm hiểu nhóm chuyển giới (những người cảm thấy bản dạng giới không hoàn toàn trùng khớp với giới tính sinh học của họ, bao gồm cả người đã hoặc chưa phẫu thuật chuyển đổi giới tính) ở Việt Nam, tìm hiểu đặc thù của cả hai nhóm chuyển giới từ nam sang nữ (MTF) và từ nữ sang nam (FTM), cũng như những vấn đề mà họ đang phải đối mặt. Báo cáo đồng thời cũng đưa ra các khuyến nghị về mặt xã hội và pháp lý nhằm đáp ứng nhu cầu của người chuyển giới và thay đổi nhận thức xã hội về nhóm chuyển giới nói riêng, LGBTQ nói chung.

MỤC LỤC

Phần I. MÔ TẢ NGHIÊN CỨU	11
1. Bối cảnh nghiên cứu	11
2. Mục đích nghiên cứu	17
3. Phương pháp	18
3.1. Điểm luận tài liệu	18
3.2. Phân tích website	18
3.3. Nghiên cứu định tính	18
4. Đạo đức nghiên cứu	20
5. Hạn chế của nghiên cứu	20
Phần II. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU THỰC ĐỊA	22
I. VÀI NÉT CHUNG VỀ CỘNG ĐỒNG CHUYỂN GIỚI Ở VIỆT NAM	22
1.1. Không gian mạng cho người chuyển giới	23
1.2. Các Câu lạc bộ MSM và nhóm tự lực dành cho người đồng tính và chuyển giới	25
1.3. Môi trường dám thể hiện mình	27
1.4. Bị tách biệt khỏi cộng đồng LGB	28
II. NGƯỜI CHUYỂN GIỚI – HỌ LÀ AI?	30
2.1. Quá trình nhận thức về bản dạng giới	30
2.2. Sống và thể hiện đúng là mình theo khuôn mẫu giới	35
2.3. Phẫu thuật hay không	37
III. NHỮNG THÁCH THỨC CỦA NGƯỜI CHUYỂN GIỚI	41
3.1. Kỳ thị và phân biệt đối xử	41
<i>Trong gia đình</i>	42
<i>Kỳ thị trong trường học</i>	46

<i>Kỳ thi ở các không gian công cộng</i>	47
3.2. Đối phó với kỳ thi	50
3.3. Bị kịch trong tình yêu và hôn nhân	53
<i>Xu hướng chỉ thích người dị tính: FTM yêu người nữ dị tính</i>	53
<i>Xu hướng chỉ thích người dị tính: MTF yêu người nam dị tính</i>	57
3.4. Khó khăn trong cơ hội việc làm	60
<i>Việc làm cho nhóm MTF</i>	60
<i>Việc làm đối với FTM</i>	67
3.5. Rủi ro về sức khỏe	69
<i>Thiếu thông tin về sử dụng hooc-môn và các vấn đề sức khỏe</i>	69
<i>Sức khỏe tâm thần</i>	71
<i>Nguy cơ lây nhiễm các bệnh lây truyền qua đường tình dục</i>	73
3.6. Các vấn đề pháp lý	74
<i>Không được đổi tên và xác định lại giới tính</i>	74
<i>Không được công nhận hôn nhân, các quyền lợi nhân thân và tài sản</i>	77
IV. KẾT LUẬN	81
V. KHUYẾN NGHỊ	87
Phụ lục. ĐIỂM LUẬN TÀI LIỆU VỀ NGƯỜI CHUYỂN GIỚI	90
TÀI LIỆU TRÍCH DẪN	107

DANH SÁCH CÁC HỘP THÔNG TIN

Hộp 1: Phân biệt “bản dạng giới” và “giới tính sinh học”	12
Hộp 2: Phân biệt Transgender và Transsexual	13
Hộp 3: Người chuyển giới khác người đồng tính như thế nào?	15
Hộp 4: Một số thuật ngữ được sử dụng trong cộng đồng MTF ở TP HCM	22
Hộp 5: Phản ứng tiêu cực của gia đình đối với người chuyển giới	43
Hộp 6: Tổn thương tình cảm: “đàn ông dị tính chỉ vì tiền hoặc tìm cảm giác lạ”	58
Hộp 7: Hát đám ma	63
Hộp 8: Tự hào là người chuyển giới	83
Hộp 9: Mơ ước của người chuyển giới	86

DANH MỤC CÁC TỪ VIẾT TẮT

CBOs	Community Based Organizations - nhóm hoạt động dựa vào sức của cộng đồng
CLB	Câu lạc bộ
Come out	Bộc lộ bản dạng giới/ xu hướng tình dục
LGBT	đồng tính nam, đồng tính nữ, song tính và chuyển giới
FTM	chuyển giới từ nữ sang nam
MTF	chuyển giới từ nam sang nữ
MSM	nam quan hệ tình dục với nam
TG (transgender)	người xuyên giới/chuyển giới
TP HCM	Thành phố Hồ Chí Minh
TS (transsexual)	người chuyển đổi giới tính
Trans	người xuyên giới/chuyển giới

PHẦN I: MÔ TẢ NGHIÊN CỨU

“Em muốn có tiền được phẫu thuật rồi cho em sống một giờ thôi em cũng chịu, chỉ cần chết trong thân xác một người phụ nữ” (nam sang nữ, 19 tuổi, TP HCM)

1. Bối cảnh nghiên cứu

Mặc dù người chuyển giới/xuyên giới (transgender) và chuyển giới tính (transsexual) tồn tại ở mọi xã hội, mọi nơi trên thế giới¹, tuy nhiên những khái niệm này vẫn được hiểu một cách khá nhầm lẫn và gây lúng túng ngay cả với những người trong cuộc khi không thể xác định bản dạng giới của mình².

“Transgender” là một thuật ngữ được khởi đầu từ nước Mỹ, được sử dụng để chỉ chung những người có lối sống dường như khác với những chuẩn mực về giới trong xã hội. Nó được dùng để chỉ những người vượt ra khỏi biên giới bình thường về giới, trong cách ăn mặc, trong cách thể hiện bản thân, và cả những người đã trải qua nhiều cuộc phẫu thuật để có được cơ thể như giới tính họ mong muốn. “Transgender” bao gồm nội hàm rất rộng: cả những ai sẵn sàng trải qua phẫu thuật, hoặc không

-
- 1 Người chuyển giới tồn tại xuyên suốt lịch sử và từng được đối xử nhiều kiểu, có thể là coi trọng hoặc miệt thị, và các thay đổi giới tính được coi như là dấu hiệu ưu ái hoặc trừng phạt của Chúa. Ngược trở lại thời Sumeria/Akkadia cổ xưa (khoảng 6,000 TCN đến 2100 TCN) người ta đã tìm thấy các bằng chứng về người chuyển giới. Thường các thầy cúng của người Inanna/Ishtar tự hiến, hoặc ăn vận như đàn bà để cúng tế và thể hiện các bốn phận của họ (Stuckey 2008; Istar Lev 2004; Kaldera 2002). Khá nhiều thần thánh của các tôn giáo cổ xưa mang cả đặc tính nam và nữ, hoặc được biết đến như là chuyển từ giới này sang giới kia, như thần Dionysus. Đôi khi sự thay đổi giới tính là có ý trừng phạt như trường hợp của Tiresias, người rút cục lại thích cái lót nữ mới và bị biến lại thành nam giới nhằm trừng phạt (Istar Lev 2004). Khá nhiều người được cho là có năng lực ma thuật hoặc tâm linh như là kết quả của giới tính lẫn lộn họ có, trong khi những người khác được xem như đặc biệt thích hợp để chữa bệnh hoặc nuôi dạy trẻ (Istar Lev 2004).
 - 2 Cũng có quan niệm cho rằng trên thực tế có 3 nhóm người không tuân theo giới tính sinh học:

muốn phẫu thuật nhưng đơn thuần muốn thể hiện bản thân và sống cuộc đời họ như một giới tính khác (Chambers 2007).

Hộp 1: Phân biệt “bản dạng giới” và “giới tính sinh học”

Bản dạng giới (gender identity): cảm nhận hoặc trải nghiệm mang tính chủ quan của một cá nhân, cảm thấy mình thuộc về giới nam hay nữ. Nói cách khác, bản dạng giới là do cá nhân tự xác định. Những cảm nhận này liên quan đến sự thể hiện giới (gender expression) hay vai trò giới (gender role). Một người do đó có thể cảm nhận vai trò giới của họ đi ngược với cấu trúc sinh học. Thể hiện giới của một cá nhân bao gồm nhiều yếu tố và có thể được thể hiện qua quần áo, hành vi, lựa chọn công việc, quan hệ cá nhân và các yếu tố khác.

Giới tính sinh học (biological sex): giới tính của một người dựa trên cơ quan sinh dục ngoài

Những người chuyển giới vẫn thường được đồng nhất một cách sai lầm với người đồng tính và chuyển giới tính. Tuy nhiên, “transgender” có thể tự xác định/hoặc được xác định là người dị tính, đồng tính, hay lưỡng tính. Thuật ngữ này bao hàm từ cả những người ăn vận theo đúng giới tính sinh học của họ, cho tới những người thể hiện phá cách như là các drag queen [nữ hoàng giả trang] và các đồng tính nữ (lesbian) nam tính. Cũng thuộc phạm trù “transgender” có cả những người dị tính - những người đạt được cảm giác về một giới tính mới mẽ thông qua y phục (bao gồm trang sức, hình xăm và các phục sức khác thường gắn với giới tính đối lập) có thể một cách bí mật hoặc công khai, có thể hoàn toàn hoặc chỉ phần nào³. Có ba thuật ngữ

1) Bất tuân theo chuẩn mực giới (Gender Nonconformity): những người vẫn tự nhận mình đồng nhất với giới tính họ sinh ra, nhưng thường ứng xử với các hành vi của giới ngược lại, ví dụ như tomboy, butch. Những hành vi này mang tính bẩm sinh.

2) Mơ hồ về giới (transgender): ví dụ như những người ăn mặc xuyên giới, lưỡng giới, gender queer, drag queen, drag king, androgyne, transgenderist: những người không đồng nhất mình với một giới nào hoàn toàn.

3) Tuân theo giới tính ngược với giới tính sinh học (transsexualism): người nghĩ, cảm thấy và hành động như một người ở giới tính hoàn toàn ngược lại.

3) Thí dụ như trong tài liệu khoa học và học thuật phương Tây, hiện tượng ăn vận cải giới còn dùng để chỉ hành vi của nam giới dị tính, mà việc mặc đồ nữ có thể là gợi hứng tình dục hay chỉ nhằm tiêu khiển (Docter & Fleming 2001)

thường được dùng để mô tả những người như vậy (trong tiếng Anh thường được nhắc đến là “trans people”): người ăn vận cải giới (transvestite), người chuyển giới (transgender), và người chuyển giới tính (transsexual), tuy nhiên trên thực tế, người có giới tính khác biệt với cơ thể sinh học có thể có những bản dạng giới rất phức tạp, và họ có thể chuyển từ loại hình này sang loại hình khác trong suốt cuộc đời.

Ở Việt Nam, “transgender” là một thuật ngữ mới xuất hiện và gây khó khăn trong khi sử dụng. Hiện nay có nhiều cách gọi ám chỉ thuật ngữ này, đó là “người chuyển giới”, “người xuyên giới”, “người vượt giới”, trong khi khái niệm “transsexual” khá được thống nhất về cách hiểu – đó là “người chuyển đổi giới tính” (mong muốn thay đổi cơ thể hoặc đã qua phẫu thuật). Cách gọi phổ thông thường được nhiều người nói đến đó là “người chuyển giới”, mặc dù nội hàm của thuật ngữ này gây lúng túng khi phân tích từ nguyên nghĩa gốc cũng như trên thực tế. Bởi rất nhiều người “chuyển giới” hoàn toàn không “chuyển” sang giới tính ngược lại với giới tính sinh học của họ, mà thường có cảm giác về một bản dạng giới mơ hồ về giới tính, hoặc chuyển từ trạng thái này sang trạng thái khác, giới tính này sang giới tính khác, tùy vào thời gian và bối cảnh. Họ thường được phân làm hai nhóm: một là nhóm từ nam qua nữ [MTF: Male to Female Transgender] và nhóm từ nữ qua nam [FTM: Female to Male Transgender].

Hộp 2: Phân biệt Transgender và Transsexual

Người chuyển giới (Transgender) là một người được sinh ra với cơ thể sinh học là nam hay nữ, nhưng có một khát vọng mạnh mẽ và nhất quán, có giới tính khác với giới tính sinh học của họ lúc sinh. Họ có thể trải qua hoặc không trải qua việc điều trị y tế để chuyển đổi sang bản dạng giới họ chọn.

Người chuyển đổi giới tính (Transsexual) Là người mong muốn, hoặc đã trải qua phẫu thuật để đạt đến sự trùng khớp giữa cơ quan sinh dục và bản dạng giới thực sự trong não của họ.

Tuy nhiên, để dễ dàng hơn trong cách hiểu và sử dụng, cũng như giới hạn đối tượng nghiên cứu, trong báo cáo này chúng tôi tạm gọi những người có những cảm nhận rõ ràng về giới tính thật của mình khác với giới tính sinh học, dù phẫu thuật hay chưa, là người “chuyển giới”⁴.

Nghiên cứu trên thế giới cho thấy tỷ lệ người chuyển giới là từ 0.1% đến 0.5%. Điều tra giám sát hành vi có nguy cơ ở Massachusetts cho thấy có khoảng 0.5% người trong độ tuổi 18-64 tự nhận mình là người chuyển giới. Gần đây, các cuộc điều tra dân số tại Mỹ và trên thế giới đã có câu hỏi nhằm xác định bản dạng giới và xu hướng tình dục. Số liệu ước tính mới nhất cho thấy có khoảng 0.3% dân số Mỹ là người chuyển giới (Gates, 2011). Việc thu thập số liệu về tỷ lệ người chuyển giới gặp nhiều khó khăn do sự kỳ thị xã hội khiến người chuyển giới không thể hiện hoặc công khai giới tính mong muốn của mình. Cũng có trường hợp người chuyển giới tự nhận là người đồng tính. Thông tin số lượng người chuyển giới tìm đến các phòng khám ở Anh tăng gấp đôi cứ 5-6 năm (Reed và cộng sự, 2009). Số liệu tại nhiều nước châu Âu ghi nhận tỷ lệ người chuyển giới từ nam sang nữ cao gấp từ 6 đến 2.5 lần tỷ lệ người chuyển giới từ nữ sang nam. Điều này không có nghĩa rằng có nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ hơn, mà do người chuyển giới từ nữ sang nam ít tìm đến các cơ sở phẫu thuật chuyển đổi giới tính hơn. Các yếu tố văn hóa, xã hội, quan niệm về vai trò giới và tình dục đồng giới cũng như chi phí tiến hành phẫu thuật chuyển đổi giới tính khiến những số liệu tại cơ sở y tế không phản ánh đúng thực tế (De Cuypere, 2006).

4 Ở đây, chúng tôi chưa đề cập đến khái niệm rộng hơn – “xuyên giới” – dành cho những người có những cảm giác mơ hồ về giới, và có những thực hành về giới đôi khi hoặc nhiều khi không tuân theo chuẩn mực giới tính sinh học (ví dụ như ăn vận cái giới...)

Trong nghiên cứu này, chúng tôi sử dụng thuật ngữ chung “người chuyển giới”, và nhiều trường hợp bao hàm cả người “chuyển giới tính” (đã qua phẫu thuật để chuyển hoàn toàn sang giới khác).

Hộp 3: Người chuyển giới khác người đồng tính như thế nào?

Người chuyển giới có cảm nhận và giới tính mong muốn của mình không trùng với giới tính sinh học đang có. Ví dụ, một người có cơ thể sinh học từ khi sinh ra là nam và nghĩ mình là nữ và ngược lại. Cộng đồng người chuyển giới gồm hai nhóm: chuyển giới từ nam sang nữ và chuyển giới từ nữ sang nam.

Người chuyển giới liên quan đến việc người đó nhận mình là nam hay nữ, trong khi người đồng tính, song tính hay chuyển giới liên quan tới việc người đó bị hấp dẫn bởi người cùng giới hay khác giới. **Người đồng tính** là người có sự hấp dẫn về tình cảm và/hoặc tình dục với người cùng giới. **Người dị tính** là người có sự hấp dẫn về tình cảm và/hoặc tình dục với người khác giới. **Người song tính** là người có sự hấp dẫn về tình cảm và/hoặc tình dục với cả nam và nữ. Chuyển giới là một khái niệm liên quan đến **bản dạng giới**, trong khi đồng tính, song tính hay dị tính là những khái niệm liên quan đến **xu hướng tình dục**.

Giống như người đồng tính, tại nhiều quốc gia, người chuyển giới gặp phải sự kỳ thị lớn và đối mặt với nhiều hình thức phân biệt đối xử trong mọi lĩnh vực xã hội. Chuyển giới bị xem là “bệnh tâm thần”, “rối loạn tâm thần” hay “rối loạn nhận dạng giới”. Điều tra quốc gia trên diện rộng của Mỹ về bạo lực đối với người chuyển giới cho thấy 48% người trả lời là nạn nhân của các cuộc tấn công, bao gồm cả hiếp dâm và lạm dụng tình dục, và 78% trả lời đã từng bị thóa mạ (Genderpac 1997). Tuy nhiên, mức độ kỳ thị họ phải gánh chịu còn nặng nề hơn so với các nhóm LGBT khác, bởi người xuyên giới/chuyển giới thường thể hiện sự khác biệt về giới ngay từ hình thức bên ngoài. Ngay cả ở các quốc gia nơi mà cộng đồng LGBT đã đạt được một số quyền nhất định và ít bị kỳ thị, thì nhóm xuyên giới/chuyển giới vẫn phải gánh chịu sự định kiến và phân biệt đối xử từ xã hội, và ngay từ cộng đồng các nhóm LGBT khác. Dù cộng đồng LGBT và những người chuyển giới thường được đồn vào trong cùng một cộng đồng hoặc một giới, có những khác biệt và cũng có những người ở cả hai nhóm không hề muốn cùng dạng với nhóm kia. Thậm chí trong các tổ chức dùng chữ viết tắt LGBT, nhưng người chuyển giới thường bị loại ra ngoài các thảo luận (Mottet & Tanis 2008).

Người chuyển giới còn thường xuyên phải đối mặt với nạn bạo hành tinh thần hoặc thể chất, ví dụ như xâm hại tình dục và bạo lực từ cảnh sát, như trường hợp ở Nepal, hôn nhân cưỡng ép và những tội ác ở Guatemala (USAID, 2009). Theo báo cáo của USAID (2009), bạo lực đối với nhóm chuyển giới thậm chí nặng nề hơn do “thái độ sợ người đồng tính, cũng như nỗi sợ hãi chung đối với những ai mà bản dạng giới không theo những chuẩn mực giới truyền thống”.

Ở Việt Nam, nhiều tổ chức đã có những nghiên cứu đa chiều về các nhóm đồng tính và song tính, tuy nhiên, trừ một nghiên cứu nhỏ bạo lực với người chuyển giới của CCIHP, nhóm chuyển giới chỉ mới được đề cập trong một số nghiên cứu chung về MSM hay LGBT (iSEE 2012, Khuất Thu Hồng 2005; Vũ Ngọc Bảo và Girault 2005; Vũ Ngọc Bảo et al. 2008). Bất chấp thái độ kỳ thị, phân biệt đối xử và bạo lực chống lại người xuyên giới/chuyển giới ở Việt Nam, có quá ít thông tin và tư liệu về cộng đồng người chuyển giới cũng như những vấn đề cá nhân và xã hội mà họ đang phải đối mặt. Ngoài một vài diễn đàn mạng của cộng đồng, hầu như không có thông tin về người chuyển giới ở Việt Nam. Những thông điệp mang tính định kiến và không thực tế trên báo chí và một số kênh truyền thông đã tạo nên và củng cố thêm những hiểu biết sai lệch và thái độ kỳ thị xã hội. Người chuyển giới được mô tả như những người “đồng tính”, “kệch cỡm” hoặc “bệnh hoạn”. Họ cũng không được nhìn nhận như một cộng đồng. Thêm vào đó, do bị chọc gheo tại trường học và thiếu sự hỗ trợ từ gia đình, nhiều người xuyên giới/chuyển giới đã phải bỏ học, bỏ nhà, và đối mặt với sự mất an toàn của bản thân (bạo lực, hãm hiếp, cướp giết), sự nghèo đói và khó khăn về sinh kế. Điều này càng trở nên trầm trọng hơn do thiếu sự hợp tác của các cơ quan an ninh bảo vệ họ cũng như thiếu người tuyển dụng sẵn sàng chấp nhận họ. Rõ ràng, nhóm chuyển giới là một trong những nhóm dễ bị tổn thương nhất và bị kỳ thị nhất trong xã hội.

Mặt khác, người chuyển giới còn phải đối mặt với những định kiến của cộng đồng đồng tính nam và đồng tính nữ do bị cho là nguyên nhân gây ra những kỳ thị trong xã hội với cộng đồng LGBT nói chung. Nhiều người đồng tính cho rằng, những người chuyển giới ăn mặc khác với giới tính sinh học của mình

(ví dụ như nam mặc giả gái) làm cho xã hội nghĩ người đồng tính nam là thích giả gái và thích phẫu thuật chuyển giới. Thêm nữa, báo chí truyền thông thường nhầm lẫn về khái niệm cho rằng chuyển giới và đồng tính là giống nhau, khiến cộng đồng người đồng tính muốn xa lánh cộng đồng chuyển giới. Những người chuyển giới sinh hoạt lẫn trong cộng đồng người đồng tính thường bị tẩy chay hoặc xóa bỏ nick nếu họ thể hiện mình rõ ràng. Điều này cần được thay đổi, và đó là vì sao chúng tôi tiến hành nghiên cứu này nhằm giúp xã hội, các nhà làm luật và bản thân cộng đồng LGBT hiểu về người chuyển giới và có giải pháp tốt nhất về luật pháp và thực tiễn.

2. Mục đích nghiên cứu

Trong nghiên cứu này chúng tôi tập trung tìm hiểu nhóm chuyển giới – những người có cảm nhận rõ ràng về bản dạng giới khác biệt với giới tính sinh học, cả người đã trải qua phẫu thuật hay chỉ mong muốn có cơ thể khác với cơ thể sinh học⁵. Nghiên cứu này nhằm mục đích cung cấp một bức tranh toàn cảnh về thực trạng vấn đề chuyển giới ở Việt Nam hiện nay, tìm kiếm câu trả lời cho những vấn đề nổi cộm, cũng như những khả năng trợ giúp cho người chuyển giới. Nghiên cứu sẽ góp phần cung cấp những thông tin cho việc vận động chính sách cho cộng đồng LGBT nói chung và người chuyển giới nói riêng.

Những câu hỏi nghiên cứu tập trung vào các vấn đề sau:

- i) Ai là người chuyển giới ở Việt nam?
- ii) Hiện trạng của các nhóm chuyển giới ở Việt Nam ra sao?
- iii) Nhận dạng về bản dạng giới của người chuyển giới như thế nào?
- iv) Những vấn đề gì người chuyển giới ở Việt Nam đang phải đối mặt, đặc biệt liên quan đến những vấn đề như sự an toàn cá nhân, lòng tự trọng, an toàn sinh kế, và sức khỏe sinh sản?
- v) Khung luật pháp nào đã có cho người chuyển giới?
- vi) Cơ hội và những kênh nào cho cộng đồng người chuyển giới kết nối với các nhóm LGB khác?

5 Những người “xuyên giới” nói chung chúng tôi chưa khảo sát trong nghiên cứu này, mặc dù cũng có những thông tin phân tích đề cập.

3. Phương pháp

3.1. Điểm luận tài liệu

Tổng quan các nghiên cứu về chuyển giới (cả chuyển giới từ nam sang nữ - MTF và từ nữ sang nam - FTM). Việc điểm luận các tài liệu sẽ giúp thu thập những kiến thức chung về vấn đề chuyển giới, hiện trạng của người chuyển giới trên thế giới, cũng như những nghiên cứu về người chuyển giới ở thế giới và Việt Nam từ trước đến nay. Từ đó, sẽ giúp cho nhóm nghiên cứu thiết kế câu hỏi nghiên cứu và nhận biết được một số vấn đề về bản dạng giới và những thách thức của người chuyển giới nói chung.

3.2. Phân tích website

Vì đây là nghiên cứu chuyên sâu đầu tiên về cộng đồng người chuyển giới, thông tin về người chuyển giới chủ yếu chỉ có trên internet và trong một số diễn đàn mạng. Nhóm nghiên cứu đặt nhiệm vụ tìm hiểu và phân tích một số website của người đồng tính, song tính và chuyển giới (ví dụ như lesking.com.vn, thegioithu3.vn, và một số diễn đàn khác), từ đó hiểu được một cách khái quát những vấn đề cộng đồng người chuyển giới đang quan tâm, các hoạt động chính của họ, cũng như cách họ nhận dạng bản thân.

3.3. Nghiên cứu định tính

Đây là một nghiên cứu định tính, chủ yếu dựa trên phỏng vấn sâu (in-depth interview) và phương pháp lịch sử cuộc đời (life history method) với đối tượng nghiên cứu thuộc hai nhóm chuyển giới từ nữ sang nam và từ nam sang nữ. 4 phỏng vấn thử nghiệm (pilot interviews) được tiến hành để có những hiểu biết bước đầu về người chuyển giới và cộng đồng chuyển giới, từ đó giúp hình thành các câu hỏi cho các buổi phỏng vấn.

Mẫu nghiên cứu

Báo cáo này dựa trên kết quả phỏng vấn sâu với 34 người: 10 người chuyển giới ở Hà Nội và 14 người ở thành phố Hồ Chí Minh, đồng thời kế thừa kết quả phỏng vấn với 10 trẻ em đường phố chuyển giới ở tp HCM trong nghiên cứu trước đó của iSEE về trẻ em đồng tính, song tính và chuyển giới. 24 thông tin viên

phỏng vấn lần này có lứa tuổi từ 19 đến 54 tuổi, trong đó có 14 người chuyển giới từ nam sang nữ và 10 người chuyển giới từ nữ sang nam. Trong số 14 người chuyển giới từ nam sang nữ, có 7 người đã từng sử dụng hooc-môn nữ và 5 người đã tiến hành phẫu thuật ngực, trong đó có 1 người đã phẫu thuật bộ phận sinh dục. Với nhóm từ nữ sang nam, mặc dù tất cả đều dùng áo chít ngực, chỉ có 2 người đã dùng hooc-mon nam, còn chưa ai phẫu thuật.

Những người được chọn phỏng vấn chủ yếu theo phương pháp trái bóng lăn (snow-ball sampling), từ một người sẽ giới thiệu thêm những thông tin viên khác. Việc lựa chọn thông tin viên trên nguyên tắc tối đa hóa sự đa dạng về mạng lưới, lứa tuổi, cả phẫu thuật và chưa phẫu thuật, cũng như sự sẵn lòng tham gia nghiên cứu.

Cách thức phỏng vấn

Các câu hỏi phỏng vấn được thiết kế bán cấu trúc với một số các câu hỏi mở liên quan đến 1 số vấn đề:

- + trải nghiệm bản dạng giới thời tuổi thơ và hiện tại
- + trải nghiệm ở gia đình, trường học và xã hội
- + tình yêu và tình dục
- + công việc
- + tiếp cận dịch vụ y tế
- + nhu cầu, nguyện vọng về luật pháp

Địa điểm phỏng vấn được chọn tùy theo yêu cầu của các thông tin viên, bất cứ nơi nào họ cảm thấy thoải mái và không bị áp lực nhất. Do vậy, các buổi phỏng vấn thường diễn ra ở các quán café. Mỗi buổi phỏng vấn thường kéo dài từ 1h30 đến 2h, được ghi âm với sự cho phép của thông tin viên. Với một trường hợp thông tin viên không muốn được ghi âm, nhà nghiên cứu đã ghi chép lại các thông tin hồi cứ ngay sau buổi phỏng vấn.

Phân tích số liệu:

Các cuộc phỏng vấn đều được gõ bằng, cuộc phỏng vấn ít nhất là 10 trang, nhiều nhất gần 30 trang. Sau khi gõ bằng, nhà nghiên cứu đã mã hóa các tài liệu phỏng vấn, thay tên người được

phỏng vấn. Việc phân tích các phỏng vấn dựa trên mục tiêu trả lời cho câu hỏi nghiên cứu. Vì đây là một báo cáo khảo sát thực tế nên chúng tôi chưa đi sâu phân tích về mặt lý thuyết đối với những vấn đề đặt ra. Báo cáo chỉ nhằm phác họa một bức tranh tổng thể về thực trạng vấn đề chuyển giới và người chuyển giới ở Việt Nam hiện nay.

4. Đạo đức nghiên cứu

Trước mỗi phỏng vấn, thông tin viên đều được thông báo về mục đích của nghiên cứu, xin phép ghi âm, và được toàn quyền từ chối tham gia hoặc dừng nghiên cứu bất cứ lúc nào cảm thấy không thích hoặc không phù hợp.

Nhóm nghiên cứu nhận thức được vấn đề đạo đức trong nghiên cứu này, khi nhiều người chuyển giới là đối tượng dễ bị tổn thương, và là nạn nhân của những phân biệt đối xử và bất bình đẳng. Vì vậy, để hạn chế tối đa những ảnh hưởng đối với các thông tin viên tham gia nghiên cứu, trong báo cáo này, chúng tôi không sử dụng tên thật của họ. Các kết quả phỏng vấn cũng được mã hóa và chỉ có nhóm nghiên cứu mới được tiếp cận các kết quả này.

5. Hạn chế của nghiên cứu

* *Về thời gian*: Nghiên cứu được tiến hành trong thời gian khá ngắn (tháng 5 làm tổng quan tài liệu và phân tích website, tháng 6 và 7 năm 2012 tiến hành tiếp cận, phỏng vấn cộng đồng và viết báo cáo), vì vậy nên coi đây là một nghiên cứu khám phá bước đầu về cộng đồng người chuyển giới vốn ít được biết đến trước đây.

* *Về đối tượng phỏng vấn*: Mặc dù đã cố gắng tối đa hóa sự đa dạng trong việc chọn mẫu, nhóm nghiên cứu cũng gặp khó khăn trong việc tiếp cận với các thông tin viên: Người chuyển giới ở lứa tuổi trẻ (18-28) sẵn lòng chia sẻ và cởi mở hơn so với những người chuyển giới ở lứa tuổi trung niên; khó tiếp cận các thông tin viên ở Hà Nội hơn là ở thành phố Hồ Chí Minh; khó tiếp cận những người chuyển giới từ nữ sang nam hơn là từ nam sang nữ, khó tiếp cận với người đã chuyển đổi giới tính hoàn toàn... Vì vậy, ngoài 10 phỏng vấn trẻ em chuyển giới ở nghiên cứu trước (ở lứa

tuổi 14-18) mà chúng tôi có kế thừa⁶, trong nghiên cứu thực địa lần này, mặc dù cũng có các thông tin viên ở lứa tuổi 40-50, nhưng đa số là các bạn trẻ trong độ tuổi 20-30 tuổi. Kết quả nghiên cứu do đó sẽ bao quát các vấn đề của các bạn chuyển giới trẻ nhiều hơn là người chuyển giới của thế hệ trước.

Mặt khác, với 34 phỏng vấn sâu, mặc dù kết quả phỏng vấn cho phép khái quát những vấn đề chung nổi cộm của người chuyển giới và cộng đồng chuyển giới, vẫn có thể chưa bao quát hết mọi khía cạnh của vấn đề, đòi hỏi có những bước nghiên cứu và can thiệp tiếp theo.

6 Nghiên cứu về Trẻ em đường phố đồng tính, song tính và chuyển giới, do iSEE và Save the Children tiến hành (2012).

PHẦN 2: KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU THỰC ĐỊA

I. VÀI NÉT CHUNG VỀ CỘNG ĐỒNG CHUYỂN GIỚI Ở VIỆT NAM

Thật khó để biết được số lượng người chuyển giới ở Việt Nam, đặc biệt khi khái niệm chuyển giới không chỉ khuôn gợn vào những người đã phẫu thuật, mà cả những người có cảm nhận rõ ràng về giới tính thực của mình khác với giới tính sinh học, và có xu hướng/mong muốn được chuyển đổi, mặc dù trên thực tế điều đó có thể chưa và không bao giờ xảy ra. Ở Việt Nam chưa có điều tra nào về số người chuyển giới, nhưng các điều tra trên thế giới cho kết quả khác nhau từ 0,1 đến 0,5% dân số là người chuyển giới. Số liệu ước tính mới nhất cho thấy có khoảng 0,3% dân số Mỹ là người chuyển giới (Gates 2011). Người chuyển giới được qui thành 2 nhóm: từ nam sang nữ (còn được gọi là Trans Girl/Women, hay Male To Female - MTF) và từ nữ sang nam (còn được gọi là Trans Guy, hay Female To Male (FTM). Người chuyển giới từ nam sang nữ ở TP. Hồ Chí Minh thường gọi nhau và tự gọi mình là “bóng”, “bóng lợ”, còn ở Hà Nội thường gọi nhau là “Tigi” (TG - transgender). Người chuyển giới từ nữ sang nam thường gọi nhau và tự gọi mình là “trans” và “trans guy”.

Hộp 4: Một số thuật ngữ được sử dụng trong cộng đồng MTF ở TP. HCM

Lady boy: nam giới nhưng ăn mặc chải chuốt, con phấn, móng tay sơn... giống nữ

Bóng kín: đồng tính (gay) nhưng bề ngoài vẫn giữ vẻ nam tính

Bóng lợ: ăn mặc vẫn như nam giới nhưng éo lá, điệu đà giống nữ; hoặc là đã ăn mặc và phẫu thuật giống nữ

Bóng liểu: ăn mặc nam giới nhưng phong thái cũng điệu đà, thể hiện đôi khi giống nữ

Bánh bèo: nữ dị tính (straight women)

Cộng: nam dị tính (straight men), hay nam “thẳng”, nam “xịn”

“Top thuần chủng”: gay nhưng nam tính hoàn toàn, luôn đóng vai “chồng”

“Bot thuần chủng”: gay nhưng nữ tính, luôn đóng vai “vợ”

1.1. Không gian mạng cho người chuyển giới

Nếu như người đồng tính nam và nữ có thể xác định các diễn đàn mạng cho mình một cách dễ dàng, thì người chuyển giới lại chưa hề có sân chơi chỉ dành riêng cho họ. Cho đến nay, người chuyển giới đang phải ẩn mình trong các diễn đàn hay các câu lạc bộ dành cho đồng tính nam hay đồng tính nữ. Điều này một mặt cho thấy sự lúng túng trong việc nhận dạng bản dạng giới của chính mình, mặt khác cộng đồng người chuyển giới chưa trở thành một cộng đồng riêng biệt và độc lập.

Nói đến người chuyển giới, diễn đàn LesKing, Thegioithu3, và G3VN dường như được nhắc đến nhiều nhất.

LesKing là một mạng lưới hàng đầu dành cho người chuyển giới từ nữ sang nam (FTM) và các đồng tính nữ, và vai trò như một kênh thông tin cho FTM ngày càng trở nên rõ nét hơn. Ra đời ở Hà Nội vào ngày 2/9/2010, LesKing có mục đích cung cấp kiến thức dành cho những người trong cơ thể nữ (Les & Trans Guy). Hiện tại LesKing đã mở rộng ra các kiến thức về LGBT nói chung, tuy nhiên chủ yếu vẫn tập trung vào đối tượng là những người sinh ra trong cơ thể nữ. Số lượng thành viên đăng ký trên diễn đàn là 29.607 người, tuy nhiên Ban Quản trị trang mạng từng tiến hành nhiều đợt xóa các nick không hoạt động nên số lượng hiển thị là trên 20 ngàn thành viên⁷.

Các thành viên – các LesKing-er rộng khắp từ Bắc vào Nam, có những quan hệ trao đổi thông tin, các hoạt động trao đổi thương mại liên quan đến những đồ dùng dành cho người chuyển giới từ nữ sang nam. Với mục đích tăng cường kiến thức cho cộng đồng, LesKing đã tiến hành nhiều hoạt động như tuyển chọn các tình nguyện viên để biên dịch các thuật ngữ và các kiến thức, các khái niệm, kiến thức về phẫu thuật chuyển đổi giới tính, v.v...); Theo sự chia sẻ của Ban quản trị diễn đàn, LesKing còn cung cấp các nội dung khác liên quan đến LGBT (Tin tức, Ảnh Les & Trans Guy trong / ngoài nước, Film Les & Trans Guy, Flirting tips & Sex, Truyện Les & Trans Guy, v.v...); Tổ chức các hoạt động offline ở HN và SG; Tổ chức các hoạt động để phổ biến trên mạng các khái

⁷ Thông tin do admin của LesKing cung cấp tháng 6/2012.

niệm Les & Trans Guy tới cộng đồng; Tổ chức các cuộc thi về mọi lĩnh vực cho LesKing-er; Cung cấp các kiến thức để nâng cao cuộc sống cho LesKing-er (sức khỏe, cuộc sống, nghề nghiệp, v.v...). Những câu chuyện chia sẻ trên diễn đàn đã khích lệ rất nhiều bạn tự khẳng định bản dạng giới của mình. Đồng thời, cũng có nhiều bạn les nữ tính và trans giao lưu trên mạng rồi kết đôi với nhau.

Thế giới thứ 3 là diễn đàn dành chủ yếu cho đồng tính nam và người chuyển giới từ nam sang nữ (MTF). Thành lập từ năm 2005, diễn đàn khai trương chính thức vào ngày 1/10/2005. Lúc đầu chỉ có khoảng hơn hai chục người nhóm họp với nhau, rồi sau đó quyết định lập diễn đàn, bao gồm cả các thành viên trong nước và nước ngoài. Diễn đàn trả tiền duy trì mạng bằng sự ủng hộ của các thành viên nước ngoài, hoặc đăng quảng cáo. Hiện tại có trên 80 ngàn thành viên đăng ký, bao gồm cả Việt kiều ở nước ngoài.⁸

Với khẩu hiệu “vì một thế giới đồng cảm chia sẻ không kỳ thị”, thời gian đầu *Thegioithu3* không nhắm vào một nhóm đối tượng cụ thể nào mà có mục đích là diễn đàn cho tất cả bạn là Lesbian, Gay, Bisexual, và Transgender. Vì người chuyển giới – các “bóng lộn” thường xuất hiện nhiều hơn qua việc tổ chức các show diễn, còn những người “bóng kín” (*gay*) ít khi thể hiện nên nhiều người cho rằng *Thegioithu3* là dành riêng cho người chuyển giới. *Thegioithu3* tổ chức những cuộc thi tìm kiếm tài năng (ví dụ thi hoa hậu, thi nam khôi, thi “*Thegioithu3* got talent”, thi người mẫu), và những người đoạt giải sau này trở thành trụ cột cho các nhóm chuyên đi biểu diễn thời trang của *Thế giới thứ 3*. Nhiều người cộng tác biểu diễn một thời gian thì đi theo các bầu sô khác, và lại có thêm những người khác trưởng thành từ các cuộc thi mới của *Thế giới thứ 3* tham gia.

G3VN được thành lập gần đây, tháng 10/2011, cho cả người đồng tính và chuyển giới, nhưng kỳ vọng sẽ là một diễn đàn thông tin và chia sẻ nhiều cho những người chuyển giới từ nam sang nữ. Trang mạng chủ yếu có mục đích tư vấn thông tin online cho người trong giới, và kiếm thu nhập nhờ quảng cáo trên trang mạng.

⁸ Thông tin do admin của *Thegioithu3* cung cấp tháng 7/2012

Từ trang web *Thegioithu3*, nhiều thành viên cũng đã tách ra thành lập các diễn đàn riêng dành cho nam đồng tính (mà trong đó cũng có nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ), ví dụ *Gioihan*, *newlife4u.vn*; *retrai.net*, *Giatocong.com*, *G3vn.net.vv*. Ngoài ra trong các diễn đàn dành cho *gay* như *vuontinhnhan*, *theboy*, *tinhyeutraiviet*, *ngaytho*, *taoxanh*, ... cũng có những người chuyển giới tham gia. Đối với đồng tính nữ, ngoài *LesKing*, còn có các trang web như *Bangaiavn*, *hiihehe*...

Có thể nói, với sự phát triển của internet và các diễn đàn mạng, thế giới mạng đã trở thành ngôi nhà và cánh cửa mở ra cho các bạn thuộc “thế giới thứ 3”, đặc biệt với các bạn chuyển giới trẻ, những người vốn gặp phải sự kỳ thị nặng nề không chỉ trong xã hội mà còn chính trong cộng đồng LGBT, tạo sân chơi giao lưu, làm quen, kết bạn và kết đôi cho người chuyển giới. Với việc tham gia diễn đàn, cộng đồng của người chuyển giới đang ngày càng lớn mạnh, đặc biệt là các bạn trẻ có cơ hội tiếp xúc với công nghệ và internet. Đó cũng là kênh thông tin nhiều khi là duy nhất đối với các bạn còn đang mơ hồ về giới tính.

1.2. Các Câu lạc bộ MSM và nhóm tự lực dành cho người đồng tính và chuyển giới

Ngoài các diễn đàn, nhiều câu lạc bộ MSM (nam quan hệ tình dục với nam) do các dự án phát triển xây dựng lên như CLB Ước mơ Tuổi trẻ, Thông Xanh, Hải Đăng, Niềm tin Xanh, *We are students*... cũng là các tổ chức mà người đồng tính, trong đó có cả người chuyển giới tham gia. Các tổ chức như VINCOMC, LIFE và SHAPC, Quỹ Toàn cầu... đều có những hoạt động thành lập và hỗ trợ cho MSM. Ví dụ như Quỹ Toàn cầu khởi xướng nhiều câu lạc bộ MSM, đào tạo các phương pháp tiếp cận các nhóm đối tượng đích để truyền thông phòng chống HIV, ở cả các tỉnh như Hải Dương, Bắc Cạn, Sơn La, Hải Dương, Thái Nguyên, Vĩnh Yên... Hai năm gần đây, một dự án tiếp cận người chuyển giới do VINCOMC tổ chức, cũng với nội dung liên quan đến sức khỏe, tuyên truyền HIV, giới thiệu cho các bạn các địa chỉ khám tư vấn miễn phí. Các đối tượng là các bạn chuyển giới, được cung cấp thông tin về các phòng khám cũng như cung cấp bao cao su và chất bôi trơn miễn phí.

Theo một người chuyển giới từ nam sang nữ, đồng thời cũng là admin của một trang mạng dành cho *gay*, hiện nay nhiều nhà tài trợ chỉ muốn hỗ trợ cho mạng lưới MSM (nam quan hệ tình dục với nam), “gay kín ẩn” (đồng tính nam) vì những vấn đề liên quan đến sức khỏe tình dục, HIV, và không quan tâm đến nhóm chuyển giới, vì vậy, nhiều khi phải “lấy bên nọ nuôi bên kia” – sử dụng nguồn lực cho MSM để hỗ trợ thêm cho người chuyển giới. Ví dụ như trang G3vn tạo việc làm cho những bạn chuyển giới có trình độ - học hết phổ thông, biết sử dụng máy tính và tính toán cùng tham gia. Kết quả phỏng vấn ở thành phố Hồ Chí Minh cũng cho thấy có nhiều nhóm CBOs (Community Based Organizations - nhóm hoạt động dựa vào sức của cộng đồng) do Quỹ Toàn cầu (Global Fund) lập nên, chủ yếu làm nhiệm vụ truyền thông về sức khỏe và phòng chống HIV, và trong đó có nhiều nhóm có sự tham gia của người chuyển giới. Tuy nhiên, vẫn chưa có nhóm dành riêng cho người chuyển giới.

Từ hoạt động của các câu lạc bộ, đã có nhiều nhóm chuyển giới từ nam sang nữ tự phát hình thành, ví dụ như nhóm Ruby, Pattaya, Eva ở Hà Nội... Nhóm Pattaya với 5 cô gái là người đã trải qua phẫu thuật chuyển giới tính là nhóm biểu diễn thời trang của người mẫu chuyển giới công khai đầu tiên, nổi lên từ 2008-2009, và thường xuyên biểu diễn tại cả phê Đêm Vọng (Phố Vọng, Hà Nội). Đây là nhóm “người mẫu” chuyển đổi giới tính đầu tiên tại Hà Nội dám công khai mình. Nhóm Ruby thành lập năm 2008, tập hợp các bạn trẻ có cùng sở thích thời trang, chuyên trình diễn thời trang ở các quán café và các chương trình biểu diễn truyền thông. Hồi đầu Ruby lấy tên là nhóm Đòng Đánh, rồi đổi tên. Các bạn trong nhóm quen nhau từ những chương trình biểu diễn thời trang và truyền thông của câu lạc bộ Hải Đăng, rồi kết nối lại thành một nhóm chuyên đi diễn. Hiện tại Ruby có 10 người chuyển giới, nhưng mỗi khi biểu diễn thường có 5-6 người. Các chương trình biểu diễn thường luôn sáng tạo. Mỗi tuần là những bộ sưu tập thời trang khác nhau và bản thân trưởng nhóm là người thiết kế thời trang. Nhóm Eva với khoảng 10 thành viên, cũng tích cực tham gia vào các hoạt động truyền thông nhóm và đóng góp cho cộng đồng chuyển giới.

1.3. Môi trường dám thể hiện mình

Ngoài diễn đàn mạng, nơi người chuyển giới có thể kết bạn, thể hiện bản thân và sống với giới tính thật của mình⁹, một số người chuyển giới cho biết người chuyển giới thường không dám bộc lộ mình ở quê, mà chỉ xuống các thành phố lớn như Hà Nội và thành phố Hồ Chí Minh họ mới dám thể hiện. Một MTF cho biết ở quê mình, ai cũng biết nhau nên nếu có thể hiện gì thì mọi người sẽ đàm tiếu, ảnh hưởng đến gia đình. Vì thế chỉ khi nào xuống thành phố mới dám “làm lộ”, còn khi về quê lại ăn mặc như nam giới.

Ngay cả ở hai thành phố lớn cũng có khác biệt về sự cởi mở đối với người chuyển giới. Ở Hà Nội, người chuyển giới sống dè dặt và ít dám thể hiện mình, cũng như ít khi xuất hiện đơn lẻ ở nơi công cộng. Vì thế, trừ những người đã phẫu thuật, nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ ở Hà Nội vẫn phải sống hai mặt, ban ngày thì mặc đồ nam và chỉ khi đi chơi hoặc biểu diễn buổi tối mới dám trang điểm và mặc đồ nữ, vì vậy có cảm giác ở Hà Nội ít người chuyển giới hơn thành phố Hồ Chí Minh. Mặc dù vẫn bị kỳ thị, nhưng môi trường ở thành phố Hồ Chí Minh dường như cởi mở hơn ngoài Hà Nội, dễ sống hơn, các hoạt động cộng đồng sôi nổi hơn, và người chuyển giới cũng dám thể hiện mình hơn. Những người chuyển giới từ nam sang nữ (MTF) ở đây khá sôi nổi với các trang diễn đàn, các hoạt động biểu diễn thời trang và hát đám ma. Nhiều người chuyển giới ở thành phố Hồ Chí Minh mặc “lộ” luôn thành con gái, ngay cả khi chưa phẫu thuật. Theo một số MTF, ở thành phố Hồ Chí Minh, số lượng các “bóng lộ” như họ có rất nhiều.

Nhóm CBO của chị có 34 người, đông và cũng rải rác, nhưng khi tụ tập lại thì cũng được khoảng hơn 20 người... Sài Gòn bóng lộ nhiều lắm, không thể nào tính được. Nhưng nếu phẫu thuật rồi chỉ có khoảng vài trăm tại vì phẫu thuật ko dễ. Chuyển đổi hoàn toàn cả trên và dưới có khi đếm trên đầu ngón tay. Còn “liều liều” với “lộ lộ” thì nhiều. Nhiều lắm, đông lắm, chắc vài ngàn (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM).

⁹ Trên thực tế nhiều người chuyển giới khi tham gia diễn đàn mạng dành cho gay vẫn không dám post ảnh “lộ” của mình vì lo bị cộng đồng đồng tính tẩy chay và xóa nick.

Việc mua bán quần áo và hócmon cho người chuyển giới ở thành phố Hồ Chí Minh cũng dễ dàng hơn Hà Nội, vì thế người chuyển giới từ nữ sang nam ở Hà Nội thường đặt hàng áo chịt ngực từ thành phố Hồ Chí Minh gửi ra. Cũng theo một người chuyển giới tính đã phẫu thuật hoàn toàn, dù kỳ thị, người miền Nam chấp nhận bản dạng giới như bề ngoài dễ hơn người miền Bắc. Một phụ nữ chuyển giới đã từng sống ở miền Nam và hiện nay đang định cư ở Hà Nội cho biết, dù chị đã chuyển đổi hoàn toàn từ nam sang nữ, đã lấy chồng, vẫn không được coi là phụ nữ bởi sự định kiến của xã hội:

Chị đi chuyển giới về, gia đình chị chả ai bảo ai tự động gọi là chị. Mẹ chị tự động gọi con gái luôn. Còn như ở ngoài Bắc này, chị có khi người ta còn gọi là anh, người ta không chấp nhận mình là đàn bà. Nhiều lúc rất tổn thương mình như thế. Người Bắc hơi bị cố chấp hay thế nào chị không thể hiểu được, mà rõ ràng mình là đàn bà người ta vẫn gọi mình là anh. Nhiều lúc rất cú... Ngoài Bắc phong kiến! (nam sang nữ, 42 tuổi, Hà Nội)

1.4. Bị tách biệt khỏi cộng đồng LGBT

Nhiều người chuyển giới muốn tự coi mình là *gay* và *les* vì chưa phẫu thuật và có quan hệ tình dục với người cùng giới tính sinh học. Họ muốn tham gia các diễn đàn mạng dành cho người đồng tính, nhưng nhiều người chuyển giới thể hiện sự thất vọng vì thái độ kỳ thị họ gặp phải. Bản thân cộng đồng *gay* rất ngại giao lưu với người chuyển giới MTF bởi cho rằng hình ảnh, hành vi của người chuyển giới có thể đem lại những cảm nhận tiêu cực về cộng đồng người đồng tính. Nhiều người đồng tính chưa công khai xu hướng tình dục không muốn xuất hiện hay tham gia các hoạt động cùng với những người chuyển giới. Một người đồng tính nam cho biết một số CLB khi có sự tham gia của người chuyển giới là các *gay* khác không muốn tham gia, vì sợ bị đánh đồng với người chuyển giới. Vì thế để đáp ứng mục đích truyền thông định sẵn, nhiều câu lạc bộ MSM không sẵn lòng chào đón người chuyển giới. Tương tự như vậy, nhiều diễn đàn mạng lập tức xóa nick nếu thành viên nào post ảnh “lộ” lên mạng.

Càng bị kỳ thị và phân biệt đối xử, càng có cảm giác bị cô lập và bị gạt ra bên lề ngay từ trong cộng đồng những người

cùng cảnh ngộ, những người chuyển giới MTF càng co cụm lại thành từng nhóm nhỏ trong cộng đồng của riêng họ, chỉ chơi với nhau (những người chuyển giới – hay “bóng lộn”) và ít giao du với người bên ngoài, dù là dị tính hay đồng tính. Họ có các hoạt động tương trợ và giúp nhau trong những nhóm riêng (ví dụ lập thành nhóm đi hát đám ma), và cùng nhau biểu diễn nghệ thuật. Tuy nhiên, khát khao của họ vẫn là được kết nối với các nhóm LGB. Một MTF gợi ý cùng lập chung một diễn đàn của LGBT và có nhiều cấp độ quản lý, cùng nhau tạo nên sức mạnh của cả cộng đồng LGBT:

Thực ra nếu mà có trang web LGBT.vn thì tốt. Kiểu như mình sẽ chia ra các khung, các diễn đàn. Khi mà off thì, giống như les thì sẽ có khoảng 3 người quản lý nhóm đấy. 3 hoặc chỉ cần 2 người thôi làm admin, họ quản lý chính giống như làm điều phối viên của dự án, tổ chức offline ở đâu đấy. Thực ra cái đấy cũng là cái em đang mơ ước đến, cộng đồng này đến với nhau thì tốt, xong rồi em mới nghĩ đến việc tổ chức một cuộc diễn hành... Nó giống như một bó đũa ấy ah, nếu mà bẻ từng que thì chẳng làm được gì, nhưng mà nếu hợp với nhau giống như 4 cộng đồng này hợp với nhau thì em nghĩ là cả một vấn đề đấy ah. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

*

* *

Như vậy, cho đến nay, mặc dù chưa có một tổ chức nào dành riêng cho người chuyển giới, người chuyển giới vẫn tồn tại và được biết đến rộng khắp trong nhiều lĩnh vực của cuộc sống. Trong bối cảnh này, các diễn đàn mạng như LesKing và Thegioithu3... đóng góp tích cực vào việc cung cấp kiến thức về bản dạng giới và kết nối cộng đồng. Nhóm chuyển giới từ nam sang nữ có sự gắn bó với cộng đồng đồng tính nam bởi xu hướng tình dục quan hệ với nam giới; nhiều người trong số họ là thành viên của các diễn đàn như *Thế giới Thứ 3*, *Tình yêu trai Việt*, *G3vn*, *Giới hạn..v.v.*, các câu lạc bộ MSM. Ngược lại, nhóm chuyển giới từ nữ sang nam do xu hướng tình dục với nữ giới, nên gắn bó với các diễn đàn dành cho đồng tính nữ như *bangai.vn*, *hiihehe*, *LesKing*... Chính vì vậy, có sự lúng túng của những người chuyển giới trong việc tự nhận diện

họ là đồng tính hay chuyển giới. Hai nhóm MTF và FTM thường không có liên hệ và không biết nhiều về nhau.

Căn cứ vào các thành viên của diễn đàn đồng người chuyển giới như LesKing, Thegioithu3, G3vn, cũng như hoạt động của các nhóm chuyển giới trong các lĩnh vực biểu diễn thời trang, truyền thông cộng đồng, hát đám ma, đám cưới, ..vv.. có thể thấy tuy số lượng không đồng bằng người đồng tính, nhưng người chuyển giới cũng chiếm số lượng đáng kể, và họ đã và đang phải đối mặt với nhiều vấn đề xã hội, thậm chí còn nặng nề hơn so với người đồng tính.

II. NGƯỜI CHUYỂN GIỚI – HỌ LÀ AI?

Người chuyển giới được xếp vào hai nhóm: từ nam sang nữ (MTF: Male to Female) và từ nữ sang nam (FTM: Female to Male). Cộng đồng MTF (trans women) thường là những người có cơ thể nam giới nhưng có xu hướng nữ tính, có suy nghĩ, hành vi giống phụ nữ và mong muốn được trở thành phụ nữ. Cộng đồng FTM là những người có cơ thể sinh học của nữ giới, nhưng có xu hướng nam tính và muốn trở thành nam giới.

Có thể nói đối với người chuyển giới, quá trình tự nhận thức về bản dạng giới là một quá trình khó khăn và lâu dài từ khi còn nhỏ đến lúc trưởng thành. Đặc biệt, việc nhận thức ra bản dạng giới của họ luôn đi kèm với quyết định chuyển đổi liên quan đến thể hiện giới và đón nhận những thách thức trong cuộc sống. Ở đây chúng tôi sẽ đề cập đến quá trình nhận thức bản dạng giới của họ, xu hướng tình dục cũng như những quyết định chuyển đổi đó.

2.1. Quá trình nhận thức về bản dạng giới

Tuổi thơ: sự khác biệt ban đầu về thể hiện giới khác khuôn mẫu giới

Ngay từ nhỏ, MTF đã có xu hướng thích mặc váy và đồ của con gái, chơi những trò chơi của con gái (nhảy dây), và thích chơi với các bạn gái hơn bạn trai. Tương tự như vậy, các FTM lại có khuynh hướng thích chơi trò con trai (đá banh), ăn mặc như con

tra và chơi với các bạn trai. Một trường hợp sinh đôi mà chúng tôi phỏng vấn đều là người chuyển giới từ nam sang nữ.

Khoảng 4 đến 5 tuổi, ngay từ bé mình đã biết mình là như vậy rồi, ngay từ bé mình đã biết mình thích mặc đồ con gái rồi thích chơi trò con gái rồi. Chẳng hạn mỗi lần ra chơi thì chỉ chơi banh đĩa với là nhảy dây không, chứ mình không chơi những trò khác trong khi đó người ta chơi những trò đó. Chẳng hạn như đánh bi hay là trảy cầu thì mình không thích (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Từ nhỏ sinh ra em đã khác những đứa con gái khác trong xóm, giờ này ngồi lại mẹ thường nói là em không bao giờ chịu mặc quần áo con gái, chỉ để em mặc một cái đầm thôi đã phải rượt vòng vòng dùng roi để đánh mới chịu nghe lời... (nữ sang nam, 21 tuổi, TP. HCM)

Như vậy, khác với người đồng tính chỉ biết về xu hướng yêu người cùng giới của mình ở tuổi dậy thì, người chuyển giới thể hiện bản dạng giới của mình từ rất sớm. Với người chuyển giới, đây là sự “trở dậy” tự nhiên được thể hiện ra bên ngoài. Tuy nhiên, trong một xã hội với những chuẩn mực rõ ràng và khắt khe về nam tính và nữ tính thì sự thể hiện này không “tự nhiên”, không “bình thường” trong con mắt nhiều người. Chính điều này dẫn đến những điều chỉnh, áp đặt hoặc bạo lực mà người chuyển giới phải đón nhận mà báo cáo sẽ thảo luận ở phần sau.

Tuổi dậy thì: những rung động đầu đời với người cùng giới tính (đị tính)

Những nhận biết về sự khác biệt về giới diễn ra khá sớm, đặc biệt ở lứa tuổi dậy thì. Lúc này, mong muốn được thể hiện giới, được ăn mặc và thể hiện giống như giới tính mình mong muốn rất mãnh liệt. Về tình cảm, các MTF có xu hướng thích bạn trai, và FTM có xu hướng thích bạn gái. Ở lứa tuổi này, người chuyển giới thường không hiểu rõ ràng về xu hướng tình dục và bản dạng giới nên thường hoang mang khi thấy mình khác lạ với các bạn đồng lứa. Hoảng sợ vì nhận ra tình cảm khác lạ của mình với bạn đồng giới, một số người trở nên sống co cụm, ngại tiếp xúc vì sợ không kìm nén được tình cảm, sợ bị trêu chọc, bị cho là quái đản hay bệnh hoạn.

Em nghĩ tâm năm lớp 7 hoặc lớp 8 ấy em bắt đầu thích con gái. Em nghĩ lúc đó tình cảm đó chỉ là tình cảm học trò thôi. Nhưng mà em có cảm giác mình là con trai luôn. Em chơi với mấy đứa con trai thì cứ mày tao. Mẹ em nghĩ dậy thì chắc tính tình mình thay đổi. Nhưng em biết không phải như vậy. Vẫn dậy thì như con gái nhưng cảm giác rất khó chịu, vì em cảm giác mình không phải con gái (nữ sang nam, 24 tuổi, TP. HCM)

Năm lớp 8, có thằng đẹp trai, học chung và em thích từ lớp 6, yêu nó từ năm lớp 8 đến lớp 10. Có hôm bị nó chửi “Nhìn tao dữ vậy”. Em không dám thổ lộ với nó, vì lộ ra nó ulynx... Nhiều lúc em ngồi em nghĩ hoài mà không biết tại sao mình lại như vậy, nhưng phải chấp nhận, em ra đường bị kì thị nhiều, nói là pê-đê... Ở xóm em, mỗi lần ra đường em bị chọc, mắc cỡ lắm, bị chọc là em lại khóc nhưng giờ quen rồi (nam sang nữ, 18 tuổi, TP. HCM)

Nhiều em cũng tìm cách che giấu hoặc cảm thấy không thích cơ thể sinh học của mình. Một số bạn FTM cho biết “giá không có ngực thì tốt biết mấy”, hoặc “Em thấy bất tiện là chiều cao, cân nặng và thân hình của nữ. Em muốn cao lên thêm, thì khi mà mình trông giống con trai thì người ta sẽ không phải thắc mắc nữa”. Đây chính là những biểu hiện rõ ràng và khẳng định về mong muốn chuyển giới: thấy khó chịu với bộ phận sinh dục của mình và mong nó biến mất hoặc mọc ra bộ phận sinh dục của giới tính kia.

Trưởng thành: Tôi là ai?

Ở lứa tuổi trưởng thành, khi những hoang mang ban đầu qua đi, tất cả những người chuyển giới đều đối mặt với việc nhận diện bản dạng giới. Như đã trình bày ở phần trên, khác với các nhóm đồng tính nam và đồng tính nữ, người chuyển giới thường cảm thấy lúng túng khi xác định bản dạng giới của mình. Vì khái niệm chuyển giới khá mới mẻ ở Việt Nam, và trước đây thường chỉ được hiểu là người đã trải qua phẫu thuật (như Cindy Thái Tài, Cát Tường...), nên những người chuyển giới thường dựa trên giới tính của người mình yêu để cho rằng mình là người đồng tính: là *les* (vì được sinh ra trong cơ thể nữ nhưng lại thích nữ), hoặc *gay* (vì được sinh ra trong cơ thể nam giới nhưng lại thích nam). Một số bạn nhận mình là đồng tính, song tính. Chỉ những người tham gia các diễn đàn hoặc các chương trình tập huấn, có biết đến khái

niệm chuyển giới mới tự nhận mình là “trans guy” (FTM- chuyển từ nữ sang nam) và “trans girl/women” (MTF- chuyển từ nam sang nữ). Vì vậy, việc nhận dạng bản dạng giới của họ phụ thuộc khá nhiều về kiến thức họ có được về lĩnh vực này, và những nỗ lực tìm kiếm tri thức trong việc nhận dạng giới cho bản thân:

Em nhận ra giới tính của mình từ năm lớp 10 nhưng em không biết đến khái niệm chuyển giới. Trước đây thì mình chỉ nghĩ là mình thích con trai thôi, cảm thấy thích mặc váy, thích để tóc dài thôi. Bọn em lúc đó đều nghĩ mình là MSM, vẫn nghĩ mình là gay. Sau đó làm dự án được 2 năm về tiếp cận người chuyển giới thì mới biết mình là người chuyển giới chứ không phải là gay. Biết thì thấy thú vị, hóa ra mình là người chuyển giới. Trước đây cứ nói bọn chuyển giới thì em nghĩ những người này là chuyển đổi giới tính rồi, còn đi làm dự án rồi mới hiểu người chuyển giới là mình vẫn mặc đồ nữ, thích làm con gái. Khái niệm này cũng khá mới, đúng là 2 năm nay mới biết. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Tuy nhiên, bản thân nhiều người chuyển giới MTF vẫn tự coi mình là người đồng tính, hoặc cảm thấy thoải mái khi dùng từ “gay lộ” hoặc “bóng lộ” cho bản thân hơn là từ “chuyển giới”, bởi cho rằng chỉ có phẫu thuật rồi thì mới được coi là người chuyển giới, cũng như FTM cho rằng chỉ sau khi dùng hooc-môn hoặc phẫu thuật mới là chuyển giới.

Em nghĩ phải phẫu thuật mới là chuyển giới. Tức là phải có hormone nam ở trong người. Tức là phẫu thuật chuyển đổi là hoàn toàn 100% luôn (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Cũng có MTF đã phẫu thuật từ nam sang nữ cho rằng hiện nay có khá nhiều người ban ngày là “bóng kín”, ban đêm mới dám làm “bóng lộ”, và những người đó “không xứng đáng” được coi là chuyển giới.

Mình phải đi phẫu thuật thì mới gọi là chuyển đổi giới tính được. Bởi vì nếu mà chuyển đổi giới tính thì ban ngày mà là bóng kín mà ban đêm lại giả lộ thì không có được, không xứng đáng (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Có thể thấy, nhóm chuyển giới từ nữ sang nam bản khoản về bản dạng giới của mình nhiều hơn là nhóm từ nam sang nữ. Trên

LesKing, thường xuyên có những câu hỏi đặt ra về bản dạng giới của họ: “mình là Les hay là Trans?”. Vượt qua nỗi mặc cảm của bản thân, và có thể sau nhiều lần bị “thất tình” vì bị các bạn dị tính từ chối tình cảm, nhiều người đã nỗ lực tìm kiếm thông tin để hiểu về bản thân. Và một số bạn cho biết đã “thò phào nhẹ nhõm” khi biết mình là Trans, mà không phải là đồng tính nữ.

Năm 2010 em mới tiếp cận được thông tin về trans. Trước đó em không biết mình là ai, em nghĩ mình là les, nhưng qua bạn bè em mới biết còn một nhóm khác ngoài les. Em biết mình khác les nên em cứ đi tìm, một mối quan hệ đổ vỡ rồi em lại cứ tìm một mối quan hệ tiếp theo... nhiều lúc em thấy depressed (trầm cảm) đến mức không muốn tìm kiếm nữa và quay vào việc học tập. Nhưng lúc đó vô tình tìm được thông tin về LesKing, em mất một đêm đọc hết các thông tin, và giờ đây em mới biết mình là Trans (nữ sang nam, 21 tuổi, TP. HCM)

Lúc trước em nghĩ em là les. Sau đấy nhờ LesKing em mới biết em là trans guy. Khi biết em thấy sốc. Vì lúc em là les thì em nghĩ là em không được yêu các bạn gái bình thường. Thì nó không đúng với cả người ta sẽ không bao giờ yêu mình, sẽ đến lúc người ta yêu người con trai khác. Còn khi em biết em là trans guy thì em bình đẳng với các bạn nam thì lúc đó tự tin hơn. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Theo người chuyển giới nữ sang nam, việc phân biệt rạch ròi mình là đồng tính nữ hay là người chuyển giới - “trans guy” – rất quan trọng không phải đối với bản thân, mà đối với người yêu của họ. Các “trans guy” chỉ yêu những bạn gái dị tính. Nhiều mối quan hệ của FTM là qua mạng, và có những mối tình kéo dài vài năm, nhưng bạn gái dị tính đã sốc khi phát hiện người yêu mình dù có vẻ rất nam tính, nhưng thực ra vẫn là “nữ”. Vì vậy, theo FTM, việc xác định họ thực ra là nam giới dưới cơ thể sinh học nữ giúp giải tỏa tâm lý khá nhiều cho bạn gái, vì bạn gái biết mình đang yêu một người nam chứ không phải yêu một người nữ.

Nhóm em có khoảng 10 người hay chơi với nhau, nhưng bọn em đều yêu straight girl (nữ dị tính) hết, nên chẳng bao giờ tự hỏi mình có yêu les được không. Mà có thể các bạn les cũng không thích trans guy bọn em (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Trong quá trình tìm kiếm thông tin để nhận diện bản dạng giới, internet và các diễn đàn mạng đã thực sự trở thành chỗ dựa nâng đỡ tinh thần và giúp các bạn trẻ khám phá bản thân. Một bạn chuyển giới từ nữ sang nam cho biết: *“Mẹ em sinh ra em lân thứ nhất, còn LesKing sinh ra em lân thứ hai”* (22 tuổi, TP. HCM). Điều này cho thấy việc biết mình là ai quan trọng như thế nào với các bạn trong cộng đồng chuyển giới.

2.2. Sống và thể hiện đúng là mình theo khuôn mẫu giới

Sau khi hiểu bản thân, đã có một số người chuyển giới quyết định come-out (công khai) sống thực là mình. Một FTM cho biết trước đây *“em cũng nghĩ nhiều, nghĩ là khi mình có điều kiện rồi công việc tiền bạc để mà khi tình huống xấu nhất xảy ra thì mình có thể tự lập được cuộc sống”*, nhưng rồi khao khát được là chính mình khiến em quyết định come-out ngay sau khi thi đỗ vào đại học:

Em nghĩ rằng mình không thể sống không hợp với mình được nữa... Trong tay em lúc đó chưa có gì cả, em chỉ mới bắt đầu cuộc sống đại học thôi, come-out có thể mất tất nhưng em chấp nhận come-out vì lúc đó em chỉ là con số không ở môi trường mới. Em quyết định xây dựng lại ở môi trường mới một hình ảnh mới của bản thân, đúng như là bản thân mình. Lúc đó em bắt đầu quá trình chuẩn bị, tiền thì không có, em quyết định cắt tóc ngắn trước (nữ sang nam, 21 tuổi, TP. HCM).

Khi đã quyết định sống thật và come-out, dù đã phẫu thuật hay chưa, người chuyển giới đều cố gắng thay đổi cả hình dáng và cách ứng xử theo những chuẩn mực của khuôn mẫu giới. Ví dụ như đã là “nữ” thì phải ăn nói nhẹ nhàng, giọng phải ghìm xuống để nghe cho mềm, đi lại duyên dáng, hay vuốt tóc, thể hiện sự nữ tính bằng cách chăm sóc người khác, kiểm chế để không gây gỗ đánh lộn; là “nam” thì phải đàng hoàng, đĩnh đạc, che chở và chiều chuộng cho bạn gái, tập cho giọng bớt cao và trầm đi. Một FTM cho biết sự thể hiện tính cách con trai ở chỗ *“không vác đồ nặng cho bạn gái, những việc nặng nhọc như xách nước, và rất là ga-lăng. Tụi nó hay nói là em rất là đại gái. Em mà thích bạn gái nào là em có đủ chiêu trò. Ví dụ như đi in một cái ảnh, làm như ảnh ghép hay tặng hoa”* (nữ sang nam, 21 tuổi, TP. HCM)

Theo em tính cách là cái quyết định sự nam tính. Phụ nữ có một số tính rất là đặc trưng, những tính đó không thuộc về mình thì chứng tỏ mình không phải phụ nữ. Là con trai thì phải tôn trọng phụ nữ hơn, làm cho người ta thấy tin tưởng, trong đôi co thì phải nhường nhịn, nhìn chung là thế (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Quan niệm về chuẩn mực giới cũng dẫn đến mong muốn sử dụng thuốc ngừa thai với estrogen và progesteron (cho MTF), và testosterone (cho FTM) để làm tăng hooc-môn nữ hoặc nam. Việc phẫu thuật và dùng hooc-môn phổ biến hơn ở nhóm chuyển giới từ nam sang nữ. Mặt khác, người chuyển giới cũng phải kiêng trong ăn mặc và tập thể thao để giữ cơ thể như mong muốn. Một FTM cho biết: *“ăn uống phải kiêng cho vòng 1 không có tăng nở nang, ví dụ không ăn mỡ, đậu hũ, đu đủ, café, sữa đậu nành, những chất béo béo ấy. Còn phải tập đủ thứ để cho mình giống đàn ông tí”* (nữ sang nam, 20 tuổi, TP. HCM)

Ngoài ra, sự nữ tính hay nam tính còn được người chuyển giới cố gắng thể hiện trong cách ăn mặc (nhóm FTM mặc áo nam, giày nam, chít ngực để không lộ ngực, để tóc ngắn, nhóm MTF “lộ” để tóc dài, mặc đồ nữ như váy, quần sooc ngắn, giày cao gót...). Cũng vì mong muốn được thể hiện mình đúng như giới tính mong muốn, nên nhiều FTM rạch tay, xăm trổ, hút thuốc.

Trong bọn em nó có một cái kiểu như là, em không biết nói thế nào, kiểu không nói được lòng mình ra ấy ạ, như kiểu là cảm giác không ai hiểu mình là ai. Các bạn ấy luôn nghĩ bọn em là nữ, mà bọn em không thể chứng tỏ nên bọn em phải chứng tỏ bằng cách gì đấy nó nam giới một tí: xăm, uống rượu, hút thuốc với cả rạch tay thể hiện là đàn ông. Xăm mắt, xăm rốn, lưỡi. Các bạn làm thế để người ta nhìn vào người ta thấy đây là thằng đàn ông, không phải nữ. Càng đau càng thích. Càng đau thì càng chứng tỏ là đàn ông. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Việc cố gắng thể hiện đúng những “chuẩn mực” về giới khiến đôi khi người chuyển giới thể hiện bị cho là hơi “thái quá”. Một người chuyển giới từ nam sang nữ cho biết mong muốn được thể hiện sự nữ tính quá mạnh nên những người trong giới chị luôn bị lộ ra là “pê-đê”:

...Mấy bà này luôn thể hiện cái tật là điệu đà hơn, bình thường phụ nữ có khi trong túi không có phấn son, trang điểm cái từ khi đi tới lúc về nhưng mà mấy cái bà dở dở ương ương đó luôn luôn lát lát lấy ra cứ quẹt quẹt liên tục. (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Nhiều người cũng cho biết từ trước khi phẫu thuật đến sau khi phẫu thuật, họ cũng thay đổi tính cách khá nhiều. Đặc biệt khi đã phẫu thuật chuyển giới tính, những người chuyển giới tự ý thức hành vi của mình phải đúng với giới tính mới, ví dụ nếu đã chuyển sang nữ thì sẽ ít nói hơn, nhút nhát và cũng khiêm chế hơn.

Nói thật là từ khi em là con gái, em ít nói hơn con trai. Ít nói, ít bộc lộ hơn. Ai làm gì thì làm, em không có nói chuyện. Ai có hỏi em cũng chỉ cười thôi, với lại mấy người đó người ta cũng tế nhị lắm, không có chọc ghẹo hay gì em hết (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Có khi đang mắt nhắm mắt mở nghe điện thoại nói hello ai đây? Thấy nói là dạ anh ơi cho em gặp H được không? đó tự nhiên mình bị gọi bằng anh. Nhưng lúc đó mình vẫn nói là: Ừ có gì tí em gọi lại ha, H đang tắm em ạ. Sau đó mình lại giả giọng mình gọi điện lại ngọt ngào hơn: “Alo ai gọi vậy, em đây” thì lúc đó là con gái. Bởi tự nhiên mình đang ngủ ai gọi đâu có biết được, nó dở ở cái đó đó. (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

2.3. Phẫu thuật hay không

Quyết định phẫu thuật hay không đối với người chuyển giới thường là cả một quá trình dài tìm hiểu thông tin, cân nhắc, đấu tranh với bản thân, bởi đó là quyết định ảnh hưởng lớn tới cuộc đời của họ. Vì vậy, không phải người chuyển giới nào cũng có thể và mong muốn trải qua phẫu thuật. Như đã trình bày trong mô tả nghiên cứu, trong số 14 người chuyển giới từ nam sang nữ trong nghiên cứu này, có 7 người đã từng sử dụng hooc-môn nữ và 5 người đã tiến hành phẫu thuật ngực, trong đó có 1 người đã phẫu thuật bộ phận sinh dục. Trong số 10 người chuyển giới từ nữ sang nam, chỉ có 2 người đã dùng hooc-môn.

Phẫu thuật là ước mong và khát khao của người chuyển giới để có sự trùng khớp giữa bản dạng giới, giới tính cơ thể và thể hiện giới ra bên ngoài. Đây chính là quá trình đi tìm hạnh phúc trong cuộc sống, bởi quyết định phẫu thuật có thể thay đổi cả cuộc đời họ.

Chị phẫu thuật hết cả trên lẫn dưới. Bộ phận ở dưới nó giống y chang luôn em ạ... Sau khi phẫu thuật thì chị thấy cuộc sống hạnh phúc hơn, tự tin hơn. Đau đớn thì đương nhiên là có rồi, lúc mà làm thì đau... Bản thân chị là người trong cuộc thì chị cũng luôn tự hỏi không biết là mơ hay là thật nữa. Mình biết mình là ai mà bây giờ mình như thế này, mình cũng không thể nào tưởng tượng nó là như thế. Thực sự ông bác sĩ đẩy chị tôn thờ giống như người mẹ chị vậy, giống như đẻ ra chị lần thứ hai... Chị tiếc là chị không đi làm sớm hơn, chị nghĩ là tại sao mình không đi làm khi mình còn trẻ. Lúc chị đi làm chị hơn 30 tuổi rồi, chị biết như thế thì đi làm từ lúc chị hai mươi mấy hoặc ba mươi rồi (nam sang nữ, 42 tuổi, Hà Nội)

Tuy nhiên, không phải ai cũng may mắn như người phụ nữ này vì đi đến quyết định phẫu thuật, người chuyển giới phải cân nhắc nhiều khía cạnh. Có người cân nhắc vì lý do tài chính, bởi phẫu thuật cần số tiền khá lớn, từ vài chục đến vài trăm triệu. Hơn nữa, do hệ thống y tế để can thiệp phẫu thuật cho người chuyển giới ở Việt Nam chưa thịnh hành, nên phần lớn người chuyển giới đều có mong ước được làm tại Thái Lan, hoặc Hàn Quốc, và điều đó đòi hỏi chi phí còn lớn hơn nữa. Có những người cho biết họ sẵn sàng đánh đổi cả tuổi thọ, bất chấp rủi ro để được trở thành giới như họ mong muốn nếu có tiền đi làm phẫu thuật:

Em biết là phẫu thuật đau, nếu mất máu và sức khỏe yếu. Biết vậy nhưng nếu được em vẫn làm vì đó là ước muốn của em, em muốn có ngực. Phần dưới em cũng chưa biết nữa. Em muốn có ngực là trước thôi. Đợi có xong rồi cái dưới tính sau.... (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Em dự định nếu làm thì làm hết. Nếu mà làm đẹp là tầm 200 triệu. Nhưng đây là giá quá rẻ để mình là chính mình. 200 triệu là làm hoàn hảo, làm ổn, giá cao nhất hiện nay hay sao ấy ạ. Nhiều người họ muốn để ngực xong họ làm như thế thì... em thì đã làm là làm hết. Đây là cá nhân họ thôi, em cũng không dám phê phán hay nói gì cả nhưng mà theo em làm thì làm hết. Nếu có tiền làm em sẽ sang Thái Lan hoặc sang Hàn Quốc ạ. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội).

Cũng có nhiều người lại cân nhắc vì lý do sức khỏe, vì những thông tin cho thấy việc trải qua phẫu thuật có thể gây tác hại lớn

đến cuộc sống của họ, thậm chí rút ngắn cuộc sống của họ đến hai chục năm.

Em có hai bộ phận rất muốn cắt bỏ ra khỏi cơ thể mình, một là ngực, hai là tử cung. Vì em thấy nó rất phiền phức, mình không bao giờ dùng đến thì không nên để lại làm gì cả. Nhưng nếu nó đau đớn và nguy hiểm đến sức khỏe thì chắc em cũng không làm (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội).

Mặt khác, có nhiều người chuyển giới từ nữ sang nam tin rằng việc phẫu thuật cũng không có tác động nhiều lắm đến cuộc sống sau này của họ, thậm chí khi đã có bộ phận sinh dục của nam giới, có thể lại gây ra hậu quả cho mối quan hệ, ví dụ như sự “không chung thủy”.

Chuyện quan hệ tình dục quan trọng, bây giờ thì em không biết nhưng chắc đến lúc thì cũng phải dùng sex toy (đồ chơi tình dục). Chứ còn em nghĩ khi đã phẫu thuật chuyển giới rồi, chắc gì cái kia nó đã function (hoạt động) một cách hiệu quả và đúng. Nó chỉ cho mình vẻ ngoài giống con trai và giọng nói thôi, nó không thay đổi được cái gì trong nhiệm vụ của đàn ông và đàn bà cả, mãi mãi không bao giờ thay đổi (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Có nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ lại lo lắng về công ăn việc làm nếu họ chuyển đổi giới tính, vì theo họ, dù có chuyển đổi hoàn toàn về cơ thể, giới tính ghi trên giấy tờ của họ không được thay đổi. Một cơ thể nữ giới và giấy tờ ghi nam giới thì điều đó còn khó khăn hơn, và điều đó cản trở xã hội chấp nhận họ cũng như tạo cơ hội bình đẳng cho họ trong việc tìm kiếm việc làm. Chính vì vậy, phần lớn người chuyển giới đều chưa trải qua phẫu thuật, dù khát khao được chuyển đổi giới tính thể hiện rõ trong các hoạt động, hành vi của họ.

Em cũng suy nghĩ lắm. Em nói với mọi người nếu ai đủ can đảm lấy em thì em sẵn sàng chuyển đổi giới tính, phải lấy em đã thì em mới sẵn sàng chuyển đổi. Công việc cũng thế. Công ty nào ký hợp đồng dài hạn thật lâu khi nào mà em không làm được nữa thì em mới chuyển đổi giới tính. Còn nếu không vì là cái đấy nó phải gắn liền với cuộc sống của mình, nếu là mình chuyển đổi giới tính rồi mình không có công ăn việc làm hẳn hoi tử tế, không có công việc gì

phù hợp, thì lúc đấy mình không thể tồn tại được để sinh sống. Ở Việt Nam mình không rõ ràng như một số nước khác nên em không muốn chuyển hẳn. Liên quan đến giấy tờ các thứ rất lằng nhằng. Nếu giấy tờ chấp nhận được thế em sẵn sàng làm. Nếu không thì thôi. Được cái này mất cái kia, mất cái kia thì được cái khác (nam sang nữ, 21 tuổi, Hà Nội)

Tự nhiên có một ngày kia em nghĩ tiên đâu lấy đi giải phẫu, mình không có năng khiếu hát, lớn tuổi thì làm sao. Em thấy cuộc sống bóng lộn nó bấp bênh quá, có nhiều bạn có tài năng sẽ đi hát, đi nấu nướng gì đó, hay đi làm gái... Còn em, em chưa khẳng định được, em nghĩ: Thôi bây giờ sẽ làm kín đi, còn tôi thì trang điểm, mượn đồ đi diễn, qua thời gian này... Có nhiều bạn ở đây thử chuyển giới trước, nếu thấy phù hợp thì chuyển đổi giới tính luôn (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM).

Có nhiều người không nhìn thấy tương lai rõ ràng sau khi phẫu thuật, bởi dù có phẫu thuật rồi, họ vẫn phải đi “làm gái để kiếm sống”:

Em có ước mơ, bây giờ mình mà có tiền mình đi giải phẫu. Nhưng em phải ổn định sự nghiệp em mới tính tới chuyện đó. Chứ không như mấy đứa bạn em, không có tiền cũng mượn tiền đi giải phẫu. Mà giải phẫu về làm gì? Làm gái. Còn em, phải có công ăn việc làm, có đi giải phẫu về cũng có tiền ăn. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Thậm chí sự khó khăn trong việc tìm việc làm đã khiến nhiều người chuyển giới MTF - “bóng lộn” - sau một thời gian vất vả mưu sinh, đã quyết định quay trở lại làm “bóng kín” (ăn mặc như đàn ông, cắt tóc ngắn), và chỉ “làm lộn” (ăn mặc, trang điểm như con gái) khi đi chơi buổi tối với bạn bè hoặc biểu diễn.

*

* *

Như vậy, có thể thấy, khác với người đồng tính, người chuyển giới không chỉ băn khoăn về xu hướng tình dục của mình, mà hơn hết, họ trăn trở về bản dạng giới: tôi thực sự là ai? Tôi có

nên chuyển đổi (cơ thể) hay không? Điều gì sẽ xảy ra nếu như tôi chuyển đổi?... Quá trình trần trụi và nhận thức về bản thân luôn đi kèm theo những trải nghiệm của sự bị tổn thương, của những hi vọng và thất vọng, bi quan. Việc người chuyển giới đang phải ẩn mình trong các cộng đồng dành cho đồng tính nam và đồng tính nữ, nhưng lại không được chính các cộng đồng này thừa nhận (đặc biệt ở nhóm MTF) vừa cho thấy sự lúng túng trong sự nhận dạng bản thân, mặt khác thể hiện những vấn đề mà cộng đồng chuyển giới đang phải đối mặt – chưa được quan tâm và bị cô lập trong một xã hội chưa thừa nhận họ.

III. NHỮNG THÁCH THỨC CỦA NGƯỜI CHUYỂN GIỚI

Một khi quyết định sống thật với bản thân, thể hiện mình khác với giới tính sinh học, người chuyển giới bắt đầu quá trình đầy khó khăn và thách thức trong những mối quan hệ với gia đình, trong việc tìm kiếm người yêu và chấp nhận họ, trong sự đối mặt với kỳ thị xã hội và bất bình đẳng, kiếm tìm công ăn việc làm, và rủi ro về sức khỏe.

3.1. Kỳ thị và phân biệt đối xử

Cũng giống như người đồng tính, người chuyển giới thường bị định kiến và phân biệt đối xử từ gia đình và xã hội. Nhưng khác với người đồng tính có thể che dấu xu hướng tình dục, người chuyển giới không thể che dấu bản dạng giới của họ do khát khao thể hiện ra ngoài, vì vậy, sự kỳ thị và phân biệt đối xử đối với họ thường nặng nề, trực diện và nghiêm trọng hơn¹⁰. Sự kỳ thị thường thể hiện trong cả cách gọi và hành vi. Nhóm chuyển giới từ nam sang nữ (MTF) thường bị gọi một cách kỳ thị là *pê-đê, ái nam ái nữ, bóng, đồng cô, xăng pha nhớt, lại cái*, trong khi nhóm từ nữ sang nam (FTM) thường bị gọi là *ô môi*. Những từ này hàm chứa ý nghĩa miệt thị, khiến người chuyển giới luôn cảm thấy bị xúc phạm và

10 Một MTF cho rằng trong ba nhóm đồng tính nam, đồng tính nữ và chuyển giới thì nhóm chuyển giới bị kỳ thị nhất, rồi đến đồng tính nam: “*Bây giờ gay kín nó đỡ bị kỳ thị hơn “lộ”, còn “lộ” bị kỳ thị gay gắt. Cả les nó cũng đỡ, ít bị kỳ thị hơn cả gay kín luôn. Nó dám ngồi ôm nhau hôn nhau tình bơ giữa cộng đồng, nhưng mà gay kín và lộ thì vẫn còn sợ vì dù sao vẫn bị kỳ thị hơn là Les*” (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

xấu hổ. Sự kỳ thị đôi khi không chỉ thể hiện qua lời nói mà còn qua hành vi, ánh nhìn soi mói:

Một con nhỏ mặc đồ hở ngực thì không ai nhìn mà một đứa pê đê đi vào là bao nhiêu con mắt đổ dồn vào, 5 ngón tay của chúng che miệng lại, mấy đứa con gái cũng thế chúng luôn cho nó là đồ thật rồi khinh khi em. Mấy người ăn học bây giờ còn tệ hơn cả mấy người không có học. Nếu xã hội có một cái gì chứng nhận cho tụi em đi thì tụi em sẽ làm tốt hơn cả đàn ông, đàn bà (trẻ đường phố, nam sang nữ, TP. HCM)

Trong hai nhóm chuyển giới, cũng có thể thấy nhóm MTF do bề ngoài và cách ứng xử “lộ” (như trang điểm, mặc đồ nữ, đánh móng tay, điệu đà), bị coi là “bệnh hoạn”, “biến thái”, “quái thai”..., và là đối tượng của sự chọc ghẹo và phân biệt đối xử nhiều hơn. Trong khi đó, phong trào ăn mặc kiểu “tomboy” của con gái cũng khiến các FTM ít phải chịu sự định kiến hơn. Có thể thấy sự kỳ thị đối với người chuyển giới ở nhiều cấp độ: ngay trong gia đình, hàng xóm láng giềng, trường học, và ngoài xã hội nói chung, cũng như trong cộng đồng LGBT.

Trong gia đình

Người chuyển giới dù là từ nam sang nữ hay từ nữ sang nam, đa số gặp khó khăn trong việc công khai (come-out) với gia đình. Một số trường hợp đã “come out” ở những thời điểm khác nhau nhưng bố mẹ đã “lò” đi. Một số gia đình cho rằng con cái bị bệnh về tâm lý nên khá nhiều gia đình nghĩ đến giải pháp cho con đi gặp bác sĩ tâm lý để chữa trị, và điều này càng khắc thêm hố sâu ngăn cách và chia sẻ giữa bố mẹ và con:

Khi em công khai giới tính với bố mẹ em, tối hôm đó em mới nói với ba em là “Cái đầu của con là đầu con trai nhưng thân con là thân con gái. Con muốn chỉnh thân hình cho phù hợp với cái suy nghĩ, tư tưởng của mình”. Thế là bố bảo “Rồi, mai đi gặp bác sĩ tâm lý để chỉnh lại cái đầu mày”. Em buồn vì cái đầu là nơi lưu giữ tất cả kỷ niệm gia đình, bạn bè, là tất cả cái gì làm nên con người của mình, chứ không phải cái thân mà bố lại muốn chỉnh như vậy có nghĩa là bố sẵn sàng mất đứa con của mình”(nữ sang nam, 26 tuổi, TP. HCM)

Trong ký ức của những người chuyển giới từ nam sang nữ, trong gia đình, họ thường bị đối xử hắt hủi nhất so với các anh chị em, không có tình thương và sự chấp nhận. Một người chuyển giới từ thời kỳ trước giải phóng cho biết gia đình chị có 7 anh chị em, thì chị bị đối xử hắt hủi nhất nhà: “*Hầu như là thương con gái và thương con trai, còn nói mình “Mày là nửa nạc nửa mỡ”.* Ngày xưa, mọi thứ ba mẹ đều dành cho các anh chị hết. Thậm chí, mình muốn xin đi học hát cũng không cho rồi xin đi học may cũng không cho, xin cái gì cũng không cho”. Nhưng sau này, các anh chị em đều đi xuất cảnh, cũng chính chị hiện tại là người duy nhất chăm sóc cho mẹ già. Chị kể rằng hàng xóm láng giềng bây giờ gặp chị đều hiểu và thương chị:

Họ nói là nếu mà mày không là pê đê thì mày cũng có vợ, mày cũng sẽ lo cho vợ và cho con mày, nếu mày có chồng thì cũng lo cho chồng cho con. Chắc bà già cũng sẽ nằm mình chứ không ai lo hết cho, nên bây giờ nhờ có mày, mày pê đê cho nên mày ở nhà mày lo cho bà ấy. Mình là cái giới tính lộ thì mình mới làm được, còn đàn ông con trai thì ai người ta làm chuyện đó. Ai dám thay quần mẹ, ai dám lo... tự mình lo hết. (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Mặt khác, ở Việt Nam, những áp lực của đời sống xã hội với nhiều mối quan hệ gần gũi khiến gia đình người chuyển giới thường sợ bị hàng xóm và người quen xét nét, từ đó yêu cầu con cái không được ăn mặc hay có những hành vi khác biệt để giữ thể diện cho gia đình. Nghiêm trọng hơn, nhiều gia đình do không có kiến thức nên cho rằng con đua đòi a dua theo bạn bè, con không có tương lai nếu là người chuyển giới nên đã ra những biện pháp mạnh để “điều chỉnh” hoặc ép buộc con phải quay lại giới tính “thật” của mình. Các hình thức bạo lực có thể là từ lời nói (mắng nhiếc, sỉ nhục) đến hành động (vũ lực) và thường cộng đồng MTF bị nhiều hơn FTM.

Hộp 5: Phản ứng tiêu cực của gia đình đối với người chuyển giới

Ngày nào cũng bị ba mẹ cản nhằn này nọ, nói chuyện giới tính của em, cứ la và bảo không thể nào chấp nhận một thằng con trai như vậy được. Nói em “mày là thứ gì, không phải là người.” Ngày nào cũng nói những câu em thấy nặng nề xúc phạm dữ lắm vậy đó. (trẻ đường phố chuyển giới, nam sang nữ, TP. HCM)

Ba em cắt tóc của em, lúc đó cả nhà em ngủ say rồi ba cắt, em thức dậy thấy tóc bị cắt rồi thì em khóc. Em nói ba là thà ông lấy kéo đâm chết tôi đi chứ sao lại cắt tóc tôi. (trẻ đường phố chuyển giới, nam sang nữ, TP. HCM)

Hồi đó em đi làm mua phấn son, vớ tóc, vớ túi ngực, bà [mẹ] lấy đồ bà bẻ, rồi cắt rồi bằm. (trẻ đường phố chuyển giới, nam sang nữ, TP. HCM)

Hồi ba mẹ em phát hiện ra thì ba em ulynh em nhiều nhất. Ba em vừa ulynh em vừa nói: mày làm thế là khổ gia đình này nọ, sinh mày ra phải làm người bình thường chứ không phải sinh mày ra bệnh tật đâu. Nói chung là chửi nhiều lắm. Mà em thấy cũng đúng. Có ai sinh con ra mà muốn con như vậy đâu. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Em chỉ nhớ hồi lớp 1, chỉ nhớ là bố mắng nặng lời là mày không giống ai cả hay mày mặc váy, mày đàn bà, mày không phải con nhà tao, thế thôi, chỉ nhớ từng ấy thôi. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Ngày xưa em có quen với người con trai kia xong chia tay, ba mẹ em biết được. Mẹ lục được trong phòng em là đồ con gái em để dành nên mẹ mới la em này nọ, rồi ba em đánh em. Nói chung là đánh và mắng nhiếc, chửi dữ lắm. Nói thà không đẻ mày ra, mày làm nhục dòng họ, tùm lum hết lên. Rồi em bỏ nhà đi một thời gian. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Lúc đầu thì chửi dữ lắm, nói mày là bệnh hoạn, mày là cái thứ gì, mày không phải con tao, đuổi em ra đường, mà lúc đó chỉ là nói đuổi thôi, chứ em cũng không biết em đi đâu nữa. Em cũng ráng em nhịn cũng nói “Thôi bây giờ mẹ ráng mẹ nuôi con thêm 1 năm 2 năm nữa, chừng nào con lớn mẹ đuổi con đi đâu thì đi”. Nói chung em như là khách mượn phòng trọ vậy đó. (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Nhà em ở cùng dì cậu. Dì cậu em chửi nói em là đồ mất dạy. Em đã buồn trong lòng mà dì cậu em mỗi lần gặp mặt em nói với mấy người bên xóm là pè đê chó, pè đê dơ, nhà nghèo mà như nhà giàu bày đặt tập tành làm pè đê làm gì. Nói em nghe vậy em tức em mới cãi lại “giờ con pè đê hay cái gì, con ăn cơm của ba mẹ con chứ có ăn cơm của dì bày vớ cô tám đâu mà cô tám nói vậy”, nhà chửi em mất dạy hết, nói chung y như em xa lánh cách biệt cái nhà em ra vậy đó. (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM).

Bên cạnh bức tranh chung đây rấy những kỳ thị và phân biệt đối xử cũng đã có những điểm sáng hy vọng khi một số gia đình đã chấp nhận con là chuyển giới. Tùy hoàn cảnh gia đình và mức độ chấp nhận khác nhau mà họ có những giải pháp khác nhau, từ né tránh, tạo bình phong, hoặc chấp nhận con được sống là chính mình. Trong hai nhóm, những người chuyển giới từ nữ sang nam

(FTM), mặc dù vẫn khó khăn khi lộ diện với gia đình, vẫn có được nhiều sự thông cảm hơn nhóm từ nam sang nữ (MTF).

Em nói em muốn ra nước ngoài đi với bạn gái em để sống yên bình. Bố mẹ em suy nghĩ trong 1 năm rồi bố mẹ em bảo là thôi hai đứa vào Hồ Chí Minh bố mẹ mua cho một cái nhà, cả nhà mình chuyển vào đấy sống để tránh họ hàng. Sống xa như thế là đủ rồi chứ không thể nào con cái tách rời được bố mẹ. Tức là bố mẹ em muốn rằng em được ở bên cạnh gia đình không muốn em tự lập như các bạn. Các bạn ấy thiệt thòi là các bạn ấy phải tách khỏi bố mẹ mà không nhận được sự trợ giúp nào. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

So với cả các bạn thì em khá may mắn. Em nghĩ bình thường các bạn chơi ở ngoài thì sợ bố mẹ mình, không muốn nói cho bố mẹ mình biết. Còn em thì được cả bố mẹ, bạn bè, xã hội thừa nhận em là chính con người em, sống thật bằng chính bản thân mình. Hồi cấp 2, cấp 3 thì cấm, nhưng sau khi em vào đại học rồi thì thôi. Em đã dẫn bạn gái về nhà, bố mẹ em chỉ cười thôi, cũng không cấm. Chỉ có ngày đầu tiên thì mẹ em không thích, xong dần dần đến bây giờ nghĩ hiểu cho em rồi thì thoải mái. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Khi mà quen các bạn khác thì em mới biết là em may mắn hơn, không thì em chỉ nghĩ đó là một điều tất nhiên bố mẹ em phải làm cho mình. Bố mẹ em rất hiền, không can thiệp đến việc đầu tóc của em. Nếu mà em bảo bố em đi mua quần áo hay giày dép, bố em đều chọn đồ nam cho em, không bao giờ bắt em phải chọn đồ nữ cả. Em thích gì thì bố em cũng chiều luôn. Đây là năm em học lớp 9 đây là em yêu một chị hơn tuổi, hơn em 4 tuổi thì mẹ em bảo là “Nếu mà chị ấy có người yêu là con trai rồi thì không nên”. Mẹ em sợ em kéo chị ấy vào thế giới thứ 3, mẹ em nghĩ là em thế giới thứ 3, lúc đấy em cũng nghĩ thế. Nên là em cũng nghe lời mẹ em. Em không yêu nữa. Mẹ em chỉ nghĩ là nếu mà em làm hại đến người khác là không nên.... (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Có thể nói, nhìn chung nhiều gia đình hoàn toàn không chấp nhận việc con cái mình là người chuyển giới, hoặc nếu chấp nhận thì là một quá trình lâu dài, vì thương con mà dần dần chấp nhận, nhưng vẫn thường tìm cách che giấu người xung quanh vì xấu hổ và muốn giữ thể diện. Đáng chú ý là ở những gia đình của người chuyển giới từ nữ sang nam, việc chấp nhận con dễ dàng hơn là

ở gia đình của người chuyển giới từ nam sang nữ. Điều này cũng tương đồng với cách nhìn nhận chung của cả xã hội dễ dàng chấp nhận con gái có cá tính, và thể hiện nam tính, hơn là chấp nhận sự nữ tính của con trai (hay bị gọi là “đồng cô”, “ái”, “bệnh hoạn”).

Kỳ thị trong trường học

Ở độ tuổi đang còn đi học trong nhà trường, nhiều người chuyển giới đã không thể che giấu khao khát được thể hiện bản dạng giới của mình (ví dụ MTF mặc áo tay bông của con gái đi học, hay chơi với con gái và để ý bạn trai, hay FTM cắt tóc ngắn, thích chơi với con trai và để ý bạn gái), nên dễ dàng trở thành tâm điểm trêu chọc và phân biệt đối xử của giáo viên và bạn bè trong nhà trường. Có MTF cho biết bạn còn thường bị “đánh hội đồng” ở trường phổ thông nhiều đến mức nghĩ đến đi học đã cảm thấy sợ hãi và thường xuyên phải trốn học. Chính vì sự kỳ thị MTF nặng nề hơn nhiều so với nhóm FTM, nên trong khi nhiều FTM có thể học lên đại học và cao hơn, rất ít MTF có thể học hành lên cao, đặc biệt tỉ lệ phải bỏ học giữa chừng (do gia đình không trợ giúp và trường học không chấp nhận) khá nhiều.

Em cũng học đến đại học... Em học quản trị nhà hàng khách sạn, nhưng mà em bỏ học giữa chừng. Tại vì áp lực nhiều quá. Đi học, vô lớp bạn bè cũng kì thị mình. Người ta không thích em. Cũng có bạn bè chơi với em nhưng mà em thấy nó cứ xa lạ. Một số người con trai trong lớp người ta thấy em người ta cũng không thích lắm. Không thích chơi chung, không thích nói chuyện... giống như bệnh pê-đê bị lây vậy. Em cũng tủi thân một phần với lại về gặp áp lực gia đình nữa. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Đi học thì cô giáo, bạn bè kỳ thị. Em không biết các bạn thế nào nhưng em sống cũng khép kín thì các cô giáo nhiều khi nói là chả giống ai cả, “mặc váy đi học đi”, rồi “cái loại anh thì chẳng thích đàn bà,” gì gì đó, nhiều lắm. Còn bạn bè thì kỳ thị, sự kỳ thị cũng có nhiều cái lắm. May là em cũng chưa bị các bạn đánh, nhưng mà ở lớp thì có gì họ cứ kệ mình ý, không coi mình là tồn tại. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Trong khi đó nhóm FTM may mắn hơn vì dường như ít phải chịu áp lực từ giáo viên và bạn bè vì vẻ nam tính của mình.

Cô giáo thì tất nhiên không biết là em thích con gái, cô giáo chỉ thấy giống con trai thì cô giáo nhắc với gia đình, mỗi lần đi họp phụ huynh là bảo cháu ăn mặc nữ tính hơn. Bố mẹ em thì về mắng em. Còn có một bạn khác trong lớp cũng như em thì bố mẹ bạn ấy lại đứng lên trước lớp bảo vệ bạn ấy, nói với cô giáo là đây là cá tính của con tôi, cô không có quyền được nhận xét (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội).

Từ hồi em đi học cơ, mỗi lần cô giáo đọc tên đứng lên thì cô vẫn cười thôi. Cô không nghĩ là em như thế. Nhiều lúc cô bảo là nam tính quá, ngồi xuống. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Kỳ thị trong trường học gây rất nhiều hậu quả cho các bạn chuyển giới, đặc biệt từ nam sang nữ, như trầm cảm, bỏ học và thậm chí bỏ nhà đi bụi. Kỳ thị trong nhà trường đã là những rào cản tước đi cơ hội có kiến thức, có công ăn việc làm và có cơ hội phát triển của người chuyển giới, mà báo cáo sẽ phân tích sâu hơn trong phần sau.

Kỳ thị ở các không gian công cộng

Trên thế giới cũng như ở Việt Nam, cộng đồng đồng tính, nhất là đồng tính nam ở nhiều thành phố đã rất thành công trong việc tạo ra một khu vực/không gian công cộng mà người đồng tính chiếm lĩnh về địa lý. Ở những khu vực này, có thể tìm thấy số đông các chủ kinh doanh là đồng tính nam hoặc thân thiện với đồng tính, và các câu lạc bộ và các không gian khác nhằm đáp ứng cho nhóm dân số này. Những người chuyển giới thường tìm đến những chốn này thời kỳ đầu quá trình chuyển đổi của họ, có điều là những địa điểm này không phải lúc nào cũng chào đón và thoải mái với người chuyển giới. Bởi mức độ thù ghét và bạo lực đối với người chuyển giới, hiếm khi họ cảm thấy an toàn nơi công cộng, 'hầu hết những người chuyển giới đều đau xót ý thức được về ngoài vượt qua các chuẩn giới của họ khiến họ trở nên yếu thế và là cộng đồng ít được bảo vệ trong không gian xã hội (Doan 2007:61).

Là bóng lộ khó lắm. Ví dụ như có nhiều chỗ vô, người ta cũng đâu thích bóng lộ đâu, không tiếp nữa là. Chỉ có chỗ nào chủ yếu do thu nhập nên người ta tiếp thôi. Ví dụ như bar này nọ, vô cũng khó

khăn, cũng đâu cho bên pê dê vô đâu. Có lần em vô tiệm net, bọn nó không cho em vô. Nhiều khi em thấy còn máy rõ ràng mà nó không cho mình vô. Có khách vô sau thì nó cho vô. Em thấy bực vô cùng. (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Ở những không gian công cộng, người chuyển giới thường xuyên phải nghe những lời nói miệt thị:

Mọi người nói trai không ra trai, gái không ra gái... Em còn bị một câu nặng hơn là quá thai... Nhiều khi bất kể là người ngoài đường nói vô (trẻ đường phố chuyển giới, nam sang nữ, TP. HCM)

Lắm lúc nghĩ cũng tủi lắm phải sống. Ngày xưa ra đường người ta la làng lên pê-dê, pê-dê kia. Cái giới tính nó cũng có cái nổi khổ là đi ra đường thì có người hiểu còn thương có người không hiểu thì ghét lắm. Nếu mà múa một cái là họ lại la làng lên liền, cái mặt mình không còn chỗ nào mà chui hết tron (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Một số người chuyển giới ở thế hệ trước cho rằng xã hội cũng đã cởi mở hơn và bớt kỳ thị hơn thời tuổi trẻ của họ, khi mà giới "lộ" phải che giấu bản thân hơn rất nhiều, còn giới trẻ bây giờ như thế đã là may mắn: "*Hồi xưa đứng là phải cứng ngắc luôn chứ không dám ồng à ồng ẹo như bây giờ, như mấy cái cô này mặc đồ đàn ông nhưng mà cứ múa tay*" (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM).

Tuy nhiên, thực tế cho thấy nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ vẫn không dám ra đường ban ngày vì sợ ánh mắt kỳ thị, soi mói của người ngoài đường. Ban ngày ngủ trong nhà, tối đến mới trang điểm ra đường, ra công viên chơi, gặp gỡ người cùng giới, hoặc đi "làm gái", là chu trình sống lặp lại hàng ngày của nhiều MTF mà chúng tôi đã phỏng vấn. Khi bị đụng độ với dân phòng hay công an, sự kỳ thị thể hiện rõ ràng từ hình thức bên ngoài của người chuyển giới và dù không làm gì sai trái họ vẫn bị đối xử như tội phạm hoặc tệ nạn xã hội.

Có lần bị công an bắt. Người ta hỏi là con trai hay gái. Em bảo: Con là gay. Ông ấy bảo: Tao hỏi mày là con trai hay con gái. Em bảo: Con trai. Ông ta lại bảo: Con trai sao mày mặc đồ con gái. Tụi bay làm ô ướ ô ướ xã hội, dơ bẩn xã hội. Em vẫn mặc đồ quân áo bình thường, chứ có ở trần truồng, đi ra đường nhảy nhót đâu mà làm mất cảnh

quan. Em cũng suy nghĩ hoài, thấy khó hiểu. (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Năm nay còn đỡ đó, chứ mấy năm trước em mà làm con gái ở ngoài đường, công an bắt được là nó uýnh em luôn, nó tát em luôn. Nó nói: con trai mà mặc đồ con gái ra đường hả? Nó bắt em rồi em đưa giầy tờ ra, nó nói tên như thế này mà lại bị thế này hả? Em nói giới tính của em thế nào kệ em... Em nghĩ bây giờ cần phải có một bộ luật, đối với những người có quyền như vậy mà còn khinh thường em như vậy thì người dân họ sẽ thế nào (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Một người con trai và một người con gái ngồi công viên đến 4- 5 giờ sáng không sao, còn tụi em ngồi tí xíu là bị là nói giờ còn tụ tập, bị chửi pê đê, này nọ. Ủ, nó còn chửi mấy thằng đĩ pê đê, mấy thằng đĩ chó, điển hình như trong xóm em, nó vô nó kiểm soát em đang ngồi, nó chửi đủ má mày sao giờ này mày không ngủ. Mày biết giờ này là giờ gì không? (Trẻ đường phố, nam sang nữ, TP. HCM)

Truyền thông nhiều khi cũng góp phần đem lại cách hiểu một chiều về người chuyển giới khi mô tả họ như những người “biến thái”, ví dụ mô tả một cách châm biếm về “tạp kỹ pê-đê” mà không thực sự hiểu những nguyên do họ bị đẩy vào con đường kiếm sống như vậy, hay viết về họ như những “tội phạm”:

Nhiều khi các nhà báo họ giật tít về bọn em cũng nghe ghê lắm. Nhiều lúc họ nói là vụ giết người ở vườn ổi ở Từ Liêm hay gì đấy ọ, họ dùng nhiều từ em cũng không nhớ, thực sự họ giật tít kiểu mang lời lẽ miệt thị. Thứ nhất là nhà báo, thứ hai là chính quyền (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Một trong những khó khăn nổi bật của người chuyển giới là việc sử dụng nhà vệ sinh. Người chuyển giới thường lúng túng không biết chọn vệ sinh nam hay nữ, và nhiều người cho biết khi còn đi học, họ thường phải nhịn không đi vệ sinh.

Hồi đi học em vẫn mặc đồ con trai nhưng mà em đi toilet nữ. Mấy bạn gái biết lên méc cô và cô la em, cô uýnh em, bắt em khoanh tay và nói mai một không dạy em nữa. Mà đi vệ sinh đái ngồi chứ không đái đứng. Bắt đầu em mới thay đổi từ từ. Ngày đó bị mọi người nói

là pê đê. Mà ngày đó nghĩ pê đê là ma là quỷ lắm ấy. Thế là lần sau em phải vô bên nam, nhưng vô bên nam nhưng cũng đái ngòi (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Ở các khu vui chơi giải trí em chẳng dám đi vệ sinh, đi phòng vệ sinh nam thì không được, đi phòng vệ sinh nữ cũng không được. Nhiều lần rồi. Em thường phải chờ đi về nhà (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Ở một số nước phát triển, nhiều công ty đang thu xếp và thay đổi chính sách để giải quyết vấn đề nhà vệ sinh gắn với người chuyển giới, nhưng những chính sách này không vận dụng cho nhà vệ sinh công cộng. Ở Việt Nam, điều này hoàn toàn chưa được quan tâm.

3.2. Đối phó với kỳ thị

Sự kỳ thị và phân biệt đối xử ở nhiều cấp độ đẩy những người chuyển giới vào tình trạng trầm cảm, bế tắc. Trong nghiên cứu về *Trẻ em đường phố đồng tính, song tính và chuyển giới* (iSEE 2012), trong số 23 em tham gia thì có 21 em thể hiện các mức độ trầm cảm, cô đơn, tự kỳ thị, và 13 em từng rạch tay hoặc làm đau bản thân. Như vậy có thể thấy ở độ tuổi dậy thì và những năm đầu tuổi trẻ, người chuyển giới chưa làm quen được với những áp lực từ gia đình, nhà trường và xã hội, thường nghĩ đến những giải pháp tiêu cực. Một số trường hợp cho biết từng bị khủng hoảng tâm lý, dẫn đến ý định tự tử, sử dụng chất gây nghiện và tự rạch thân thể. Có người chọn cách vào chùa đi tu (trường hợp MTF, 25 tuổi, TP. HCM), nhiều người đã có hành vi tự tử...

Em cũng tự tử bằng thuốc nhưc đầu aspirin ấy, xong rồi uống nhiều và bị sốc thuốc, nhịp tim loạn nhưng không chết được. Bạn em đưa em vô bệnh viện. Bác sĩ uýnh em cho em tỉnh và bảo em đại vậy, sao lại tự tử làm gì (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Để đối phó với những kỳ thị này, người chuyển giới có những phương cách khác nhau.

Che giấu: Cũng vì lòng trước sự khó khăn để chấp nhận giới tính thực sự của mình, nhiều người chuyển giới đã chọn giải pháp che giấu gia đình, bởi vừa thương bố mẹ, vừa sợ phản ứng tiêu cực từ gia đình.

Em không dám nói tại vì mẹ em cũng đang vất vả nhiều, công việc kiếm ăn cũng vất vả nhiều việc, bây giờ em nói ra thì mẹ em cũng lại thêm nhiều suy nghĩ hơn, em thì nghĩ là khi nào cuộc sống ổn, tầm 1, 2 năm nữa thì em sẽ nói, mà thường thường thì cái vấn đề này cũng nhiều cái, bố mất rồi, có mỗi em là con gái thôi, mẹ chỉ có mỗi một người nương tựa, bây giờ mình bảo con là gái thì... (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Cũng có những người sau những khó khăn của việc làm “bóng lợ” – không có công ăn việc làm, bị kỳ thị, lo lắng cho tương lai bấp bênh, lại phải quyết định chuyển sang làm “bóng kín”, hoặc “bóng liểu” (ăn mặc như nam giới, nhưng vẫn điệu điệu kiểu phụ nữ)

Phốt lờ: Ở độ tuổi trưởng thành, nhiều người chuyển giới trở nên lãnh cảm trước sự kỳ thị của xã hội, và nhiều người chọn cho mình cách ứng xử riêng trước những thái độ trêu chọc, dè bieu xung quanh. Ra đường bị gọi là pê đê nhiều quá, nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ (MTF) trở nên chai lỳ trước những kỳ thị của xã hội. Họ cho biết đều đã có những lúc nghe vậy muốn nổi khùng lên, nhưng bây giờ nghe nhiều quen nên “kệ”, chẳng thèm phản ứng. Một MTF kể rằng “các bạn kì thị thì cũng kệ, hoặc là cô giáo em nói thì em cũng tẩy móng tay đi, một hai hôm xong mấy hôm sau em lại đánh móng tay tiếp” (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội).

Giờ họ có kỳ thị em đi nữa em cũng kệ, vì em tự làm nuôi em sống chứ người ta có nuôi em đâu mà kỳ thị em. Em lấy tài năng của em ra để so sánh với họ chứ em không lấy giới tính để so sánh với họ. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Tôn giáo: Có một số người chuyển giới lại chọn tôn giáo như một phương cách khác để sống với thế giới của mình: lên đồng (spirit possession/ mediumship). Trong hình thức tín ngưỡng này, những người có giới tính khác biệt (ví dụ như nam giới nữ tính, hay phụ nữ nam tính) được cho là có “căn” của một vị thánh trong Tứ Phủ (bốn phủ: Thiên = trời, Địa = đất, Thoải = nước, Thượng Ngàn = rừng). Tính cách của các vị thánh được cho là ứng vào những người có “căn” của các Ngài, vì vậy, nếu như một người có căn của các Chúa châu hay các Cô thì sẽ nữ tính, ví dụ căn “cô Bo” thì hợp với màu trắng, yếu điệu, hay buồn, còn nếu có căn của “cô

Chín” thì sẽ ưa thích màu hồng, hát hay..., còn nếu có căn của các Quan hay ông Hoàng thì sẽ nam tính, mạnh mẽ... Có lẽ cũng chỉ ở thế giới của những ông đồng bà đồng, mà họ được tôn trọng, và được coi là có ưu thế hơn những người có giới tính bình thường. Một người chuyển giới từ nam sang nữ (48 tuổi, Hà Nội) kể rằng chị có căn của cô Chín nên đồ đạc của chị, từ giường ngủ cho đến các vật dụng, đều có màu hồng. Ngày xưa giới tính cũng làm cho chị rất khổ sở, nhưng từ khi đi “hầu cha hầu mẹ” mà kinh tế phát lên, nhờ đó mà có tiền “bao giai”. Một người chuyển giới khác cũng cho biết:

Em là căn ông Bảy. Những người lên đồng toàn những người kiểu như không gay thì les, không thì thế này thế kia, còn người bình thường thì cũng ít ít. Còn toàn những người như kiểu em này, người ta hay gọi là “tiên cô”, còn vào vai kiểu như điệu điệu thì làm cái gì cũng tốt hơn... Đấy, về thanh đồng đạo mẫu thì vô vàn lắm. Cứ 3 năm nữa chị gặp em chị sẽ bảo ôi sao khác thế, vó vẫn là em đi làm thầy người khác lắm. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Biến mất khỏi cộng đồng: Với những người sau khi trải qua phẫu thuật chuyển đổi giới tính hoàn toàn, nhiều người đã xa lánh cộng đồng, không muốn giao du vì e sợ bị lộ quá khứ của mình, cũng chính bởi nỗi lo kỳ thị xã hội vẫn đè nặng trong cuộc sống của họ. Trong nghiên cứu này chúng tôi chỉ tiếp cận được một người phẫu thuật chuyển đổi giới tính hoàn toàn từ nam sang nữ, lập gia đình và sống như một người phụ nữ. Những trường hợp khác đều từ chối tiếp xúc. Những người chuyển giới cho biết trừ những trường hợp nổi tiếng mà mọi người đều biết (như Cindy Thái Tài, Cát Tuyền...), đã là một phụ nữ và không còn là “pê-đê” nữa, họ rất e dè khi bị lộ thân phận quá khứ..

Có những người thành công lắm, chẳng hạn như BN nó đóng phim trên truyền hình đó, hay LP, TK... đó là những người thành công và họ đi giải phẫu rồi, thì khi đi giải phẫu rồi thì họ không còn muốn diễn nữa, không phải vì họ ngại diễn gì mà họ là con gái rồi họ xuất hiện thì người ta biết. Họ không muốn cho người ta biết vì họ giờ là một thế giới khác rồi. (nam sang nữ, 32 tuổi, TP. HCM)

3.3 Bi kịch trong tình yêu và hôn nhân

Đối với người chuyển giới, tổn thương tình cảm dường như là vấn đề nổi cộm. Vì bản thân người chuyển giới cho rằng mình là nữ (MTF), hay mình là nam (FTM), họ thường chỉ cảm thấy bị hấp dẫn với những người con trai và con gái dị tính, và bởi vậy, sự hụt hẫng và thất vọng luôn xảy ra. Tình yêu của họ thường gặp khó khăn (ví dụ không dám thổ lộ, bị từ chối, bị lợi dụng tiền bạc, hoặc người yêu bị áp lực từ gia đình), dẫn đến cái nhìn bi quan của họ về nhiều vấn đề khác trong cuộc sống.

Xu hướng chỉ thích người dị tính: FTM yêu người nữ dị tính

Khác với người đồng tính, người chuyển giới có xu hướng chỉ thích những người con gái và con trai “bình thường”: nhóm chuyển giới từ nữ sang nam chỉ thích nữ “thẳng” (nữ dị tính), và còn người chuyển giới từ nam sang nữ thì thích “men” nam tính, “nam xịn”, “giai thẳng” hay “giai cộng”. Chính bởi xu hướng chỉ thích người dị tính nên khá nhiều người chuyển giới MTF cảm thấy khó chịu khi bạn trai của mình tỏ ra hơi “liều liểu”, mềm tính giống họ, hoặc cảm thấy sợ nếu phải quan hệ với người đồng tính nam. Và ngược lại, cũng nhiều người FTM lại cảm thấy không thoải mái nếu quan hệ với đồng tính nữ, hoặc bị bạn gái coi mình không phải như một người con trai, mà đối xử giống như một người con gái.

Nhiều người chuyển giới từ nữ sang nam cho rằng việc các bạn gái “thẳng” chứ không phải là đồng tính nữ thích họ cũng là hoàn toàn bình thường. Đặc biệt, do việc thấu hiểu tâm lý của người cùng giới tính sinh học, nên người chuyển giới cho biết họ rất tâm lý, chăm sóc và tận tụy với người yêu còn hơn cả người dị tính. Sự tận tụy của họ đã khiến nhiều người dị tính trở thành người yêu của họ và chấp nhận họ như người khác giới, dù chưa phẫu thuật.

Yêu các bạn bình thường mới đầu thì cũng khó vì các bạn ý không chấp nhận mình. Các bạn ý bảo là gia đình cũng phải nghĩ, chắc là yêu vào rồi không đi đến đâu. Tình yêu phải có đích đến, các bạn ý muốn là phải thật cơ, chứ không phải ảo như thế này. Về sau thì cũng nói chuyện nhưng nói nhiều quá thế là yêu lúc nào không biết. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Nhiều người chuyển giới từ nữ sang nam cũng cho rằng mình có lợi thế hơn những chàng trai dị tính, bởi “trans guy” vừa chung thủy hơn những chàng trai “xịn”, lại vừa biết quan tâm thông cảm với những điều khó khăn của bạn gái.

Là một trans guy, ít ra là em không có những tính hấn như con trai, ví dụ như con trai thì không đảm bảo chung thủy với bạn gái được, chắc chắn. Bởi vì một người đàn ông thật ngoài ham muốn với người mình yêu chắc chắn sẽ có ham muốn với những cô gái khác nữa. Nhưng mà trans guy không thế, vì không có hoocmon đấy. (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Vì em có cơ thể con gái nên em thấu hiểu được một số nỗi khổ của con gái. Ví dụ như trong những lúc đến tháng chẳng hạn, căng thẳng, đau, thì mình sẽ không muốn người yêu mình phải làm thế này thế kia, mình có thể làm hộ được.

Với một người đàn ông thật và một người con gái thì nhiều khi mình không được sống thật với lòng mình, mình phải che giấu một cái gì đấy. Còn với em thì có thể các bạn tâm sự được nhiều hơn, có thể nói được những cái trong lòng mình ra. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Cũng chính vì người chuyển giới từ nữ sang nam có sự cứng rắn và che chở của đàn ông, nhưng lại vẫn có sự tinh tế, hiểu nhau của phụ nữ, nên như một bạn FTM cho biết, các bạn toàn bị các bạn gái straight (nữ dị tính) quyến rũ. Một bạn gái dị tính cho biết bạn là người chủ động thích người bạn chuyển giới của mình trước:

Em còn thích bạn ấy trước khi bạn ấy thích em cơ. Khi em thích em vẫn còn nghĩ là ơ tại sao mình lại thích nó nhỉ, nó là bạn mình cơ mà, tại sao lại như thế được. Em không nghĩ mình là les, vì em hoàn toàn không có cảm giác gì nhiều với các bạn gái, chỉ đặc biệt bạn ấy bởi vì em rất yêu con người bạn ấy thôi, chứ không phải em yêu bạn ấy vì bạn ấy là con trai hay vì bạn ấy thế này thế kia, mà là em thấy rất hợp, tin tưởng tuyệt đối, thế là em yêu bạn ấy. Chứ còn em cũng không hề xác định trong đầu mình rằng em phải yêu con trai hay là gì cả. Có khi chính vì thế em mới gặp bạn ấy, chứ không thì... (bạn gái của một TG từ nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Có một điều là quan hệ tình dục của các cặp chuyển giới từ nữ sang nam dường như không thật quan trọng, nhiều đôi cho rằng họ yêu nhau chủ yếu là trong sáng và là chỗ dựa về mặt tình cảm. Có lẽ vì vậy mà nhiều trường hợp con gái dị tính thích các bạn chuyển giới FTM hơn là con trai dị tính thích MTF.

Em thực ra em không thích tình dục, kể cả hôn em cũng không thích. Cho nên là em yêu theo kiểu trong sáng, em rất ít khi cầm tay, ôm người yêu. Trong vấn đề tình dục em xác định em nói với người yêu em không bao giờ đối với em, không có đâu. Thực ra người yêu em cũng bảo là “thôi chấp nhận”, “coi như là yêu ông sư”, chả làm gì. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Một người chuyển giới từ nữ sang nam cũng cho biết định kiến đối với đồng tính nữ (les) sẽ nặng hơn là với chuyển giới, nên khi phát hiện ra mình là người chuyển giới, không phải les, thì đó là thực sự là tin vui đối với cả bạn và người yêu:

Khi mà bọn em bắt đầu yêu nhau thì bọn em không biết khái niệm trans guy. Bọn em yêu nhau được đến một năm rồi thì mới biết. Cùng tìm hiểu thôi ạ, thì nó thấy cũng bình thường. Gọi là cũng thoát nạn đấy ạ, thoát nạn không phải là les. Thực ra thì cái định kiến xã hội mình với thế giới thứ 3 thì nó nặng hơn là đối với trans guy bọn em. Em cảm thấy thế. Vì hai người con gái thực sự là gái mà yêu nhau thì em nghĩ sẽ bị điều tiếng nhiều hơn. Tại vì ở khu nhà bạn gái em có một chị phải tự tử vì những cái lời như thế. Không thể nào con gái yêu con gái được. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Tuy nhiên, nhiều người con trai và con gái yêu người chuyển giới cũng dễ bị rơi vào trạng thái lo lắng trầm cảm trước áp lực của gia đình và định kiến của xã hội. Một bạn gái của một FTM chia sẻ: “Hồi em mới quen bạn em, em cũng rất bối rối về giới tính của mình, em không biết mình là gì nữa. Em tự hỏi có phải mình là les không, hay mình là bi (song tính). Bọn em cũng nhiều lần break-up (chia tay), vì em bị stress (trầm cảm) quá. Em thấy em bị cô lập khỏi gia đình từ khi quen người yêu em”.

Bên cạnh những cặp đôi may mắn, rất nhiều người FTM gặp những tổn thương của tình yêu đơn phương, bị từ chối, hoặc người yêu đi lấy chồng cũng xảy ra phổ biến.

Em đã thất tình nhiều lắm rồi ạ. Lúc em mà buồn hay là gặp chuyện gì đấy thì em hay lên cầu Long Biên em ngồi. Ngồi trên đấy có gió mát, nó thư thái tâm hồn mình hơn. Ngồi trên đấy hò hét cho giải tỏa bớt. Nhiều người đi đường nghĩ mình bị hâm hay như thế nào đấy, không phải, mình đang giải tỏa. Em thấy nó cũng nhẹ người hơn. Em nghĩ nó không phải do lỗi của các bạn ý, chẳng qua là bây giờ xã hội như thế. Em tôn trọng, để cho các bạn ý đi thôi. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Cũng có những FTM cho rằng, vì bị thiếu thốn tình cảm và không phải ai cũng chấp nhận họ “nên là cứ có ai chấp nhận thì bọn em cứ lao vào”. Chính vì thế, nhiều FTM “cứ lao đầu vào rồi lại thất tình”:

Hôm qua bạn em vừa bị một vụ. Bạn em cũng là một trans guy, yêu một straight girl (gái dị tính). Nhưng mà bạn ấy thực sự là straight girl thẳng luôn chị ạ, bạn ấy không bao giờ cong được. Bạn ấy chỉ yêu con trai được thôi ạ. Mà bạn em cứ đâm vào, thì trong một lúc bạn kia thất tình thì bạn ấy cũng đồng ý. Nhưng bây giờ chia tay vì bạn kia bạn ý đi theo một người con trai khác. Bạn ấy chỉ cần chỗ vá víu vào thôi. Các bạn trans guy các bạn ấy không hiểu. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Gặp khó khăn trong việc yêu người nữ dị tính, một số người chuyển giới từ nữ sang nam, sau nhiều lần đổ vỡ và “thất tình” vì bị bạn gái chia tay hoặc đi lấy chồng, đã quay sang yêu les.

Em nghĩ yêu cùng giới thì bao giờ cũng hiểu nhau hơn. Các bạn nữ bình thường thì chỉ trong một thời gian nào đấy thôi, rồi người ta sẽ về đúng vị trí của mình. Nhiều lúc cũng thấy buồn. Nếu như mà xã hội rồi gia đình chấp nhận các bạn ý hơn thì có khi không như thế (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Một bạn chuyển giới từ nữ sang nam, hiện đang có người yêu là les, kể rằng chính sự kỳ thị của xã hội đã khiến cho các bạn “nữ thẳng” không dám cam kết lâu dài với người chuyển giới. Và sự đổ vỡ nhiều lần trong chuyện tình cảm khiến bạn tiến đến với người yêu là les. Nhiều FTM cũng tỏ ra bi quan khi nghĩ đến chuyện tương lai: “Em nghĩ người như bọn em sẽ cô đơn suốt đời luôn”.

Xu hướng chỉ thích người dị tính: MTF yêu người nam dị tính

Những người chuyển giới từ nam sang nữ cũng thường chỉ thấy sự hấp dẫn đối với đàn ông dị tính. Vì cho rằng mình là nữ, nhiều người cho biết không hiểu vì sao “đàn ông lại thích đàn ông”, và sẽ cảm thấy “ghê ghê” nếu quan hệ với gay. Nhiều MTF cho rằng lợi thế của họ so với phụ nữ dị tính là sự tận tụy, chăm sóc hết mình, từ đời sống tình dục cho đến đời sống hàng ngày.

Tình dục trong mối quan hệ của các cặp chuyển giới từ nam sang nữ (với đàn ông dị tính) khá quan trọng, thậm chí theo một số MTF, đó còn là lý do chính gắn kết đàn ông dị tính với họ, vì “*giai thẳng nói làm tình với pê-đê bọn em sướng hơn là với “bánh bèo” (nữ dị tính), bởi vì họ có “kỹ năng”, hiểu cơ thể đàn ông, và biết chiều người yêu hơn một người con gái dị tính*” Một người đã phẫu thuật chuyển giới tính hoàn toàn từ nam sang nữ cũng cho biết chồng chị rất hạnh phúc trong quan hệ vợ chồng.

Tuy nhiên, những mối tình với người dị tính cũng đã trở thành những bi kịch trong cuộc sống của người chuyển giới từ nam sang nữ vì không nhiều người đàn ông dị tính muốn yêu và sống trọn đời với người chuyển giới.

Đa số những người chuyển giới từ nam sang nữ đều cho rằng những người như họ chẳng thể nào có được tình yêu từ những người đàn ông - “men” thực sự. Họ cho rằng con trai “bình thường” sẽ chọn những con gái “bình thường” (“bánh bèo”, theo cách gọi ở TP. HCM), ngoài việc phải dùng tiền để “bao trai” và “giữ trai”. Vì vậy, những MTF thường phải “dùng tiền để đổi lấy tình”, chăm sóc các bạn trai hết mực, cả về vật chất lẫn trong đời sống quan hệ tình dục, tuy nhiên cái họ có được là sự đau khổ, mất niềm tin vào tình yêu. Cũng nhiều người MTF cho rằng đàn ông “thẳng” chỉ coi họ như một thứ đồ chơi, quan hệ với họ để tìm cảm giác mới lạ so với quan hệ với nữ, hoặc quan hệ với họ chỉ để lợi dụng vật chất.

Hộp 6: Tổn thương tình cảm: “đàn ông dị tính chỉ vì tiền hoặc tìm cảm giác lạ”

Nói thật ra thì không có trai straight (nam dị tính) nào thật lòng với tụi em hết! Chị nghĩ đi nếu mà đến với tụi em thì thà đến với một người nữ còn hơn nếu như sau này tiến tới hôn nhân hay gia đình thì cũng dễ hơn, tụi em thì được cái gì đâu chỉ là chơi qua đường vậy thôi. (nam sang nữ, 22 tuổi, TP. HCM)

Cái buồn của em đúng ra là buồn tất cả. Những người như em mà có tình cảm thật thì cũng là lợi dụng thôi. Thật sự là những người chuyển giới như em đều là lấy tiền để mua tình cảm thôi. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Chị nghĩ những người như chị chẳng bao giờ có tình yêu. Giai chỉ ở với mình vì tiền thôi. Những người như bọn chị rất khổ, luôn bị đàn ông phụ bạc, dù mình chiều chuộng hết mức, cho tiền, nấu ăn đủ thứ.. (Nam sang nữ, 48 tuổi, Hà Nội)

Em nghĩ em là nữ, em thích yêu công (trai thẳng), nhưng nó là công, đâu có pê-đê, trở mặt luôn nên em vỡ mộng, em vỡ mộng nhiều lắm, cả trăm lần luôn... thường là yêu đơn phương. Năm lớp 10, em quen nó trên mạng. Em yêu nó, chết vì nó đó. Dem tiền của cả cho nó nhưng không được gì... Em định tự tử, khóc suốt luôn tháng, không ăn uống gì hết, người như người chết, y chang bộ xương, định uống thuốc tự tử nhưng nghe lời bạn khuyên. (nam sang nữ, 18 tuổi, TP. HCM)

Em có một thằng bạn, nó là trai thẳng đảng hoàng, có lần nó nói nó quen con nhỏ pêđê giống con gái lắm, cũng đẹp lắm, thì mình cũng buồn, mình cũng suy nghĩ tại sao mình cũng giống con nhỏ đó, mà hồi đó mình cũng thích nó, mình cũng suy nghĩ tại sao thằng này nó không phải pêđê không phải là gay mà tại sao nó lại quen đứa pêđê giống mình, thì suy nghĩ đó cứ suy nghĩ hoài trong đầu mình tới hôm nay luôn. Tới ngày hôm qua mới biết được là lúc đó nó thiếu nợ ai đó, nó mới quen bà này, nó dụ tiền bà này, nó cũng nhờ bà này trả tiền giùm nó, rồi nó lấy tiền của bà này đi luôn với mấy đứa con gái khác, thì mới hiểu mấy đứa con trai thẳng đi với những đứa pêđê toàn bộ chỉ vì tiền chứ không phải vì tình yêu thật sự. (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Nhiều khi nhưng người như cái người nam bình thường đó, nữ thì họ đã quen thuộc quá rồi họ muốn chuyển qua tìm cảm giác mới với tụi em, cũng dạng kiểu như chơi xong một thời gian rồi chán, coi như mình là một cái đồ chơi xong bỏ (nam sang nữ, 22 tuổi, TP. HCM)

Cảm giác yếu thế và nỗi lo lắng bị mất bạn trai thậm chí khiến một số MTF (TP. HCM) sẵn sàng tới tới đi “làm gái” để kiếm tiền nuôi chồng. Một người chuyển giới từ nam sang nữ cho biết, cả đời chị, chị đi cung phụng “giai trẻ” hơn chị nhiều tuổi, và những

người bạn trai ấy chỉ lợi dụng chị, lần lượt có bạn gái và đi lấy vợ. Mặc dù biết rất rõ như vậy, nhưng do không thể quan hệ qua đường mà không có tình cảm, nên chị vẫn chọn một người, dùng tiền bạc tình cảm để gắn bó người đàn ông của mình.

Mình cũng biết ghen chứ. Ghen lắm, thấy nó gọi điện cũng ghen, lên mạng chat cũng ghen. Nhưng mình biết mình là ai. Người ta trước sau cũng phải lấy vợ. Phải có tiền thì mới có giai xin được. Mà chị phải có quan hệ tình cảm, có thích thì chị mới ngủ được

Mình phải bỏ tiền mà mua giai. Như bạn giai bây giờ chị quen từ năm nó mới 18 tuổi, chị nuôi hết học đại học. Vừa học xong, nhưng mỗi tháng chị vẫn cho 3-4 triệu, chị mua xe máy, điện thoại cho... Mình có cái gì đâu để trai xin nó yêu. Nó yêu nữ chứ yêu gì mình. Vì thế mình muốn giữ nó thì mình phải chiêu chuộng (nam sang nữ, 48 tuổi, Hà Nội)

Có người cho rằng vì họ chưa phẫu thuật, chưa trở thành “gái thật”, đồng tính thì cũng không phải, nên họ vô cùng khó khăn. Nhưng trên thực tế, với những người đã chuyển giới tính, trải qua những đau đớn của việc làm phẫu thuật thì cũng rất ít trường hợp có được hạnh phúc thực sự.

Bạn chị khóc bảo mình bây giờ cũng có vú có ve, cũng đủ thứ phẫu thuật cả rồi nhưng vẫn chẳng thể nào có hạnh phúc. Như một người bạn vừa mới chết hôm qua do bom mông, chắc nhiễm khuẩn, chăm giai cả đời mà khi chết vẫn chẳng có giai nào bên cạnh. Số phận của bọn chị như vậy đấy, trong đời có đầy giai, nhưng chúng nó chỉ cần tiền thôi, còn khi mình chết chẳng có đưa nào xuất hiện... (Nam sang nữ, 48 tuổi, Hà Nội)

Chính vì những bất hạnh trong tình cảm với đàn ông dị tính nên nhiều người chuyển giới chuyển qua yêu người đồng tính nam, đặc biệt là thế hệ trẻ. Nếu như thế hệ trung niên (sinh những năm 70 trở về trước) mặc dù bị tổn thương, nhưng vẫn cảm giác không thể quan hệ với gay (“chị coi mình là nữ, chị không ngủ được với gay, kinh chết”), thì với thế hệ trẻ hơn, sự thất vọng, nỗi đau đớn và tổn thương trong các mối quan hệ cuối cùng đã dẫn nhiều người chuyển giới MTF đến quyết định cặp với đồng tính nam, bởi sự hiểu nhau, không đòi hỏi và phải quy lụy quá

nhiều. Hơn nữa, khi yêu người đàn ông đồng tính thì họ không đặt nặng vấn đề con cái như đàn ông dị tính nên quan hệ có thể ít bị áp lực hơn.

Gần đây, vừa rồi, hơn một năm rưỡi vừa rồi em có yêu một bạn là gay. Khi yêu gay thì họ thoải mái hơn, gay có thể nghĩ mình làm nữ họ cũng yêu, mình làm nam họ cũng yêu. Thực ra mình yêu người giống mình là tốt nhất, họ giống mình họ sẽ hiểu mình hơn (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội).

Tuy nhiên, ngay cả khi quan hệ với đàn ông đồng tính, nhiều MTF cũng cho biết thường rất khó duy trì tình cảm lâu dài vì đó chỉ là một vỏ bọc, một giải pháp tình thế sau nhiều khổ đau. Trên thực tế, người đồng tính cũng chỉ yêu một người nam đồng tính khác, không yêu người nữ nên các MTF không sống được là mình. Để quan hệ với đồng tính nam, MTF vẫn phải “diễn” như một người đàn ông và không được sống là chính mình – một người chuyển giới nữ.

*
* *

Có thể thấy, mặc dù thường bị tổn thương và bị quan về tình cảm tương lai, có những cặp đôi vẫn bày tỏ sự mong muốn được ràng buộc và chung sống một cách hợp pháp với nhau, dù là với người dị tính hay đồng tính. Một số cặp hiện nay đang chung sống không đăng ký, và nhận con nuôi (là con cháu trong nhà) hoặc thụ tinh trong ống nghiệm. Khao khát yêu và được yêu luôn được người chuyển giới nói đến như một trở ngại lớn, nhưng cũng là mong muốn mãnh liệt của họ.

3.4. Khó khăn trong cơ hội việc làm

Việc làm cho nhóm MTF

Việc làm là một trong những thách thức lớn nhất đối với người chuyển giới, đặc biệt là đối với nhóm từ nam sang nữ. Sự kỳ thị một mặt khiến ít người có thể học lên cao để có bằng cấp đủ để xin những công việc nhà nước hay cơ quan. Mặt khác những định kiến về người chuyển giới như những người “biến thái”, “bệnh

hoạn”, “trộm cắp”... đã khiến rất ít nhà tuyển dụng chấp nhận họ. Nhiều người cho biết nếu xin được vào các cơ quan, nhà hàng của người nước ngoài thì đỡ hơn, vì người nước ngoài không kỳ thị giới tính nhiều như người Việt. Có lẽ, tâm sự của một người MTF dưới đây miêu tả được phần nào sự kỳ thị họ gặp phải trong thị trường lao động.

Nếu xã hội có giảm kỳ thị thì chắc em cũng không có việc làm. Nói thật chứ, em thấy giảm kì thị, giảm vậy thôi chứ người ta vẫn không thích không muốn bóng lộ vô làm đầu chị. Có nhiều cái công việc thì cũng có nhưng bóng kín thì nhiều chứ bóng lộ em thấy ít ai có việc làm. (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Nhiều người chuyển giới cũng cảm nhận rõ sự bất công nếu so sánh với những người đồng tính. Nếu như người đồng tính nam (gay) vẫn có thể che dấu bản thân và xuất hiện trước công chúng, cũng như tham gia vào nhiều cuộc thi nghệ thuật gây tiếng vang, thì người chuyển giới hầu như không có cơ hội nào, và rất ít người có thể xuất hiện công khai trước công chúng.

Cái giới bóng kín thì nó thi được nó thi tiếng hát truyền hình được, nó thi ngôi nhà âm nhạc được hay thi ký họa được. Hay vào nhà nước thì giới bóng kín đi làm được còn bóng lộ mà có trình độ có kiến thức cũng đâu có cơ quan nhà nước nào nhận vào làm chứ. Giới bóng lộ có hát hay đi chằng nữa cũng không ai cho, trừ phi anh có tiền giải phẫu, anh có tiền đi xin việc anh phát hành anh ra đĩa anh được thì anh lên anh không được thì anh xuống (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Công việc chủ yếu MTF có thể làm thường là các công việc độc lập như dịch vụ làm đẹp (trang điểm, làm đầu...), hay biểu diễn. Tuy nhiên, ngay khi tìm được những công việc bình thường nhất họ vẫn bị kỳ thị hoặc đuổi việc.

Mình muốn làm con gái nên mình xin việc làm rất là khó. Thực sự là em cũng có xin làm ở 1 quán Hàn quốc, vô trong đó làm, bà chủ thì cũng thích em và cho em làm bình thường nhưng mà có điều là ba bà chủ, ông lớn tuổi rồi, ông không có thích như vậy. Ông không có chịu em làm. Nên em moi làm đó 1 tuần thì em nghỉ (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM).

Hát đám ma

Thiếu sự hỗ trợ từ gia đình, không có bằng cấp, lại thêm sự kỳ thị định kiến ngoài xã hội khiến sự khó khăn trong cơ hội việc làm đối với nhóm MTF càng bị nhân lên. Nhiều nhóm MTF đã phải đi hát đám ma như cơ hội kiếm sống. Cũng trong bối cảnh bị kỳ thị và ít cơ hội này, mặc dù cũng có những cạnh tranh và định kiến lẫn nhau giữa các nhóm chuyển giới, nhưng những người MTF gắn kết trong các nhóm nhỏ trở nên thương nhau hơn. Một MTF cho biết sau khi bị gia đình xua đuổi, ra khỏi nhà, đã nhóm họp lại một nhóm những người cùng cảnh ngộ để cùng sống và kiếm việc.

Em muốn nhà gần đây ở này. Cũng có một nhóm như em nè, có ước mơ làm con gái nhưng không được gia đình đồng ý, tầm 7 người. Sau đó em gom lại ở chung một nhóm, rồi tôi đi hát sô đám ma. Vì ở Sài Gòn, hát sô đám ma là thường nhất. Đi hát sô đâu có được nhiều tiền đâu chị. Được 80.000 đến 100.000/ ngày. Có hôm cả nhóm mà em gom lại nuôi có 200.000/ ngày. Mà 200.000 sao mà nuôi được 8 miệng ăn đúng không? Ngày cũng chỉ ăn có đậu hũ, rau muống không à! Lo tiền cơm, em thường về sớm nhất để nấu cơm, lo cho tụi nó ăn để tôi có sức đi hát (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Có những trường hợp bạo lực xảy ra ngay tại đám ma, khi khách đòi giành micro để hát mà không được, đập bàn đập ghế, quậy để “bóng lộ” không hát được. Hoặc đang hát thì công an đến bắt, không cho hát, do hàng xóm phản ánh gây mất trật tự buổi đêm.

Hát đám ma thì cũng đâu vất vả. Chỉ có điều người ta kêu sô nào mình đến đó hát thôi. Hát cũng đâu phải nhiều. Chỉ có điều đi đêm thì nó hơi bị sợ chút thôi. Nhiều khi 2,3 giờ sáng chạy ngoài đường thấy cũng ón. Có nhiều chỗ nó vắng quá em ghê. Mà lúc hát thì bị người ta sờ mó. Kiểu hát ở đây người ta nhét tiền vô vú, nhét tiền vô chỗ này chỗ nọ thì có. Có lúc có người bóp trộm thì cũng có. (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

Hộp 7. Hát đám ma

Hát đám ma là công việc dường như được dành cho người chuyên giới ở TP. Hồ Chí Minh. Với quan niệm rằng hát trong đám ma giúp người sống vui vẻ, người chết siêu thoát, nên có người mời diễn viên đến hát cải lương, nhưng đa phần nhiều người mời “bóng lộ” đến biểu diễn vì vui vẻ. Ở TP. HCM, đám ma thường kéo dài 3 đêm, đêm cuối mọi người thường thức để hôm sau đưa người chết đi hỏa táng hoặc chôn. Mời “bóng lộ” đến diễn gây được sự phấn khích để những người dự đám không buồn ngủ. Đối với những “bóng lộ”, một mặt do không có việc làm, mặt khác, việc được trang điểm, bận đồ, và biểu diễn cũng phù hợp với sở thích của họ, vì thế khá nhiều người chuyển giới từ nam sang nữ coi đây là một công việc kiếm sống chính. Những người được mời hát (được gọi là “gái”, hay “gà”) phải có giọng hát tương đối thì mới được nhận, bởi trong khi biểu diễn, họ sẽ phải lên đến hàng khán giả để xin tiền, nhiều khi bị khán giả chọc ghẹo, kéo micro, nên bắt buộc phải hát thật, không thể hát nhép.

Trong một sô diễn, thường có “chân chạy” và “chân trụ”. Những người không phải “trụ” thì một đêm có thể chạy diễn cả hai ba sô nếu được gọi, còn nếu là “gái trụ” thì ngồi trong sô đó luôn. Những người bầu sô là các “má mì”, thường được các “gái” gọi là “mẹ”. Những “gái trụ” thường luôn được các bầu sô ưu tiên khi có khách hàng. Mỗi bầu sô thường có ít nhất 7-8 đến vài chục “gái trụ”, hay “gái ruột”, là những người luôn được gọi mỗi khi có sô diễn¹¹. Chỉ khi nào “gái trụ” bận không đi diễn được thì các bầu sô mới gọi thêm “gái bên ngoài”. Cá biệt cũng có những trường hợp những người chuyển giới thấy đám ma thì ghé vào xin hát cùng, “lấy chút tiền xăng”.

Một sô diễn đám ma thường kéo dài 4 tiếng (thường là sô từ 9h đến 1h đêm, 10h đến 2h đêm, hoặc 12h đến 4h sáng). Mỗi người thường chỉ hát khoảng 2 bài, nhiều khi đồng “gái” thì có người cũng chẳng cần hát, nhưng nếu là “gái trụ”, ở lại đến cuối cùng thì họ vẫn được chia tiền show diễn ở cuối buổi. Trong show đám ma, giá chủ nhà trả dao động từ 500-800, cũng có người trả vài triệu. Có những sô được MTF gọi là “sô xấu” (sô xấu, sô bèo nhèo, ví dụ đòi chủ nhà trả sô 800 ngàn, nhưng họ chỉ trả 400, không ai cho tiền, chỉ chia đều cho mỗi người khoảng vài chục ngàn tiền xăng đi lại), còn “sô tươi” chủ nhà sẽ trả tám trăm ngàn, người má mì trả họ 400 tiền ban đầu, còn giữ lại 400. Khi hát thì người MC sẽ xuống xin tiền khán giả. Đồng thời các cô gái chuyển giới cũng xuống xin tiền. Nhiều khách kích động, hiếu kỳ giật ngực họ ra để nhét tiền bo (10 ngàn, 20 ngàn...).

11 Người chuyển giới MTF ở TP. HCM thường nói đến những “má mì” nổi tiếng, quản lý hàng mấy chục “gà” như má Diệu, má Thành...

Số tiền kiếm được khi hát này sẽ phải nộp lại cho bầu sô, cuối buổi cộng lại và chia tiền cho những người gái trụ lại. Số tiền chia cũng được tính theo mức lương, A+, A, B, C..., tùy theo mức độ đóng góp cho cái show đó và tuổi tác (có nhiều người chuyển giới từ trước 1975 cũng tham gia), ví dụ người lương A+ thì phải chuyển đổi giới tính, đã phẫu thuật đầy đủ ngực và bộ phận sinh dục. Cũng có trường hợp mặc dù chưa phẫu thuật nhưng thân thiết với “má mì” đó, không rời bỏ sô, thậm chí không biết hát, nhưng chỉ cần có mặt là bao giờ chia tiền cũng nhiều hơn người.¹² Sau khi tan cuộc đám ma, cũng có những người sẽ đi vòng vòng bên ngoài xin thêm tiền, hoặc đi làm “gái” kiếm thêm tiền, và số tiền họ kiếm được sau khi kết thúc sô diễn sẽ không phải nộp lại cho bầu sô. Trong sô hát đám ma, bài hát thường do người hát tự chọn, có bài nhạc sến, có bài nhạc nháy.

Biểu diễn ở các tụ điểm

Ngoài việc hát đám ma, có những nhóm nhỏ tổ chức các buổi biểu diễn trên sân khấu (thường là các quán cà phê). Việc tổ chức có thể do bầu sô tự tổ chức, hoặc do các CLB truyền thông cho MSM tài trợ để thực hiện mục tiêu tuyên truyền. Được biểu diễn trên sân khấu là niềm vui của MTF, và đó cũng là không gian lịch sự hơn, tiền cát-sê cũng cao hơn. Tuy nhiên, việc đầu tư thuê trang phục cũng đắt đỏ hơn. Mặt khác, những buổi biểu diễn tự phát, rủi ro bị công an đến bắt và phạt cũng cao. Những sô biểu diễn do diễn đàn *Thế giới thứ 3*, hay *Giới hạn* tổ chức cũng thu hút được sự quan tâm của cộng đồng. Nhiều buổi biểu diễn dưới hình thức miễn phí vé nhưng trả tiền đồ uống khá cao. Hình thức hát trên sân khấu thường là hát nhép, và người biểu diễn thường đóng kịch hoặc hát sao cho khớp nhạc.

Những người chuyển giới chuyên đi biểu diễn trên sân khấu là những người được chọn từ các cuộc thi. Ví dụ *Thế giới thứ 3* có những cuộc thi tìm kiếm các tài năng như thi hoa hậu, thi nam khô, thi got talent (có tài năng), thi model và chọn ra những người đã đoạt giải từ các cuộc thi để cộng tác một thời gian biểu diễn.

¹² Ví dụ như số tiền xin khách được 1 triệu, chia cho đầu người là 10 người, thì người trăm ngàn, lương A+ được một trăm ngàn, còn người khác sẽ tụt dần vài chục, như người lương A sẽ được tám chục, lương C được 3 chục tiền xăng, vv..

Sau một thời gian, khi những bầu sô khác đưa họ đi, thì lại đi tìm kiếm những người khác.

Những người chuyển giới tham gia biểu diễn thời trang cũng cho biết, vì niềm đam mê biểu diễn, họ phải đầu tư khá nhiều và show biểu diễn nào cũng lỗ. Nhưng vì sự yêu thích của bản thân cũng như tạo những sự kiện vui vẻ cho người trong cộng đồng, họ vẫn muốn được biểu diễn. Tuy nhiên, mặc dù xin phép nhưng vì là người chuyển giới, họ không được cấp phép biểu diễn, và khi biểu diễn tự phát thì luôn phải lo sợ bị phạt.

Để có được một show biểu diễn chúng em phải chuẩn bị rất nhiều. Nữ thì chỉ cần trang điểm nhẹ rồi cuốn lọn nọ kia. Tụi em phải đội tóc giả rồi những thứ phụ tùng phía trong nữa không phải là dễ đâu. Mà đi diễn rất là sợ, sợ công an người ta này kia. Họ nói là không có giấy phép biểu diễn, nhưng mà xin giấy phép thì người ta lại không cho. Mà tụi em cũng chỉ diễn vòng vòng cho cộng đồng tụi em coi, trong khán phòng cũng có bao nhiêu người đâu, diễn vui chơi với nhau chứ có phải sân khấu lớn gì đó đâu (nam sang nữ, 22 tuổi, TP. HCM)

Ngay cả khi người chuyển giới nỗ lực kiếm việc làm, thì ngay cả ở những môi trường làm việc họ cũng thường bị sỉ nhục:

Hát sô nhục lắm, tui lắm chị. Em nhớ cái lần đầu tiên đi hát dài ngày ấy, em xin người ta có 20 ngàn đồng thôi mà người ta bắt khoanh tay lại lấy. Em không khoanh tay lại lấy, người ta chửi vô vào mặt em “dù sao mày cũng là con PÊ-ĐÊ chó thôi” cho mày 20 ngàn là may lắm rồi. Nói chung là nhiều cái nhục lắm chị à! Nhưng cuộc sống phải vậy chị à! (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Làm nghề mai dâm

Một trong những “nghề” được MTF ở tp Hồ Chí Minh hay nhắc đến, đó là “làm gái”. Một MTF cho biết “pê-đê bọn em chỉ có hai cách để kiếm tiền thôi, một là đi hát đám ma, hay là làm gái, chứ còn biết làm gì bây giờ”. Những người được phỏng vấn đều cho biết đã từng rất nỗ lực đi kiếm việc làm, nhưng vào đâu cũng bị từ chối, “gửi hồ sơ người ta hứa gọi lại nhưng chẳng bao giờ gọi”, thậm chí xin công việc rửa bát cũng không được nhận. Một số MTF

cố gắng đi học trang điểm, có vốn thì mở cửa hàng ở nhà, hoặc đi trang điểm, làm đầu và các dịch vụ làm đẹp khác, còn nhiều người cho biết không có công việc gì để trang trải cuộc sống, và tình thế bắt buộc đã đẩy họ ra “đứng đường”.

Việc mấy con nhỏ làm gái ấy, bây giờ chị phỏng vấn 10 con nhỏ thì cả 10 đều nói không muốn làm gái. Vì công việc đó đâu có vui vẻ gì đâu, mà nhục nhã ấy. Vô trong gặp mấy thằng biến thái ấy, nó đánh đập này nọ cho. Thà có chỗ cho tụi nó biểu diễn, để bỏ cái công việc đó cũng được. Em nói có đúng không? Tại vì không tạo điều kiện cho người ta thì người ta phải vậy thôi. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Một MTF cho biết việc đến với công việc này là do nhiều nguyên nhân khác nhau, nhưng chủ yếu là vì kế sinh nhai, không còn cơ hội nào khác.

Lúc đấy là gia đình em cũng đang tuột dốc, em cũng không có tiền xài nữa, lên mạng làm thử thôi chứ không phải là muốn làm cái nghề đó, làm thử. Mới đầu vô thấy ông đó sộp lắm, cho tới 500 ngàn, lúc đó thấy tiền nhiều cũng ham, thế từ từ làm, làm miệt đến giờ. Dính vô nó luôn. Cũng muốn bỏ lắm nhưng mà bỏ rồi 2 “vợ chồng” không có tiền xài. Nó làm thì đủ tiền đóng tiền nhà, còn em phải đi làm tiền ăn buổi trưa hàng ngày. (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Em bắt đầu làm gái cũng được năm mấy rồi, cũng hồi năm 2009 đó chị. Lúc đó em đi làm, mới đầu ra làm đó thì em mặc đồ vẫn là con trai, lên mạng kiếm khách hàng đi thôi, có người giới thiệu ra đứng thì lúc đầu em đi 1 người khách là 300 ngàn, về phải đưa cho người giới thiệu là 100 ngàn, đưa cho tiền xe ôm 50 ngàn là em chỉ còn giữ có 150 ngàn (nam sang nữ, 18 tuổi, TP. HCM)

Không chỉ làm buổi tối, họ còn để lại số điện thoại trên mạng để cho “khách” liên hệ. Một MTF cho biết khách chủ yếu là gay và cũng có người là trai dị tính: “sáng họ gọi mình thì mình đi làm luôn, còn buổi tối thì đứng ngoài đường bắt khách” (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM), nhưng buổi sáng khi đi làm thì mặc đồ nam vì sợ bị nhìn ngó, còn buổi tối thì mặc đồ nữ vì “mặc đồ giả gái em thấy giống mình hơn”, dù cho khách là gay.

Số tiền kiếm được từ việc mãi dâm cũng chỉ đủ cho họ có tiền ăn và mua đồ quần áo. Một MTF đang sống lang thang ngoài công

viên cho biết, gia đình không chấp nhận em, không thể xin được việc làm, chẳng biết đi đâu, không còn tiền để thuê nhà trọ, em chỉ còn biết sáng lang thang trong công viên, tối ra công viên tìm khách. “*Có ngày không có khách là em phải ăn mì tôm sống rồi uống nước vào cho no*”. Đêm đến em lại trèo rào vào công viên ngủ, và sáng sớm lại phải trèo ra vì sợ bị dân phòng bắt.

Bắt khách thì y như mình đi tập thể dục vậy đó, vòng lên vòng xuống, vòng lên vòng xuống đó, hồi có người xi nhan, nó thấy mình quay qua mình chụt nó cái là nó tụt ngừng nó chỉ mình. Mình cứ nói giá 400, nó nói từ từ xuống đúng giá của mình thì mình đi thôi. Tiền thuê phòng của mình... Nhảy dù thì mất 1 tiếng. Có tối nhiều nhất thì có 5-6 người gì đó, không may thì chẳng có ai, là chẳng có tiền ăn (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM).

Việc làm gái mại dâm cũng đẩy những người MTF trở thành nạn nhân của bạo lực tình dục. Một số MTF khi đi với khách, họ chủ yếu phải làm tình bằng miệng, và “*có những đứa nó bạo lực nó nắm đầu mình nó giết để cho nó sướng, hoặc nó cấu véo mình. Về nhà nhiều khi thâm tím hết mình mẩy*”. Cũng có một số MTF không đi tìm khách ở ngoài đường mà chủ yếu qua mạng. Một MTF kể rằng đã từng cặp bồ qua mạng, hoặc hẹn hò qua mạng để kiếm tiền. Nhưng sự sỉ nhục của khách hàng đã khiến họ bỏ “*làm nghề*”: “*Nó quan hệ xong nó rút tiền lên người mình như kiểu sỉ nhục vậy đó. Sau lần đó em không có làm nữa*” (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM). Các MTF khẳng định rằng công việc mại dâm là việc đường cù, nếu có cơ hội kiếm việc khác, sẽ không bao giờ họ làm gái.

Em muốn có việc làm đàng hoàng cho những người ở thế giới thứ ba như em. Hiện giờ em đang làm gái vì em chẳng xin được việc gì khác. Trước đây em chỉ định xin làm ở quán ăn mà người ta nói thẳng là ‘ở đây ko thuê pê-đê. Pê-đê vào đây làm quí làm ma thế nào’. Chỉ mong mọi người tạo điều kiện cho pê-đê tụi em có việc làm” (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Việc làm đối với FTM

Với nhóm chuyển giới từ nữ sang nam cũng có những khó khăn nhất định, tuy không khó như với nhóm từ nam sang nữ. Nhiều FTM cho biết làm về nghề kinh doanh khách sạn, du lịch, làm bếp, nhân viên quầy bar là dễ xin hơn cả. Đối với người

chuyển giới từ nữ sang nam, kiếm việc làm không quá khó vì người ta chỉ nghĩ rằng các em thích ăn mặc kiểu tomboy, nam tính. Tuy nhiên, như một bạn FTM cho biết, đã rất nhiều lần bị kỳ thị trong môi trường làm việc.

Cũng có một vài lần đi xin việc xong các nhân viên cũ họ ngồi bàn tán với nhau như thế này, như thế kia. Rồi trong môi trường làm việc thì người ta hay soi mói, hay nói cho mình khó nghe để mình nghĩ việc. Em thấy nhiều bạn bị như thế lắm. (nữ sang nam, 24 tuổi, Hà Nội)

Cũng có bạn cho biết vì giới tính ghi là nữ, nên khi xin việc vào khách sạn theo đúng ngành nghề được học, họ bị yêu cầu phải mặc áo dài, đi giày cao gót, khiến họ đành phải từ bỏ. Hoặc cũng có những trường hợp người ngoài nhìn vào nghĩ họ là nam giới, yêu cầu họ mang vác những đồ vật nặng, trong khi thực chất cơ thể họ vẫn yếu như một người nữ.

Em xin việc khó lắm. Đi xin việc thì nhìn ngoài mình cũng cao ráo, nhưng đưa hồ sơ ra họ đọc tên là con gái thế là họ không cho làm luôn. (nữ sang nam, 20 tuổi, TP. HCM)

Vì em làm trong môi trường khách sạn rất cần hình thức, nghĩa là nam phải ra nam hẳn, nữ phải ra nữ hẳn, thành ra khó. Thí dụ như em vào làm bồi bàn thực tập thôi ạ, người ta cũng bắt đánh phấn son một chút, mà chắc chắn mình sẽ không mặc áo dài và không trang điểm nên người ta không nhận. (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Như vậy, có thể thấy, đối với người chuyển giới nói chung, công ăn việc làm là một thách thức lớn. Nhưng sự tự trọng liên quan đến bản dạng giới đã khiến cả nhóm FTM và MTF đều khẳng định thà họ không có việc làm còn hơn phải thay đổi:

Thà em không xin được việc đấy còn hơn là mặc áo dài và trang điểm. Bởi vì như thế đi làm việc em sẽ không thấy tự tin, em không thể làm được. Mà em cũng muốn khi làm việc mà quen với mọi người, có quan hệ với tất cả mọi người thì dần dần mình sẽ cho mọi người biết mình là người như thế nào, chứ em không muốn trong lót của nữ mãi. Em không quan trọng về phần con người em lắm, tức là phần cơ thể ấy ạ, không trở thành con trai bằng cách phẫu thuật hay dùng hooc-môn được cũng không sao, nhưng mà em muốn mọi

người phải biết mình yêu con gái và mình không phải là con gái. (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Nếu em phải cắt tóc và mặc quần áo nam mới xin được việc làm thì thà em không có việc còn hơn, vì lúc đó em không còn là em nữa (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

3.5. Rủi ro về sức khỏe

Thiếu thông tin về sử dụng hooc-môn và các vấn đề sức khỏe

Thực tế cho thấy người chuyển giới chưa được quan tâm đúng mức, vì vậy còn quá ít thông tin cho họ. Sự thiếu thông tin khiến người chuyển giới lúng túng trong việc xác định bản dạng giới của mình, sử dụng “liều”, không có hướng dẫn hooc-môn trôi nổi trên thị trường bán lậu. Mặc dù hiện nay đã có nhiều cơ sở trung tâm y tế cho đồng tính nam (gay, MSM) về HIV và sức khỏe tình dục, nhưng với người chuyển giới, hiện nay vẫn chưa có cơ sở y tế nào quan tâm trực tiếp tới đối tượng này. Hooc-môn hiện nay chủ yếu mua lậu ở Việt Nam vì chưa có cơ sở nào bán chính thức. Theo những người chuyển giới cho biết, nhiều người đi Thái Lan về bán lại.

Có nhiều vấn đề đặt ra với người đã sử dụng hooc-môn do không dùng đúng liều, đúng cách. Đa số thông tin là truyền miệng trong cộng đồng, ko có thông tin nào chính thức. Họ thường học hỏi kinh nghiệm truyền miệng của những người đi trước. Theo truyền lại, có hai cách qua đường uống hoặc đường tiêm. Tiêm thường 1 tháng 1 lần, còn uống thì ngày 2 viên. Đối với nhóm chuyển giới từ nữ sang nam FTM, hooc-môn được dùng chủ yếu là Testosterone. Đây là hooc-môn được cho là giúp tăng hooc-môn nam, thể hiện sự thay đổi ở giọng nói, da mặt và râu tóc... Có FTM cho biết uống hooc-môn ban đầu thường 1 tháng 1 đợt (giá khoảng gần 300 ngàn). Dùng quá liều có thể gây ung thư. Theo một FTM khác, có 4 dạng có thể sử dụng: uống, tiêm, dạng keo, và dạng dán. Tiêm là an toàn nhất, vì tiêm thường trong vòng 3 tháng. Còn dạng dán thường sử dụng trong trường hợp đi du lịch:

Đã dùng là dùng cả đời chị ạ. Em mới uống 10 ngày. Em chỉ bị đau nhức hết cơ rồi các thứ, thay đổi trong em. Em đang dùng đường

uống, dạng viên dầu gấc ấy chị. Thực ra thì cái này phải do bác sỹ kê đơn ạ. Nhưng mà bọn em không được hướng dẫn nên là bọn em chỉ uống liều. (nữ sang nam, 20 tuổi, Hà Nội)

Nhiều người chuyển giới MTF lại truyền tai nhau về việc uống thuốc ngừa thai sẽ giúp cho ngực to lên và giảm cơ bắp. Có người chỉ muốn ngực to lên để khi mặc áo nịt sẽ đẩy ngực lên, nhưng có nhiều người uống một thời gian để chuẩn bị cho việc phẫu thuật ngực: uống một thời gian thì phần đầu ngực sẽ sưng lên, có thể chích ra để làm ngực được. Theo những người MTF, nếu vội vã làm ngực mà không uống trước thuốc một thời gian thì sẽ bị đau, và ngực khi làm sẽ không đẹp. Cũng có thông tin cho rằng uống nhiều hooc-môn sẽ có tác dụng phụ như loãng xương, sốc thuốc, dị ứng. Trên thị trường có nhiều loại thuốc ngừa thai khác nhau, có loại uống 1 viên 1 ngày, nhưng có loại uống hàng chục viên. Một MTF cho biết:

Uống như thế em cũng nhiều khi bị mệt. Với nó cũng ép tim. Hooc-môn thì em ít chích lắm vì em sợ kim nhưng mà lâu lâu, khi có đưa bạn nó kêu nó chích cho thì mình cũng chích. Nhưng mà em sợ kim lắm nên em uống nhiều hơn là chích. Cũng nghe nói uống cặp nhiều cũng có bị loãng xương này nọ. Nhưng mà em cũng không biết. Như mình muốn có ngực thì mình làm thôi chứ có ai nghĩ đến tác dụng phụ nó ra làm sao... (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Có nhiều khi bị sốc thuốc, chích vô bực bội, nóng lạnh, sốt phải nằm mấy ngày, chỗ đó bị sưng lên...nói chung đánh đổi nhiều (nam sang nữ, 27 tuổi, TP. HCM)

...dùng hooc-môn cũng là dùng tùm lum thôi chứ không theo liều dùng. Hay có chích thì mình cũng tự chích liều cho mình thôi. Nếu dùng hooc môn mà không đúng liều thì sẽ bị sốc thuốc. Em cũng có bị rồi. Em bị sưng lên và tím, phải chườm nước nóng. Đau lắm. Nhiều cái mình không biết mình phải tự tìm thôi, nếu có hướng dẫn thì sẽ tốt hơn. Tụi em cũng do tâm lý chứ có phải tụi em muốn làm con gái hay gì đâu. Nhưng mà khi em như thế, em thấy mình sống tự tin hơn là con trai (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Hồi em học lớp 6, em lên trang web thegioithu3, thấy có thông tin là dùng thuốc ngừa thai sẽ làm ngực nở nang hơn. Mỗi ngày em uống ba viên: sáng một viên, trưa một viên, tối một viên. Em uống đại

thời, cũng không tham khảo ý kiến của ai cả. Uống một thời gian thì bị dị ứng, da nổi các nốt đỏ và ngứa nên em ngừng. (nam sang nữ, 18 tuổi, tp HCM)

Một phụ nữ chuyên giới cho biết sau khi chích hooc-môn cũng có nhiều phản ứng phụ, trong đó có việc giảm nhu cầu tình dục, hoặc có nhu cầu nhưng không thể “lên đỉnh” được, và điều đó cũng dẫn đến việc họ bị stress nặng:

Khi chích cái này vô thì nó không có cảm giác, không muốn đòi hỏi luôn. Khi chích hooc-môn rồi thì nó sẽ bị teo cái buồng sinh dục đi. Thì lúc đó như mình thích người đàn ông nào đó mình ôm người ta thì cái cảm giác “ra” nó không nằm ở đây nữa mà nó nằm ra trên cái đầu, sung sướng trên cái đầu. Đâm ra nếu như vậy nhiều quá thì sẽ khủng... (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Ai mà nói về chuyện tôi giải phẫu xong rồi tôi vẫn có ham muốn tình dục, vẫn có tình trùng thì cái đó là nói xạo thôi nha... Cắt một cái xet rồi thì làm sao mà nó căng lên được mà nói là nó ra tình trùng được. Cái đó là nói xạo. Có một đứa em nó nói thẳng một câu là em giải phẫu rồi nó không có “ra” được, nói như thế là chị tin chứ còn mấy đứa kia nói là nó vẫn cứ ra như nước nó tron... thì xạo quá đi má ơi.. (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Không có sự trợ giúp của bác sỹ tâm lý hay cơ sở y tế nào, người chuyên giới phải chịu nhiều áp lực tâm lý tổn hại sức khỏe tâm thần, và có những phải pháp tiêu cực làm hại đến bản thân. Không biết có thể phẫu thuật ở đâu, và cũng không cảm thấy tự tin được đón nhận, tất cả người chuyên giới đều cho biết nếu có điều kiện sẽ đi sang nước ngoài (Thái Lan hoặc Hàn Quốc) để phẫu thuật. Điều này không chỉ gây khó khăn về tài chính cho cá nhân những người chuyên giới, mà còn gây “chảy máu ngoại tệ” khi số tiền họ phải chi cho công nghệ làm đẹp ở các nước này ít nhất là 5000-6000 USD. Vì vậy, hầu hết những người đã phỏng vấn đều thể hiện mong muốn sẽ có nhiều thông tin hơn, đặc biệt liên quan đến y tế.

Sức khỏe tâm thần

Những áp lực trong cuộc sống từ sự kỳ thị của xã hội, sự chối bỏ của gia đình, không có công ăn việc làm, sự bi quan trong tình

yêu đã dẫn nhiều người chuyển giới đến những cảm giác chán nản, trầm cảm. Nhiều người vì sự xa lánh của gia đình, nhà trường và xã hội mà có những suy nghĩ hoặc hành vi tự tử.

Ra đường ấy, em gặp mẹ em mà mẹ em không dám nhận, giống như gia đình bỏ em rồi. Lúc đó cũng buồn bã và nghĩ tự tử (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Nhiều người trải qua giai đoạn khủng hoảng trước những quyết định quan trọng như có quyết định “làm lộ” hay không (ăn mặc, để tóc như con gái, hoặc như con trai), có phẫu thuật hay không; khủng hoảng khi bị người yêu bỏ rơi hay cãi cọ với gia đình.

Em dùng thuốc kích thích. Nói chung cái nào em cũng xài hết, ma túy tổng hợp, thuốc uống, tiêm, nói chung có bao nhiêu thứ em thử hết. Em dùng lưỡi lam rạch vào tay sau khi cãi lộn với người yêu. Chỗ này em châm thuốc lá vào do cãi nhau với mẹ (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Ngay cả với người chuyển giới sau khi phẫu thuật cũng mất vài năm đầu bị hoang mang trầm cảm khi hình thức bên ngoài của họ không hẳn giống nam cũng chẳng hẳn giống nữ. Họ vẫn phải thường xuyên dùng thuốc nội tiết nhằm duy trì lượng hooc-môn sinh dục cần thiết cho cơ thể chống lại sự thiếu hụt do đã bị cắt đi mất, nhằm tạo nên lượng nội tiết cần thiết để cho cơ thể thích ứng với cuộc sống mới chống lại hiện tượng loãng xương và lão hóa sớm, đồng thời duy trì hình dáng bên ngoài đúng theo giới tính mới.

Thì tụi em cũng buồn vì cha mẹ sinh ra mình không phải là một người con trai mà cũng không phải là một người con gái, có nói ra đi chẳng nữa thì tâm sự cũng không ai hiểu hết tron, xã hội thì đều đâu có hiểu cho tụi em đâu, chúng em có tâm sự thì cũng chỉ có khóc một mình (trẻ đường phố, nam sang nữ, TP. HCM)

Trước áp lực của sự kỳ thị, cũng có những người chuyển giới trở nên tự kỳ thị chính mình, trở nên bi quan, chán nản: có thể đó là sự bi quan vào việc được xã hội chấp nhận, có thể là việc không thể có công ăn việc làm, hoặc không bao giờ có được niềm vui sống hạnh phúc với người mình yêu thương (“*Bọn em chẳng bao giờ có ngày được lên xe hoa, chỉ xe tang thôi*”). Họ trở nên nhút nhát, rất ít

người dám đến các cơ sở y tế khám chữa bệnh vì sợ ánh mắt kỳ thị của y tá. Những bệnh phụ khoa họ chỉ tự mua thuốc, hoặc để cho tự khỏi. Tuy nhiên, cũng nhiều người chuyển giới lại cho rằng chính sự kỳ thị đã tạo nên sự mạnh mẽ cho họ trong cuộc sống và một ý chí vươn lên. Đặc biệt nhóm chuyển giới FTM thường thể hiện một sự tự tin, và ý chí mong muốn khẳng định mình để vừa được bố mẹ chấp nhận, vừa có thể lo được cho người yêu.

Nguy cơ lây nhiễm các bệnh lây truyền qua đường tình dục

Như đã nói ở trên, nếu như nhóm từ nữ sang nam ít có vấn đề về sức khỏe tình dục hơn, vì họ không có nhiều quan hệ tình dục với các đối tượng khác nhau, thì với nhóm chuyển giới từ nam sang nữ - MTF- những rủi ro của các bệnh lây truyền tình dục là rất cao. Với những nhóm kiếm tiền bằng cách “làm gái”, mặc dù có được nghe tuyên truyền nhiều về HIV và các bệnh lây nhiễm, nhưng vì phải chiều khách hàng, nên nhiều khi họ cũng không dùng bao cao su.

Mấy đứa khách trẻ trạc tuổi em hoặc nhiều hơn em tuổi một chút, nó cũng chưa có kinh nghiệm nhiều nên không thích dùng bao cao su, còn mấy đứa ngoài ba mấy tuổi thì có kinh nghiệm, quan hệ nhiều nên sợ, bắt em dùng bao (nam sang nữ, 18 tuổi, TP. HCM)

Mặt khác, quan hệ chủ yếu của MTF là bằng đường miệng, nên nhiều MTF cũng cho rằng không cho khách hàng động vào người mình, hoặc dùng bao cao su là được, còn việc quan hệ bằng miệng không ảnh hưởng gì.

Dùng miệng thì không được đeo bao. Nó trả tiền thì mình làm liều. Nó “ra” thì mình bỏ trong miệng mình, chiều nó vì nó thích, nhưng mà xong thì em xúc miệng lại sạch sẽ. Cũng có khi kinh muốn mọc cổ, nhịn ăn cả trưa chiều luôn (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM).

Với những người không làm gái mãi dâm, thì việc quan hệ với người tình cũng ít khi được đảm bảo. Như đã trình bày, do cảm thấy yếu thế trong mối quan hệ, MTF thường phải chiều chuộng người đàn ông dị tính của mình bằng mọi cách, kể cả bằng tình dục, vì thế các biện pháp bảo đảm an toàn thường bị bỏ qua. Nguy cơ bị mắc các bệnh sùi mào gà, HIV, do đó, rất cao ở nhóm này. Trong khi đó, họ lại không dám đến các cơ sở y tế để khám

chữa bệnh vì sợ bị soi mói, kỳ thị, nên việc chữa chạy cũng hoàn toàn là “kệ” để tự khỏi, hoặc truyền tai nhau tự chữa trị, có thể dẫn đến những hậu quả đáng tiếc.

3.6. Các vấn đề pháp lý

Trong bối cảnh các nguyên tắc nhân quyền và quyền y tế được quan tâm hiện nay, các xã hội phương Tây đã triển khai một hệ thống y tế dành cho người chuyển giới, tập trung vào các cá nhân mong phẫu thuật thay đổi giới tính. Luật pháp nhiều nước phương Tây và các thực hành y tế giờ đây ủng hộ việc phẫu thuật chuyển đổi giới tính và cho phép thay đổi trong giấy tờ cá nhân sau khi phẫu thuật chuyển đổi giới tính và hôn nhân với giới tính hậu phẫu thuật, cũng như cấm phân biệt đối xử dựa trên biểu hiện giới¹³. Ở Việt Nam, do người chuyển giới chưa được xem là một nhóm đối tượng cần quan tâm, chưa có hệ thống y tế hay cơ sở pháp lý nào cho các quyền của họ.

Không được đổi tên và xác định lại giới tính

Nhiều người chuyển giới MTF thấy tên của mình quá nam tính, hoặc ngược lại, nhiều FTM lại cảm thấy ngại khi nói ra tên mình quá nữ tính. Thực tế, phần lớn tất cả người chuyển giới hiện nay đều phải dùng nickname. Nhiều bạn MTF có tham gia biểu diễn tại thành phố Hồ Chí Minh thì đặt các tên “nghệ danh” cho mình trong cuộc sống hàng ngày cũng như khi biểu diễn. Đặc biệt, đối với người chuyển giới, không được đổi tên cho phù hợp với thể hiện giới bên ngoài của họ đã gây ra khó khăn khi đi lại và làm các thủ tục liên quan đến giấy tờ.

Theo quy định tại khoản 1 Điều 36 Nghị định số 158/2005/NĐ-CP ngày 27/12/2005 của Chính phủ về đăng ký và quản lý hộ tịch thì một trong những phạm vi thay đổi, cải chính hộ tịch là “Thay đổi họ, tên, chữ đệm đã được đăng ký đúng trong Sổ đăng ký khai sinh và bản chính giấy khai sinh, nhưng cá nhân có yêu cầu thay

13 Tính đến nay tất cả thành viên khối cộng đồng chung Châu Âu đều được yêu cầu về mặt pháp lý phải ngăn cấm phân biệt đối xử dựa trên xu hướng tình dục và bản dạng giới (Takacs 2006). Tính đến tháng 5 năm 2008, 13 bang của Mỹ đã thông qua pháp chế cấm phân biệt kỳ thị dựa trên căn tính giới, biểu hiện giới.

đôi khi có lý do chính đáng theo quy định của Bộ luật Dân sự". Lý do chính đáng được nêu trong điều 27, 37 và 38 của Nghị định trên bao gồm trùng tên, dễ gây nhầm lẫn, xác định lại huyết thống hoặc xác định lại giới tính. Tuy vậy, việc xác định lại giới tính được quy định tại Điều 36 Luật Dân sự và Nghị định số 88/2008/NĐ-CP về Xác định lại giới tính lại chủ yếu liên quan đến "những bất thường về bộ phận sinh dục". Quyết định này phù hợp với những người liên giới tính¹⁴, nhưng đã đóng lại cánh cửa đối với những người chuyển giới, bởi Điều 4, khoản 1 Nghị định ghi rõ nghiêm cấm "thực hiện việc chuyển đổi giới tính đối với những người đã hoàn thiện về giới tính". Điều này đã khiến cho việc cấp lại giấy tờ cho những người chuyển giới hầu như là không thể, và là nỗi trăn trở lớn với người chuyển giới.

Khi mà em phẫu thuật là con gái, thì trên giấy tờ em muốn đổi. Ít nhất cũng phải đổi tên sửa thành mình là con gái. Em có lên sở tư pháp hỏi, người ta nói: nếu em bị dị tật ở bộ phận sinh dục và giải phẫu thì mới cho đổi tên, nếu không thì không được đổi tên. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Trước khi phẫu thuật giới tính, theo đúng quy trình sẽ cần trải qua kiểm tra cuộc sống thực (Real Life Test) để xem có thực sự phù hợp để tiến hành phẫu thuật chuyển đổi giới tính, và có xác nhận của bác sỹ tâm lý. Nhưng nếu người chuyển giới ở Việt Nam muốn phẫu thuật ở nước ngoài, cũng không tìm được bác sỹ xác nhận ở Việt Nam. Mặt khác việc đi phẫu thuật ở nước ngoài khi trở về cũng không dễ bởi hải quan không chấp nhận giấy tờ vẫn là nam mà cơ thể là phụ nữ. Vì vậy, người chuyển giới mong muốn được tạo điều kiện phẫu thuật giới tính và được công nhận giới tính hậu phẫu.

Trên thực tế, những người đã trải qua phẫu thuật chuyển đổi cũng vẫn không thể đổi giới tính của mình trên các giấy tờ như chứng minh thư, hồ sơ lý lịch, hộ khẩu. Một người chuyển đổi

14 Liên giới tính (Intersex) là khái niệm để chỉ tất cả những trạng thái dẫn đến sự phát triển không điển hình của các đặc điểm giới tính và sinh lý trên cơ thể. Những trạng thái này có thể liên quan đến những đặc điểm bất thường của các bộ phận sinh dục bên ngoài, các cơ quan sinh sản bên trong, nhiễm sắc thể giới tính, hoặc các hormone giới tính.

giới tính từ nam sang nữ, mặc dù đã lấy chồng (tổ chức đám cưới) và sống hoàn toàn như một người phụ nữ cho biết chị không thể đổi được giấy tờ:

Chị mong một ngày nào đó, nhà nước công nhận những người chuyển giới, thực sự là những người chuyển giới, đã có giấy của bác sĩ chứng nhận, được nhà nước quan tâm tạo điều kiện cho chị được đổi tên hoặc chuyển giấy chứng minh thành nữ giới, để khi chị đi làm công việc hoặc gặp chính quyền, nó sẽ được thuận lợi hơn. Bây giờ đi đâu chị đâu có dám đưa giấy chứng minh của mình ra... đưa ra rất rắc rối, rất là phiền, đi ra sân bay cũng rất là phiền (nam sang nữ, 42 tuổi, Hà Nội)

Ví dụ như mà trong trường hợp chị chạy xe mà chị bị bắt, công an bắt mà phải đưa giấy tờ chị cũng ngại lắm bởi vì trong cái giấy tờ cái chứng minh nhân dân của chị thì giới tính là nam giới chứ đâu có cho chị chụp hình là nữ tính đâu (Nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

Những người chuyển giới cho biết việc không có giấy chứng minh thư đúng như giới tính đã thay đổi của họ khiến cho cuộc sống của họ gặp rất nhiều rắc rối, từ việc mua bán hay sở hữu tài sản:

Em nghĩ là hoặc cho bọn em đổi ảnh, hoặc cho bọn em đổi chứng minh thư. Em nghĩ đổi tên thì chắc hơi khó trong nước Cộng hòa XHCN Việt Nam. Em chỉ cần họ công nhận mình thôi. Bây giờ khi chuyển giới về xong, cầm chứng minh thư rồi, chỉ muốn mua 1 cái xe đăng ký chính chủ mà cũng không mua được, hay muốn mua một cái nhà mà muốn chính chủ tên mình cũng không thể mua được. Mua phải nhờ họ hàng, người thân thích mua cho. Thực sự điều đó khó thật. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Gần đây, ngày 1/7/2012 đã thông qua qui định mới buộc phải ghi giới tính trong chứng minh thư. Trước đây, chứng minh thư chỉ có các thông tin như Họ tên, ngày sinh, nguyên quán, địa chỉ hộ khẩu, dân tộc và tôn giáo. Nhưng theo qui định mới này, giấy chứng minh từ nay phải có tên cha mẹ, tên gọi khác, và giới tính¹⁵.

¹⁵ Ngoài số; họ và tên khai sinh; ngày, tháng, năm sinh; quê quán; nơi thường trú; dân tộc, đặc điểm nhân dạng, chứng minh nhân dân còn có các thông tin sau đây: họ và tên gọi khác; giới tính; họ và tên cha; họ và tên mẹ. Trong đó, mã vạch hai chiều lưu trữ một số thông tin cơ bản của người được cấp chứng minh nhân

Điều này càng đặt người chuyển giới vào tình huống tiến thoái lưỡng nan khi giới tính trên giấy tờ khác với thể hiện giới của họ. Chính vì vậy, nhiều người chuyển giới có nguyện vọng được ghi một giới tính khác vào mục giới tính: thay vì chỉ có nam và nữ, có thể được phép ghi là “chuyển giới.”

Cũng có MTF gợi ý rằng, bên cạnh chứng minh thư, người chuyển giới nên được cấp thêm một tấm thẻ khác, màu khác, ghi rõ là chuyển giới:

Theo em là trong sổ hộ khẩu, giới tính nên có thêm một cột là chuyển giới. Hoặc nếu như là một tờ giấy như là làm chứng minh thư thì cấp thêm một thẻ nữa giống như một chứng minh thư khác, màu khác cũng được, thường chứng minh thư màu xanh thì cho bọn em màu hồng cũng được, ghi ở đây giới tính là chuyển giới, từ đâu sang đâu, ví dụ từ nam sang nữ cũng được, vẫn là ảnh, vẫn địa chỉ nhà, vẫn số như thế. Dù đắt đến mấy bọn em cũng phải làm cái thẻ ấy, dù 5 triệu 10 triệu bọn em cũng làm, nếu như mà làm được cái đấy. Vì trước khi đi phẫu thuật mình ra thông báo với phường, hay không cần phường, ở Hà Nội chỉ cần một nơi thôi cung cấp giấy cho người sang nước ngoài chuyển giới, sau khi về thì bắt đầu lại làm tờ giấy đấy, lại làm chứng minh thư, lấy dấu vân tay, giống rồi, đúng là người này rồi, chụp ảnh, làm cho họ một cái thẻ giống như chứng minh thư nhưng màu khác, màu hồng. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Tuy nhiên, cũng có nhiều người cho rằng nếu người chuyển giới đã phẫu thuật hoàn toàn thì nhà nước nên cho thay đổi lại toàn bộ giấy tờ tùy thân với giới tính mới. Như vậy, người chuyển giới MTF là một người nữ hoàn toàn và FTM là người nam hoàn toàn chứ không cần đề cập đến quá khứ là người chuyển giới của họ.

Không được công nhận hôn nhân, các quyền lợi nhân thân và tài sản

Trong khi việc thực hiện phẫu thuật chuyển đổi giới tính và thay đổi giới tính trên giấy tờ hậu phẫu thuật còn gặp nhiều trở

dân có màu đen. Số chứng minh nhân dân gồm 12 chữ số tự nhiên, do Bộ Công an cấp và quản lý thống nhất trên toàn quốc (thông tư 27 ngày 16-5-2012 của Bộ Công an).

ngại, cộng đồng người chuyển giới cũng bày tỏ mong muốn được pháp luật công nhận hôn nhân cùng giới hoặc hình thức cùng chung sống giữa hai người cùng giới để mối quan hệ của họ được bền vững hơn, và các quyền lợi về nhân thân và tài sản được bảo vệ trong quá trình chung sống.

Em cũng một lần muốn được lên xe hoa lắm chứ! Hồi đó em có viết một cái câu trên facebook ấy “nhìn người ta bước lên xe hoa, đến bao giờ mình mới được bước lên xe hoa hay chỉ bước lên xe tang được thôi”. Thực sự như vậy. Và cũng nhiều người như em, suốt cuộc đời không được bước lên xe hoa. Người ta đã có ước mơ như vậy, và thực hiện được như vậy thì nên ủng hộ, chấp nhận người ta. Phải cho người ta lối thoát để an ủi cuộc đời người ta chứ! (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Bọn em muốn được thừa nhận về mặt hợp pháp là hai người của nhau. Ví dụ như em sau này làm ra một cái gì đấy, em mà làm sao thì em muốn bạn ấy là người được hưởng đầu tiên, là người thừa kế đầu tiên của em chứ không phải gia đình (nữ sang nam, 22 tuổi, Hà Nội)

Cũng một số bạn chuyển giới từ nữ sang nam chia sẻ mối quan tâm đến luật cho phép kết hôn, mặc dù không quan tâm lắm đến cưới xin, bởi các bạn đã nghĩ đến chuyện có con, và sợ rằng nếu không hợp pháp thì con cái sẽ bị thiệt thòi:

Tụi em đang nghĩ đến thụ tinh nhân tạo, nói chung là biết rất khó khăn về medical (y tế) và finance (tài chính) nữa, nhưng em muốn có một con genetically (đẻ) của em và một con của người yêu em. Nếu không có legal defense (pháp luật bảo hộ) cả hai đều là parent (phụ huynh) thì con sẽ bị thiệt thòi (nữ sang nam, 26 tuổi, TP. HCM)

Đặc biệt, có thể thấy rất nhiều những rào cản và khó khăn đối với người chuyển giới đều xuất phát từ sự kỳ thị và phân biệt đối xử của xã hội đối với họ, và chưa có bộ luật nào đảm bảo quyền của người chuyển giới chống lại sự kỳ thị dựa trên bản dạng giới. Chính vì kỳ thị mà họ không thể học cao để có bằng cấp tốt, không dám đến các cơ sở y tế để chữa bệnh, và cũng không có việc làm. Vì vậy, điều mong muốn của những người chuyển giới là xã hội

thừa nhận giới tính của họ. Nhiều người mong muốn sẽ có luật bảo vệ họ, để sau này khi họ dám công khai với bản dạng giới thật, họ sẽ không sợ sự đe dọa và uy hiếp từ phía gia đình, người quen và xã hội.

Nhiều người chuyển giới cho rằng sự định kiến kỳ thị cũng xuất phát từ chính quyền, và chỉ có chính quyền mới có thể thay đổi nhận thức của xã hội:

Để họ bớt kỳ thị, mấu chốt duy nhất mà giải quyết tốt nhất chỉ có do chính quyền thôi. Nếu chính quyền ban hành luật chống kỳ thị những người đồng tính, chỉ cần đồng tính thôi, nói chuyển giới thì thiên vị bọn em quá, hoặc gọi chung là LGBT, rồi ban hành thêm cho bọn em một loại giấy chứng nhận, gọi là kết hôn thì cũng hơi..., cho bọn em làm đám cưới nhưng không bắt bọn em lên phường, lên số 7 Thiên Quang là được. Nếu như chính quyền có cái nhìn thoáng hơn về cộng đồng LGBT thì xã hội sẽ cũng sẽ có cái nhìn khác với bọn em kiểu như thôi bây giờ chính quyền cũng đã chấp nhận rồi thì mình cũng phải theo chính quyền thôi. Tất cả là do chính quyền hết. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Nhiều bạn cũng đưa ra những đề xuất để cho xã hội bớt kỳ thị thông qua các chương trình truyền thông, hoặc radio (trên kênh FM99) bởi cho rằng nhiều người hiện nay chưa tiếp cận nhiều với internet, trong khi đài phát thanh vẫn là công cụ hữu hiệu để truyền tải thông tin tới mọi người.

Giống như các chương trình từ thiện ấy, bọn em cũng có thể tham gia một vài tiết mục nhỏ nhỏ ở ngoài cộng đồng, như thế người ta sẽ có cái nhìn thiện cảm hơn về cộng đồng LGBT, không riêng gì chuyển giới, cả các bạn gay hay les họ đều tài lắm, họ có thể biểu diễn hoặc làm được rất nhiều thứ. Hay là nếu như có được cơ hội lên truyền hình trực tiếp, diễn một tiết mục gì đấy, một bài hát trong một chương trình gì đấy thật là hoành tráng lên, xong chương trình từ thiện gì đấy thì mọi người sẽ nhìn vào cộng đồng mình khác hơn. Chú nếu bây giờ cho lên mà kiểu như họ cứ kỳ thị thì xã hội khó công nhận bọn em lắm, rất là nan giải. (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Hiện nay cũng chưa có luật nào bảo vệ người đồng tính và người chuyển giới. Khi một người chuyển giới bị xâm phạm tình

dục, họ không được coi là nạn nhân, vì chưa có luật nào qui định về việc “nam giới” bị hãm hiếp. Một MTF kể rằng đã từng có trường hợp người chuyển giới phạm pháp, khi bị bắt, người đó đã phẫu thuật ngực nên không thể giam chung với đàn ông, nhưng do chưa phẫu thuật cắt bỏ bộ phận sinh dục nên cũng không thể giam chung với phụ nữ vì công an sợ rằng người đó sẽ khiến phạm nhân nữ có bầu (vì nhiều người mong muốn có bầu để thoát án tử hình). Do bị giam vào phòng biệt giam nên người đó đã thắt cổ tự tử. Những trường hợp như vậy cho thấy luật pháp chưa tính đến hết các khía cạnh nhạy cảm về giới cho người chuyển giới.

*
* *
*

Có thể nói, đối với người chuyển giới, đặc biệt là với MTF, định kiến và kỳ thị là vấn đề nổi bật nhất. Việc thể hiện giới bên ngoài không thể che giấu của họ đã khiến sự kỳ thị trở thành những sự phân biệt đối xử trầm trọng, đẩy họ đến những rủi ro về sức khỏe, tước đi của họ cơ hội học hành, cơ hội việc làm, hay được hòa nhập vào xã hội như những công dân khác. Để đối phó với sự kỳ thị này, bên cạnh những phản ứng khá tiêu cực (trầm cảm, tự tử, tự kỳ thị, xa lánh cộng đồng sau khi chuyển giới tính, không dám xuất hiện ở đám đông), hay sự chấp nhận số phận và để cuộc đời đưa đẩy vào bất cứ việc gì để kiếm sống (làm gái mãi dâm), cũng có những người chuyển giới đã tìm ra những phương thức khác để sống với những sự kỳ thị ấy. Ví dụ như có những người tìm đến thực hành tôn giáo để cảm giác tăng thêm quyền và sức mạnh (empowerment) cho mình, hay coi kỳ thị là động lực để vươn lên để chứng tỏ mình, hay nhóm lại với nhau thành những mạng xã hội nhỏ, hỗ trợ nhau về tinh thần và vật chất, cùng tổ chức các hoạt động vừa đáp ứng sở thích cá nhân (được thể hiện tài năng nghệ thuật), vừa như một phương cách để đối đầu với sự kỳ thị của xã hội bên ngoài.

IV. KẾT LUẬN

1. Dù có được chấp nhận hay không, chuyển giới và người chuyển giới là hiện tượng xảy ra ở khắp thế giới, trong đó có Việt Nam. Ở Việt Nam, do khái niệm chuyển giới chỉ mới được biết đến trong vài năm gần đây, nên trước kia người chuyển giới được gộp chung vào “nhóm đồng tính”, hay “thế giới thứ ba”. Cùng với sự bùng nổ của internet và các diễn đàn mạng (đặc biệt *LesKing.com.vn* và *Thegioithu3.vn*), chỉ từ năm 2008 trở lại đây, những người sống giữa hai giới và không hoàn toàn hài lòng khi bị xem là người đồng tính lần đầu tiên biết đến những khái niệm liên quan đến chuyển giới như Trans Guy, Trans Girl, TG... vv. Vì chưa có diễn đàn dành riêng cho họ, người chuyển giới đã và vẫn đang phải ẩn mình trong các diễn đàn dành cho đồng tính nữ và đồng tính nam. Tuy nhiên, sự chia sẻ thông tin và mối quan tâm chung đã khiến người chuyển giới trở thành một cộng đồng ngày càng rõ nét hơn, đặc biệt là với các bạn chuyển giới trẻ. Với sự hỗ trợ này, thế hệ những người chuyển giới trẻ có sự cởi mở hơn, dám sống thật và đối mặt với xã hội nhiều hơn là thế hệ chuyển giới trung niên, những người vẫn còn dè dặt và sống ẩn mình vì ngại đối mặt với sự kỳ thị.

2. Người chuyển giới thường trải qua quá trình bối rối trong việc nhận diện bản dạng giới của chính mình cũng như đối mặt với những quyết định chuyển đổi (*transition*) khó khăn liên quan đến sử dụng hooc-môn, phẫu thuật và công khai thể hiện giới. Xu hướng thích người dị tính khiến tình yêu của người chuyển giới thường rơi vào tình huống bị kịch, tổn thương khi họ bị từ chối, hoặc bị lợi dụng về vật chất và tình dục. Điều nghịch lý là tình yêu của họ vẫn bị xã hội xem là tình yêu đồng giới nên không được thừa nhận và không có tương lai.

3. Người chuyển giới đã và đang phải chịu sự kỳ thị, nạn bạo hành và phân biệt đối xử chỉ vì khao khát của họ được là chính mình. Chỉ vì muốn được sống thật với bản dạng giới của mình mà sự kỳ thị

đeo đuổi họ từ trong gia đình, ngoài lối xóm, trong trường học, cơ sở khám chữa bệnh, cho đến ra ngoài xã hội, các không gian công cộng, nơi làm việc..vv. Sự bất công này khiến người chuyển giới – rất nhiều người có tài năng và nghị lực - bị ảnh hưởng trầm trọng đến sức khỏe tâm thần, bị rủi ro cao về sức khỏe, không có cơ hội tìm kiếm việc làm và đóng góp hữu ích cho xã hội. Những người đã trải qua phẫu thuật chuyển đổi giới tính hoàn toàn cũng phải sống khép mình, xa lánh cộng đồng vì sợ bị phát hiện quá khứ của mình là người chuyển giới. Thân phận yếu thế bội phần của người chuyển giới càng thêm nặng nề khi họ bị định kiến từ ngay trong các nhóm LGBTQ khác, những người có cùng cảnh ngộ với họ trong sự đối mặt với định kiến xã hội để được là chính mình, nhưng lại thiếu sự hiểu biết, tương trợ và thông cảm lẫn nhau. Sự thiếu kết nối và tương tác đó khiến người chuyển giới càng thêm cô lập và do đó, càng phải đối diện với nhiều bất công và bất bình đẳng.

4. Mặc dù phải đối mặt với kỳ thị và phân biệt đối xử, nhưng nhiều người chuyển giới lại không hề yếu đuối, bị động. Họ *tự hào là chính mình và những nỗ lực của bản thân để sống như những công dân khác về mặt giới tính*. Nhiều người thậm chí coi kỳ thị là nguồn động lực khiến họ phải nỗ lực hơn trong cuộc sống để tự lập và chứng tỏ bản thân, “*cố gắng sống tự làm tốt bản thân để người ta không thể kỳ thị mình*”. Đặc biệt, phần lớn những người được hỏi đều trả lời rằng, nếu có kiếp sau, họ vẫn mong ước được làm người chuyển giới, vì bất chấp những rào cản trong xã hội, họ là những người có tài năng và tinh tế, là những người có ý chí vươn lên thay đổi số phận không chỉ cho mình mà còn là chỗ dựa cho người khác. Họ là những con người dũng cảm dám đương đầu với thách thức để được là chính mình.

Hộp 8: Tự hào là người chuyển giới

“Chị là người thế giới thứ ba nhưng chưa bao giờ chị cảm thấy hối hận về điều đó, chưa bao giờ chị hỏi tại sao chị lại như thế. Bạn chị cũng rất nhiều người hoang mang là tại sao tôi lại như thế, thà tôi là một đứa con gái hoặc thằng con trai xấu thật là xấu cũng được, người ta cứ than như thế. Chị thì kể cả kiếp sau cho chị làm bóng chị cũng chịu, chị không có quan tâm.” (nam sang nữ, 42 tuổi, Hà Nội)

“Em tự hào vì dám sống thật với bản thân mình, và em không muốn sinh ra một lần nữa vì không muốn bỏ tất cả những gì mình đã làm được” (nữ sang nam, 24 tuổi, TP. HCM)

“Em tự hào là người con gái bình thường chưa chắc sẽ tài bằng em. Em không hề học trường lớp trang điểm, cắt may, nấu ăn nhưng mà những vấn đề đó em biết rất rõ và làm được. Quần áo em cũng tự làm... Nếu cho em sinh ra một lần nữa, em vẫn chọn mình là người chuyển giới. Tại vì em tự hào về chuyện đó. Như vậy em sẽ được đề cao hơn.” (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

“Là người chuyển giới, em có cách nhìn vấn đề khác bởi mình có thể hiểu cả hai giới nghĩ gì. Đó là lợi thế của tụi em”. (nữ sang nam, 24 tuổi, TP. HCM)

“Số phận, cuộc đời mỗi người như một cơn mưa. Roi vào ai thì người đó phải chịu. Cơn mưa đó roi trúng em thì em chịu thôi. Nhưng mà bây giờ em rất tự hào về em.” (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM).

“Nếu em được sinh ra như một người con trai bình thường, em đã không phải cố gắng để hiểu bản thân nhiều như thế. Em nghĩ là em sẽ không có tìm hiểu nội tâm, lắng nghe cơ thể mình... Em tự hào vì em đã đạt được mức như thế này trong sự nghiệp và cuộc đời. Có nghĩa là 25 tuổi ra ở riêng, có nhà, có công việc, có thu nhập... Em chỉ muốn cố gắng trở thành một người thành công” (nữ sang nam, 26 tuổi, TP. HCM).

“Nhiều người hỏi nếu được một lần nữa chọn giới tính thì em chọn giới tính nào cho mình thì em bảo em vẫn chọn người như thế này, người chuyển giới, vì em tự hào khi em là con người như thế này. Dù có sự kỳ thị, nhưng sự kỳ thị của mọi người cũng nuôi dạy em lớn lên, em trưởng thành nhiều hơn. Vì khi lớn lên, em bị thiếu thốn tình cảm của bố mẹ, bố mẹ em li dị, bố em mất rồi, em cũng không sống với bố mẹ nhiều. Thành ra mọi người kỳ thị tạo cho em một cái nỗ lực hơn, em sống chững chạc hơn. Nhìn mặt em thế này mọi người bảo em phải 25, 26 rồi chứ bảo em 22, 23 mọi người không tin, vì lớn quá rồi, phải suy nghĩ nhiều.” (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

“Minh nghĩ mình đã lộ rồi thì mình phải tự lập chứ không sau này thì mình khổ chứ không ai khổ hết. Lúc đó cái suy nghĩ đó nó đã đánh vào tâm lý của mình. Mình tự đi học nhảy kiếm tiền, tự đạp xe đi học may. Mình rất hãnh diện đối với xóm, rất tự hào vì từ trước tới giờ mình chưa có bao giờ phải ngửa tay xin một đồng tiền nào từ anh chị, và bây giờ một tay nuôi mẹ già.” (nam sang nữ, 52 tuổi, TP. HCM)

“Kiếp sau có cho em làm pê đê thì em vẫn làm, nhưng muốn là pê đê đẹp, giàu có, đàn hoàng, tử tế. Tại vì cuộc đời pê đê rất là vui. Ai không biết cho em là bệnh hoạn, nhưng thật sự nhiều người đàn ông đàn bà còn tệ hơn tụi em nữa, có người phải giết vợ, có người đàn bà phải giết chồng để đi theo tình nhân. Giới tính tụi em có giết ai bao giờ.” (nam sang nữ, 19 tuổi, TP. HCM)

Tuy nhiên, ước mơ được thừa nhận, không bị phân biệt đối xử, đặc biệt mong muốn được gia đình hiểu, thông cảm và hỗ trợ là rất lớn. Nhiều người cho biết dù cho xã hội có kỳ thị đến đâu họ cũng “không quan tâm”, nhưng việc được bố mẹ hiểu, là chỗ nương tựa tinh thần cho họ rất quan trọng. Dù là những người vẫn còn đang sống trong gia đình mà phải giấu giếm bản dạng giới của mình, hay những người dù vẫn sống với gia đình nhưng hàng ngày phải chịu đựng sự hắt hủi, chối bỏ, hay bạo lực của bố mẹ, cho đến những bạn trẻ chuyển giới không chịu nổi áp lực gia đình phải bỏ nhà ra đi, điều mong mỏi lớn nhất của họ là được gia đình hiểu rằng họ là như thế, họ không thể thay đổi, và mong được sự chấp nhận và yêu thương.

5. Trong những người chuyển giới, MTF - nhóm từ nam sang nữ - là nhóm bị tổn thương và rủi ro nhiều nhất. Về ngoài khu biệt bộc lộ của người chuyển giới rất hay gây khó chịu hoặc kích thích thái độ ghét ra mặt từ những người trong một xã hội mà xu hướng dị tính thống trị. Tuy nhiên, thái độ này nặng nề hơn đối với MTF ở một xã hội phụ hệ và gia trưởng như Việt Nam, khi những giá trị của nam giới và nam tính được đề cao, sự kỳ thị, không chấp nhận và phân biệt đối xử xảy ra khi những giá trị nam tính dường như bị đe dọa. Vì vậy, “phụ nữ nam tính” có vẻ được xem là có “cá tính” và dễ chấp nhận hơn là đàn ông nữ tính, éo lá, yếu đuối. Mặt khác, với những người mà hình thức bên ngoài ngược

với giới tính sinh học dễ nhận biết nhiều hơn thì thường bị kỳ thị hơn. Vì thế nếu người chuyển đổi giới tính từ nữ sang nam (FTM) thường chỉ bị kỳ thị thời gian ban đầu khi họ mới chuyển đổi và sự kỳ thị đó dần dần cũng mất đi khi hình thức bên ngoài họ trở nên nam tính hơn, thì những người chuyển giới từ nam sang nữ (MTF) thường đối mặt với những khó khăn trong cả cuộc đời, cùng với sự kỳ thị của xã hội, sự giới hạn của thuốc men, y tế, và phẫu thuật nhằm duy trì hình thức của một người phụ nữ trong cuộc sống hàng ngày. Nhóm chuyển giới MTF do vậy là một nhóm thiểu số giới tính dễ bị tổn thương và đối mặt với nhiều rủi ro nhất. Bị xúc phạm nhân phẩm, không được chào đón ở các không gian công cộng và áp lực nặng nề ở trường học khiến nhiều người chuyển giới MTF trở nên tự định kiến và phải bỏ học giữa chừng. Không có học vấn, lại thêm thái độ kỳ thị của các nhà tuyển dụng khiến cơ hội việc làm của MTF càng thêm hạn hẹp, và nhiều người trong số họ bị đẩy vào con đường phải kiếm sống bằng những nghề mua vui (như hát đờn ma), hay làm gái mại dâm. Sự thiếu thông tin và thái độ thiếu cảm thông ở các cơ sở y tế cũng làm cho người chuyển giới MTF đối mặt với sự rủi ro cao về sức khỏe sinh sản và các bệnh lây qua đường tình dục và HIV.

6. *Thiếu hành lang pháp lý bảo vệ, người chuyển giới dường như ở vào tình trạng tiến thoái lưỡng nan và quyền con người của họ bị xâm phạm nghiêm trọng.* Người chuyển giới bị kẹt giữa tình trạng mong manh giữa hai giới khi bản dạng giới thể hiện bên ngoài của họ không trùng khớp với giới tính ghi trên giấy tờ. Không được đổi tên và xác định lại giới tính ngay cả khi đã qua phẫu thuật, không được công nhận hôn nhân như các cặp dị tính khác, không có luật chống kỳ thị và phân biệt đối xử bảo vệ, thậm chí còn bị đối xử như tội phạm, người chuyển giới đã và vẫn đang đối mặt với sự phiền nhiễu, quấy rối, và bạo lực từ mọi góc ngách của xã hội. Điều này dẫn đến việc cả an ninh tinh thần, an ninh thể chất, cũng như an toàn sinh kế của họ đều không được đảm bảo. Và điều này cần được thay đổi, để cho người chuyển giới cũng có quyền bình đẳng như những cá nhân khác trong xã hội: quyền có sức khỏe, có công ăn việc làm, được an toàn, có hạnh phúc và có tương lai.

Hộp 9: Mơ ước của người chuyển giới

Em muốn xã hội công nhận bọn em là cộng đồng LGBT cũng giống như những người bình thường, chỉ cần là bình thường không khác gì bọn mình thế thôi. Chứ còn em cũng không cần họ công nhận bọn em tài giỏi gì, xinh đẹp gì, chỉ cần công nhận bọn em giống họ, giống như những con người bình thường ý, đừng nghĩ bọn em là quái vật (nam sang nữ, 22 tuổi, Hà Nội)

Em chỉ muốn là nói chung là muốn người ta thực sự đừng nhìn bằng ánh mắt khác. Người ta sẽ sống hòa đồng và người ta sẽ không phân biệt. Không phân biệt giới tính với tụi em nữa và đối xử tốt với tụi em hơn (Trẻ đường phố, nam sang nữ, TP. HCM)

Cảm xúc của tụi em là em mong xã hội này đừng khinh khi tụi em khi tụi em bước chân ra đời, rồi con trai đừng kêu tụi em bằng tiếng kỳ thị là pê đê là em cũng mãn nguyện lắm rồi. (Trẻ đường phố, Nam sang nữ, TP. HCM)

Em suy nghĩ sau này em có điều kiện, em đi đặt túi ngực rồi, em có ước nguyện có công ăn việc làm như một người đàn bà thôi, hay có một cái quán nhỏ nhỏ, hay một tiệm tóc nhỏ nhỏ. Rồi sáng em làm, tối em đi chùa cả đời em rất là vui. (Trẻ đường phố, nam sang nữ, TP. HCM)

Em và nhóm em mong ước được có một giấy phép đi diễn cho nó đàng hoàng, tụi em muốn diễn cái tài năng diễn xuất của mình trước khán giả chứ không gói gọn trong cộng đồng. Tụi em mơ ước được diễn trong khán phòng có nhiều khán giả xem, cảm thấy hạnh phúc lắm (nam sang nữ, 22 tuổi, TP. HCM)

Khi em có tiền dư ấy, em sẽ mở một cái viện dưỡng lão dành cho những người chuyển giới như em... Những người như em sau này già đâu có con cháu đâu. Cô đơn, mô cô một mình, cha mẹ chết hết thì ở với ai? Cho vô trong có chị có em. (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

Tụi em có thể ví như con chim, ở trong lồng cũng phải vui vẻ, cũng hát vầy thôi. Nhưng nếu mà bây giờ được thoát khỏi cái lồng thì sẽ thoải mái hơn nhiều. Không phải cứ tự do là tụi em làm bậy như người ta vẫn tưởng (nam sang nữ, 25 tuổi, TP. HCM)

V. KHUYẾN NGHỊ

Như vậy cộng đồng người chuyển giới đang gặp phải nhiều định kiến kỳ thị, phân biệt đối xử trong gia đình, nhà trường, nơi làm việc và ở xã hội nhất trong số các nhóm yếu thế. Họ đang phải đối mặt với nhiều bất công, an ninh thân thể, và đói nghèo. Có thể nói, đây là một nhóm cần phải được pháp luật bảo vệ, đảm bảo cơ hội công bằng cho việc học tập, chăm sóc sức khỏe và tạo công ăn việc làm. Để đạt được này, nhóm nghiên cứu đề xuất những giải pháp sau nhằm dần dần tháo gỡ những khó khăn cho người chuyển giới.

1. Hỗ trợ pháp lý và quyền nhân thân cho người chuyển giới

Đây là điều quan trọng nhất với người chuyển giới bởi vì chính việc pháp luật chưa thừa nhận, chưa bảo vệ quyền nhân thân của người chuyển giới nên đã dẫn đến những bất công và thiệt thòi cho họ. Bước đột phá về pháp luật chắc chắn sẽ giúp mang lại cơ hội công bằng cho người chuyển giới, cụ thể là những thay đổi sau:

- Cho phép người chuyển giới phẫu thuật thay đổi giới tính và đảm bảo quyền thay đổi họ tên, giới tính sau khi phẫu thuật trên toàn bộ giấy tờ tùy thân. Có thể ghi từ giới tính cũ chuyển qua giới tính mới, tuy nhiên có thể chỉ ghi giới tính mới. Điều này nên tham vấn cộng đồng chuyển giới về mong muốn của họ.

- Có mục “khác” hoặc “chuyển giới” trong mục giới tính trên các giấy tờ tùy thân; cho phép người chuyển giới đổi tên và ảnh trên giấy tờ tùy thân như giấy chứng minh thư, hộ khẩu, đăng ký tạm trú hoặc hồ sơ sở hữu tài sản (sổ đỏ, giấy tờ xe...) cho những người chuyển giới không muốn hoặc chưa phẫu thuật chuyển đổi giới tính.

- Cho phép kết hôn:
 - Kết hôn trước hoặc không phẫu thuật sẽ liên quan đến hôn nhân cùng giới

- Kết hôn sau phẫu thuật, nếu cho phép chuyển đổi giới tính là kết hôn giữa hai người khác giới;

- Nếu kết hôn khi chưa phẫu thuật thì có cùng giới tính với bạn đời, nhưng sau khi cưới tiến hành phẫu thuật thì cho phép thay đổi tên họ và các vấn đề liên quan đến cặp đôi.

2. Hỗ trợ xây dựng cộng đồng người chuyển giới để họ có tiếng nói trong các quá trình xây dựng chính sách và luật liên quan đến chuyển giới, cũng như hỗ trợ giúp đỡ nhau trong cuộc sống cụ thể:

- *Hỗ trợ thông tin về chuyển giới:* Hỗ trợ các diễn đàn hiện tại cho người chuyển giới, và mở thêm các kênh thông tin khác, cung cấp thông tin về bản dạng giới, sử dụng hooc-môn, quá trình chuyển đổi, an toàn sức khỏe;

- *Hỗ trợ phát triển lãnh đạo của cộng đồng:* hỗ trợ mạng lưới người chuyển giới để họ có thể phát triển, kết nối và bầu ra lãnh đạo cộng đồng của mình tham gia vào các tiến trình chính sách và xã hội ảnh hưởng đến người chuyển giới

- *Tham vấn đại diện cộng đồng chuyển giới khi soạn thảo các văn bản pháp luật* liên quan đến quyền nhân thân như Luật hộ tịch, Luật hôn nhân và gia đình, Luật dân sự để đảm bảo quyền trong cuộc sống, đặc biệt với các vấn đề nảy sinh cho người chuyển giới.

- *Kết nối cộng đồng LGBT:* Liên kết các tổ chức dành cho người đồng tính với người chuyển giới; Thiết lập mạng lưới hỗ trợ tâm lý và giải quyết khủng hoảng trong cộng đồng; Lựa chọn hạt nhân của cộng đồng làm tuyến tư vấn đầu tiên và kết nối tới các điểm hỗ trợ chuyên sâu

3. Đảm bảo quyền tiếp cận công bằng đến các dịch vụ công, đặc biệt là giáo dục và chăm sóc sức khỏe cho người chuyển giới và việc làm

- *Hỗ trợ y tế:* tăng cường và bổ sung dịch vụ chuyên môn y tế đặc thù về chuyển giới ở các cơ sở y tế sẵn có. Các dịch vụ về hỗ trợ tâm lý và chăm sóc sức khỏe trước, trong và sau phẫu thuật;

- *Giáo dục:* Đưa chủ đề chuyển giới vào giảng dạy trong trường học; đưa ra các quy định cụ thể về môi trường học tập

thân thiện, cấm mọi hành vi kỳ thị và phân biệt đối xử dựa trên bản dạng giới và xu hướng tình dục; xây dựng các tiện nghi đặc thù như nhà vệ sinh cho người chuyển giới

- *Tạo cơ hội việc làm:* Tạo điều kiện tiếp cận nghề và đào tạo nghề thích hợp cho người chuyển giới; Xem xét cấp phép biểu diễn cho người chuyển giới trong ngắn hạn. Về lâu dài, cần đảm bảo quyền học tập để người chuyển giới có cơ hội công ăn việc làm bình đẳng với những công dân khác.

4. Xóa bỏ định kiến, kỳ thị và phân biệt đối xử dựa trên bản dạng giới và xu hướng tình dục

- *Tăng cường truyền thông nâng cao kiến thức của xã hội về vấn đề chuyển giới:* tác động đến gia đình, trường học, và vận động về quyền của người chuyển giới.

- *Ra luật chống kỳ thị và phân biệt đối xử dựa trên bản dạng giới.* Có thể phát triển một bộ luật chung về phòng chống mọi hình thức kỳ thị và phân biệt đối xử dựa trên bản dạng giới, xu hướng tình dục, dân tộc, tuổi tác, giới tính, tôn giáo... như nhiều nước khác đã làm (Thụy Điển, Hàn Quốc...)

PHỤ LỤC. ĐIỂM LUẬN TÀI LIỆU VỀ NGƯỜI CHUYỂN GIỚI¹⁶

1. Khái niệm

Đầu thế kỷ 20, nhà tình dục học nổi tiếng người Đức, Magnus Hirschfeld (1868-1935), khởi xướng hai thuật ngữ transvestites [ăn vận cái giới] và transsexuals [chuyển đổi giới tính] (Hirschfeld 1991). Nhà tiên phong khác về chủ đề chuyển giới là Havelock Ellis, người sử dụng thuật ngữ ‘sexo-aesthetic inversion’ [tạm dịch: sự đồng dâm thẩm mỹ] trong bài viết xuất bản năm 1913, thay vì từ ‘transvestism’ của Hirschfeld (Ellis 1913, trích trong Bullough 2000:2). Sau đó Ellis kết luận rằng từ ‘đồng dâm’ [inversion] không chuẩn xác vì gọi nghĩa đồng tính, trong khi các trường hợp ông nghiên cứu thường là dị tính hay không hoàn toàn quan tâm đến giới nào. Thế nên ông quyết định rằng thuật ngữ đúng nhất phải là ‘eonism,’ dùng tên một người ăn vận cái giới sống ở thế kỷ 18, Chevalier d’Eon. Ellis biện luận rằng thuật ngữ này tránh được vấn đề cố hữu trong các từ như ‘mặc khác giới’ [cross dressing] (Bullough đd). Tuy nhiên, các nhà nghiên cứu sau này lại chuộng từ ‘transvestism’ và không mấy khi sử dụng khái niệm của Ellis.

Gần đây các nhà nghiên cứu giới phát triển bắt đầu chuộng thuật ngữ ‘transgender’ như là một thể loại rộng hơn nhiều so với ‘mặc khác giới’ [cross dressing] đơn thuần và cho phép gộp nhiều hành vi đa dạng. ‘Trans’ được hiểu là vượt quá và qua các biên định về giới [gender] được xem là để làm bật một dạng căn tính hoặc định dạng xã hội đặc biệt. Theo nghĩa rộng này vượt giới dường như thích hợp khi bàn đến những người được xem là các trung gian linh thiêng giữa vô vàn các sinh thể (Peletz 2006)—vấn đề sẽ được trở lại trong phần sau của bài. Một hướng phân tích khác lại cho rằng chính tiền tố ‘trans’ theo nghĩa như động từ ‘transgress’ [xâm vượt] còn hàm chỉ một sự sai lệch (vượt khỏi những biên định cố hữu) xã hội và đạo đức của hiện tượng vượt giới. Theo đó thuật ngữ này giúp giải thích phần nào các trải

¹⁶ Phân điểm luận tổng quan tài liệu này được tổng hợp dựa trên báo cáo tổng quan của TS. Nguyễn Thu Hương.

nghiệm bị xã hội kỳ thị và phân biệt đối xử của người vượt giới (Donnan & Magowan 2009).

Người đồng tính và lưỡng tính trải nghiệm quá trình hé lộ “coming-out” theo cách họ thoát ra khỏi giả định dị tính về họ đối với chính họ và những người khác. Istar Lev (2004) gọi tên quá trình tương ứng với người chuyển giới là “trỗi dậy” [emergence]. Bà cho rằng trong khi các quá trình có nhiều điểm tương đồng và chia sẻ ở nhiều thời điểm (sự mờ lung ban đầu, chối bỏ và xấu hổ, hé lộ với những người thân tín), những ai trỗi dậy là chuyển giới phải tiến đến thêm một giai đoạn để chuyển đổi thực sự sang dạng thức mới (với phẫu thuật hoặc không). Rất nhiều người chuyển giới tiến đến giai đoạn này mà chẳng hề có lựa chọn ‘qua’ hay tiếp tục giữ kín (Istar Lev 2004: 229-234). Các giai đoạn chuyển giới trỗi dậy tiến triển như sau (mặc dù không phải ai cũng trải qua tất cả các giai đoạn và một số người thấy hối tiếc trong quá trình phát triển căn tính của họ): i) nhận thức, ii) tìm kiếm thông tin/vươn ra cộng đồng của mình; iii) hé lộ cho người thân tín; iv) khám phá căn tính và tự gọi tên; v) khám phá các vấn đề chuyển đổi/hiệu chỉnh cơ thể; và vi) hợp nhất: chấp nhận, và các vấn đề hậu chuyển đổi. Tiếc rằng, trong suốt và sau quá trình chuyển đổi hay trỗi dậy, rất đông người xuyên giới/chuyển giới phải đối diện một điều rằng dù chính họ có thể đạt được sự chấp nhận và giải quyết, họ vẫn sống trong một xã hội vốn không hiểu hay chấp nhận họ, mà thường bỏ qua quyền bình đẳng của họ.

2. Tại sao có hiện tượng chuyển giới?

Cho đến giờ vẫn còn nhiều tranh cãi về các nhân tố liên quan đến hành vi chuyển giới/xuyên giới. Có hai trường phái đối ngược chính, một nhấn mạnh yếu tố ‘nature’ [thiên bẩm], và một thì cho là yếu tố ‘nurture’ [nuôi dưỡng]. Ngoài ra rất nhiều nhà nghiên cứu tìm lời giải đáp trong sự kết hợp cả hai yếu tố bẩm sinh và kiến tạo.

Đối với những người nhấn mạnh yếu tố thiên bẩm [nature], không chỉ nói đến sự đa dạng nhiễm sắc thể như là XXY hay đơn thể Y hay các yếu tố khác mà còn xem cả sự ảnh hưởng của hóc-môn và các nhân tố khác đến bào thai. Điều này có thể do vô số nhân tố bao gồm hội chứng thượng thận-sinh dục vốn sản

sinh hiện tượng ‘pseudo hermaphroditism’ [giả ái nam ái nữ] và các đặc điểm tình dục nam có mức độ khác nhau ở các bé gái (Bullough 2000:4-6).

Đối với những người nhấn mạnh yếu tố *Kiến tạo*, yếu tố xã hội được nhấn mạnh. John Money (1973) khai triển khái niệm bản dạng/căn tính giới [gender identity], theo đó ông muốn hàm chỉ toàn bộ quan niệm của cá nhân về giới tính của chính người đó, bao gồm một căn tính cá nhân cơ bản như là nam hoặc nữ, trai hoặc gái. Ông cũng cho rằng thuật ngữ có thể sử dụng để đưa ra các đánh giá bản thân về mức độ cá nhân hợp với các chuẩn xã hội về tính nam và tính nữ. Giới theo cách đánh giá của người khác thì ông gọi là vai trò giới [gender role]. Hai khái niệm bên chặt với nhau vì rằng hầu hết mọi người thể hiện quan niệm của chính họ thông qua trang phục, hành vi và các hoạt động. Y phục và trang điểm cơ thể là các biểu tượng giới (tính) chính và chúng giúp người ta có thể định dạng ngay giới tính của người khác. Mọi người hầu hết thường ‘chống khít’ về giới, theo cái nghĩa bản dạng giới và vai trò giới của họ cũng như tất cả các biểu hiện tượng trưng giới của họ ăn khớp nhau và họ không có khuynh hướng tình dục chuyển giới. Thế nhưng có một số ít không theo lối thường, khoảng chừng 10 đến 15% dân số, tùy thuộc cách người ta định nghĩa thế nào là ‘bất tuân khuôn mẫu giới’ [non-normative gender]. Theo đó nam và nữ phải và nên thể hiện ham muốn tình dục hợp lẽ và các đặc tính giới hợp lẽ với giới tính của họ vì rằng bản chất sinh học hay trời cho đã tạo nên thế rồi. Giả định này nếu tìm hiểu kỹ hơn thì có thể thấy là không có giá trị cả trong quá khứ lẫn hiện nay. Đơn thuần coi những người không khớp với các hộp giới tính nam và nữ là những người bất tuân ngụ ý rằng họ vi phạm chuẩn xã hội. Nói cách khác, các cá nhân này không hoàn toàn khít vào nhóm nam hay nữ, hay hành vi của họ không hoàn toàn hợp với các quy định và mong đợi về giới tính của họ trong xã hội mà họ đang sống.

Xem xét tất cả các yếu tố sẵn có và kiến tạo, Bonnie Bullough (1993) phát triển một lý thuyết về sự định hình bản dạng giới và ưa chuộng tình dục. Bà cho rằng có rất nhiều nhân tố liên quan từ gen di truyền đến sự xã hội hóa. Sự phát triển hóc-môn thai kỳ — mà hẳn là ghi dấu khó phai cho các dây thần kinh đến mức kiểu

thức tạo ra căn tính xuyên giới tiếp tục cả sau khi sinh—kích thích bẩm chất di truyền (Bullough and Bullough 1993). Thậm chí nếu không có bẩm chất di truyền, các học-môn thai kỳ như trên chỉ ra có thể đánh dấu nhiều đường dây thần kinh. Lý thuyết này cho rằng có những đứa trẻ sinh ra với bản dạng giới hướng đến phía bên kia của chuỗi giới với các mức độ khác nhau. Những đứa trẻ này không sinh ra với một bản dạng đặc thù là đồng tính, ăn vận cái giới, hay chuyển đổi giới tính, nhưng các kiểu thức này được định dạng thông qua xã hội hóa khi chúng lớn lên. Tuy nhiên quá trình xã hội hóa có tác động khác biệt đến trẻ có xu hướng vượt giới hơn là những trẻ thuộc một nhóm đầu đó trên chuỗi giới. Cách giải thích này nhìn nhận nhân tố sinh học nhưng cũng đồng thời nhận ra tầm quan trọng của các biên văn hóa, xã hội học và tâm lý học và những điều này thường không dễ đoán định.

Với sự lớn mạnh của phân tâm học nửa đầu thế kỷ 20, các nhà nghiên cứu về hiện tượng chuyển giới chủ yếu là các nhà liệu pháp tâm lý và đều mong muốn tìm cách chữa trị cho ai bị loạn giới tính [gender dysphoria]. Có lẽ người tâm cơ nhất trong số các nhà phân tâm nghiên cứu phát triển một lý thuyết về chuyển giới là Wilhelm Stekel (1930, xem Bullough 2000). Ông đưa ra thuật ngữ ‘paraphilia’ [loạn dục] để miêu tả điều mà những người khác chỉ đơn thuần coi như lệch lạc. Một phần trong cuốn sách của ông bàn về ăn vận cái giới luận đã phân biệt hiện tượng này và thuyết ái vật [fetishism]. Theo quan điểm của ông, ăn vận cái giới là dạng thức cưỡng bức đặc biệt trong đó khao khát của bệnh nhân về bộ phận sinh dục của người khác giới được thể hiện vào trang phục, tạo ra ý niệm người nữ có dương vật [phallic female]. Thậm chí các nhà phân tâm có xu hướng giải thích hành vi chuyển giới hoặc là một dạng đồng tính, hoặc một biến chuyển từ đồng tính do một số sự kiện trong thời thơ ấu tạo ra nỗi lo bị thiếu. Theo đó, hành vi ăn vận giả trang khác giới tiếp tục được coi như nỗ lực nhằm vượt lên nỗi sợ bị thiếu bằng cách tạo ra và định dạng với người phụ nữ (có) dương vật (Bullough 2000).

Gần với các lý giải phân tâm học, một số nhà nghiên cứu (Saks 1998) quan sát và khai triển hiện tượng chuyển giới/xuyên giới và sự rối loạn bản sắc phân ly (Dissociative Identity Disorder). Theo đó nếu một người có tiền sử bị lạm dụng tình dục, và nếu việc lạm

dụng diễn ra nghiêm trọng lúc nhỏ tuổi, sự phân ly có thể được sử dụng như là một cơ chế phòng vệ để đối phó với sự xâm hại cảm xúc quá mức đó. Thế nhưng, hầu như các khái niệm chuẩn theo trường phái Freud chiếm lĩnh khắp tài liệu nghiên cứu trong một thời gian dài. Thậm chí sau khi đồng tính được loại khỏi danh sách rối loạn tâm thần trong Diagnostic and Statistical Manual, hiện tượng ăn vận cải giới vẫn tiếp tục bị ghép vào, phần vì các nhóm chuyển giới/xuyên giới hiếm khi được nghiên cứu và phần vì họ thiếu ảnh hưởng chính trị của cộng đồng đồng tính nam (gay) và đồng tính nữ (lesbian).

Ngoài những nghiên cứu mang định hướng sức khỏe cộng đồng, xã hội học và hoạt động xã hội về trải nghiệm và thách thức của cộng đồng chuyển giới/xuyên giới trong xã hội hiện nay, một hướng phân tích khác chủ yếu do các nhà nhân học khai triển lại tập trung vào các quan niệm văn hóa đặc thù về hiện tượng chuyển giới ở một số nơi trên thế giới và xem xét những yếu tố này trong sự tương tác với các giao lưu văn hóa trong bối cảnh toàn cầu hóa (xem Boellstorff 2005).

Những vấn đề ý thức và sự phản kháng nghịch lý trong hiện tượng chuyển giới tập chung chính vào các luận bàn về nhập hồn tâm linh. Rất nhiều công trình gần đây cố gắng tìm hiểu sự nhập hồn tâm linh như là các cách thức ăn vận khác giới, mà trang phục cũng như các cử chỉ cơ thể có tác động đến sự chuyển đổi từ trạng thái giới này sang giới khác. Điều này giống với hiện tượng lên đồng ở Việt Nam. Nghiên cứu của Phạm Quỳnh Phương (2007) chỉ ra trong trường hợp lên đồng Đạo Mẫu và Trần Hưng Đạo, sự nhập hồn tâm linh dường như cho phép phụ nữ khoác lên những trang phục và điệu bộ cũng như những quyền lực khác mà họ không thể có trong đời sống thường ngày. Nhìn bề ngoài, điều này dường như đi liền với sự chuyển đổi từ nữ thành nam và thường từ người nữ vị thế thấp thành người nam địa vị cao (Phạm Quỳnh Phương 2007, Blackwood 2005).

3. Diễn ngôn và luật pháp liên quan đến người xuyên giới/ chuyển giới

Tại Đức, nghiên cứu về ăn vận cải giới xuất bản năm 1910 sau khi thuật ngữ được sử dụng rộng rãi. Chuyển đổi giới tính chỉ

được xem là khác với ăn vận cải giới năm 1950 ở Mỹ. Ở Phần Lan mãi đến những năm 70 và 80 những từ này mới trở nên phổ biến (Lehtonen 2000). Tài liệu nghiên cứu về đồng tính và chuyển giới ở Đông Nam Á hết sức phong phú với số lượng đông đảo các công trình tiếp cận từ nhiều góc độ nhân học, văn hóa, lịch sử, tôn giáo, chính trị và hoạt động xã hội (Michael Peletz 2006).

Về mặt lịch sử, diễn ngôn công khai về các vấn đề đồng tính và chuyển giới được gắn với các nhìn nhận tôn giáo, y tế và luật pháp (Foucault 1984; Weeks 1986), cho rằng các hoạt động tình dục ngoài hôn nhân dị tính là tội lỗi chống lại Chúa. Các bác sĩ y khoa gọi các cá nhân dính đến tình dục đồng giới là bệnh hoạn và thoái hóa về tâm lý, và luật pháp gọi hành động này là tội phạm. Những người có hành vi chuyển giới là đối tượng cho các phản ứng tiêu cực tương tự từ các thiết chế luật pháp, y tế và tôn giáo.

Xuyên suốt lịch sử các phong trào giải phóng đồng tính, người xuyên giới/chuyển giới thường bị đẩy ra ngoài và bị coi như xa lạ¹⁷. Tháng 6 năm 2007, New Jersey trở thành bang thứ 9 của Mỹ ban hành luật bảo vệ người chuyển giới/xuyên giới khỏi phân biệt về nhà ở và việc làm (Emberger 2008). Ngôn từ của điều luật này bao hàm rõ ràng nhiều biểu hiện của hiện tượng chuyển giới/xuyên giới — người chuyển đổi giới tính, người mặc khác giới, người vô tính, người mơ hồ giới, hoặc đơn thuần không hẳn là nữ tính hay nam tính theo thói thường. Thế nhưng tính đến tháng 5/2008, dù 13 bang của Mỹ đã thông qua pháp chế cấm phân biệt kỳ thị dựa trên bản dạng giới, biểu hiện giới, vẫn rất nhiều bang lên tiếng phản đối việc đưa quyền của người chuyển giới/xuyên giới vào đạo luật liên bang cấm phân biệt nơi công sở chống lại đồng tính nữ, đồng tính nam và người lưỡng tính.

Ở Anh, theo thống kê năm 2000, con số thống kê không chính thức với văn phòng làm hộ chiếu cho thấy có khoảng 5000 người đã qua phẫu thuật chuyển giới tính và thay đổi hộ chiếu với giới

17 Chẳng hạn các nhà tổ chức sự kiện Tháng Ba năm 1993 tại Washington từ chối bao hàm từ chuyển giới trong tên gọi sự kiện, dù gộp cả lưỡng tính. Năm 1994, người chuyển giới bị loại khỏi khâu tổ chức sự kiện chào mừng Stonewal lần thứ 25 và chương trình đồng tính tại thành phố New York.

tính mới (Whittle at all, 2007). Tuy nhiên, tình trạng chung là người chuyển giới đã và luôn phải đối mặt với thái độ ghê sợ người chuyển giới (transphobia), bị bất bình đẳng và phân biệt đối xử. Phần lớn những nghiên cứu về người chuyển giới cũng cho thấy mức độ nạn nhân hóa của họ ở nhiều dạng thức khác nhau: quấy rối bởi người lạ trên đường phố, xúc phạm bằng từ ngữ, tấn công với vũ khí và xâm hại tình dục (Hill và Willoughby 2005).

Trong bối cảnh các nguyên tắc nhân quyền và quyền y tế hiện tại, ở phương Tây đã có sự quan tâm đến người chuyển đổi giới tính [transsexual], tập trung vào các cá nhân mong phẫu thuật thay đổi giới tính. Sự chú ý của Tổ chức giám sát Nhân quyền thế giới về nhân quyền của người chuyển giới tại Bắc Mỹ đã được cải thiện đáng kể trong mấy năm gần đây. Luật pháp phương Tây và các thực hành y tế giờ đây ủng hộ việc phẫu thuật chuyển đổi giới tính trong các trường hợp đặc biệt và cho phép thay đổi trong giấy tờ cá nhân sau khi phẫu thuật chuyển đổi giới tính và hôn nhân với giới tính hậu phẫu (thuật). Tính đến nay tất cả thành viên khối cộng đồng chung Châu Âu đều được yêu cầu về mặt pháp lý phải ngăn cấm phân biệt đối xử dựa trên xu hướng tình dục và bản dạng giới (Takacs 2006).

Tuy nhiên, hiện tại chưa có những luật nghiêm cấm phân biệt đối xử người chuyển giới ở cấp độ quốc gia tại bất kỳ nước nào của châu Á (mặc dù những luật đó ít ra cũng bao trùm xu hướng tình dục từng được đề xuất ở Hàn Quốc và Philippines). Ngay tại Ấn Độ nơi mà văn hóa chuyển giới/xuyên giới trở thành một phần của cộng đồng dân Ấn hàng thế kỷ nay với khoảng một triệu người chuyển giới hiện có trên cả nước, họ vẫn phải chịu phân biệt đối xử về mọi mặt giáo dục, nghề nghiệp, luật pháp, nhà ở và y tế (Sanders 2008). Đối mặt trước sự quấy rối nghiêm trọng, không có cơ hội tìm kiếm công việc thông thường, hầu hết họ kiếm sống bằng cách trình diễn tại các nghi lễ tôn giáo Hindu, hay hành khất cũng như hành nghề mại dâm¹⁸.

18 Gần đây Tòa Tối cao Chennai đã công nhận quyền kế thừa của các hijra, kết hôn với những nam giới về mặt sinh học. Bởi lẽ, riêng tại bang Tamil Nadu ước tính có khoảng 60,000 người chuyển giới/xuyên giới phân nửa trong số đó trải qua phẫu thuật chuyển đổi giới tính. Ngày 2 tháng 7 năm 2007, một cuộc phẫu thuật chuyển đổi giới tính được thực hiện một cách hợp pháp lần đầu tiên tại một

Dựa trên nghiên cứu thực địa nhân học trong một thời gian dài tại địa phương, Peter Jackson (1995) cho thấy mặc dù Thái Lan vẫn nức tiếng là thiên đường cho người chuyển giới (“katoey”: trong tiếng Thái để chỉ những người liên giới tính, nam giới ẻo lả, ăn vận cải giới và chuyển đổi giới tính nữ), sự khoan dung không có nghĩa là các cá nhân chuyển giới được chấp nhận. Trong khi họ ít khi phải chịu bạo lực thể chất vì là người chuyển giới, *katoey* bị gia đình ghẻ lạnh và bị người lạ quấy rối về lời nói. Hơn thế dù các chuẩn tắc đạo Phật không coi chuyển giới là tội lỗi, nhưng có niềm tin rằng một người sinh ra là *katoey* nhằm trả nợ nghiệp cho kiếp trước. Matzner (1999) cũng chỉ ra rằng thái độ người Thái với *katoey* rất đa dạng, mặc dù khó mà phủ nhận rằng họ khoan dung hơn nhiều so với người phương Tây¹⁹.

Điều khiến toàn bộ xã hội Thái hết sức khu biệt là không có sự quấy rối quá đáng với *katoey* và sự cởi mở đưa đến sự gia tăng số lượng người sống công khai trong xã hội Thái. Thế nhưng trong khi hệ thống luật pháp quốc gia không cấm đoán *katoey* sống và làm việc theo kiểu chuyển giới, nó cũng đồng thời quy định các

bệnh viện của bang Tamil Nadu, thi hành một phần trong chỉ thị của chính phủ tháng 3 năm 2007. Đến tháng 3 năm 2008, chính phủ bang Tamil Nadu bắt đầu phát các thẻ phúc lợi cho người vượt giới với chữ “T” (tức “thiru nangai” từ địa phương là “transgender”) dùng chỉ giới tính người đó. Tháng 5 năm 2008, bang Tamil Nadu thông báo rằng người vượt giới có thể có 30% số ghế được giữ cho nữ giới tại các trường cao đẳng khoa học và nghệ thuật nữ. Hồ sơ đăng ký được cải biến với ba lựa chọn giới tính bao gồm nam, nữ và vượt giới. Sự phát triển tại bang Tamil Nadu làm dấy lên nhu cầu công ăn việc làm, duy trì và bảo hộ chống bạo lực ở bang Maharashtra. Tuy nhiên các động thái mang tính xã hội và pháp lý hướng tới sự nhìn nhận quyền của người vượt giới tại Ấn độ vẫn thể hiện tính manh mún, nhỏ lẻ ở một số bang cấp tiến, chứ chưa tạo ra được một hành lang pháp lý tầm quốc gia.

- 19 Sự hiện diện khắp nơi của *katoey* trong không gian xã hội cho thấy việc chuyển giới đã hợp nhất vào trong cấu trúc xã hội Thái, cả bối cảnh đô thị và nông thôn. Thế nhưng sự dễ dãi đưa *katoey* đến công khai chứa đựng tính phức tạp của bản chất sự chấp thuận họ. Trong khi giá trị văn hóa thân ái của Thái nghĩa là *katoey* có thể biểu lộ thực hành vượt giới của họ nơi công cộng mà không sợ bị bạo lực thể chất, rất nhiều người Thái cảm nhận nước đôi về hiện tượng vượt giới. Thí dụ, trong một nghiên cứu tiến hành tìm hiểu thái độ của sinh viên Đại học Chiang Mai về *katoey*, đa số thông tin viên cho rằng họ sẽ thất vọng nếu con trai họ vượt giới. Hầu hết sinh viên tin rằng có cậu con trai không ra đàn ông thực thụ sẽ là điều xấu hổ cho gia đình. Thế nhưng đồng thời rất nhiều trong số sinh viên đó tin rằng nhìn chung thì *katoey* rất tài hoa về sức sáng tạo, tính cần cù và có lẽ quan trọng nhất là sắc đẹp (Matzner 1999).

khía cạnh đời sống của họ. Vấn đề nghiêm trọng nhất cho những người chuyển đổi giới tính nam hậu phẫu là họ vẫn bị luật pháp xem là nam giới. Dù cho ca phẫu thuật thay đổi giới tính ở Thái diễn ra từ năm 1972, sau từng đó năm người chuyển đổi giới tính vẫn không thể thay đổi giới tính của họ trên giấy tờ như hộ chiếu, thẻ căn cước và đăng ký hộ khẩu²⁰. Dưới hệ thống luật hiện nay các quan chức chính phủ Thái được toàn quyền tước đoạt quyền con người của *katoey*²¹. Các diễn ngôn tâm lý cũng đóng vai trò tác động đến đời sống của *katoey*. Các bác sĩ y tế và sức khỏe tâm thần cũng như công chức nhà nước nhìn chung coi hiện tượng

20 Tòa án thường quy rằng các đặc tính nam hay nữ phải thể theo tự nhiên và các điều kiện (thể chất) lúc sinh. Chúng không phải là cái gì đó có thể yêu cầu sau này như là kết quả phẫu thuật. Thêm nữa, giới tính hợp pháp của một người hoàn toàn dựa trên các nhân tố di truyền và nhiễm sắc thể. Cũng cần lưu ý rằng phẫu thuật thay đổi giới tính không được bất cứ luật pháp nào khuyến khích. Hướng biện luận khác mà tòa án căn cứ một phụ nữ được xem là người có thể sinh con. Vì thế người chuyển đổi giới tính nam bị gạt ra khỏi đặc tính đó, không kể người đó phẫu thuật hoàn thiện đến thế nào. Hơn nữa vì theo luật họ là nam giới, những người chuyển đổi giới tính sau phẫu thuật cũng như *katoey* nói chung không được pháp luật bảo vệ liên quan đến hiếp dâm. Vì theo quy định của luật Hình sự Thái, điều 276 thì kẻ hiếp dâm được định nghĩa là bất cứ người nào quan hệ với một người nữ không phải là vợ anh ta, trái với ý muốn của người đó bằng cách đe dọa bằng bất cứ cách thức nào chẳng nữa, bằng việc thực hiện bất kỳ hành vi bạo lực nào, hoặc bằng cách lợi dụng thực tế người phụ nữ đó không có khả năng chống cự. theo đó thì người phẫu thuật chuyển đổi giới tính bị xâm hại tình dục dù qua đường hậu môn hay âm đạo, điều luật cụ thể này không áp dụng với trường hợp của cô ta bởi lẽ cô ta về mặt luật pháp vẫn là đàn ông. Lựa chọn duy nhất cho người chuyển đổi giới tính trong vụ này là thừa kiện bị xâm hại nhân thân. hình phạt đối với người phạm tội hiếp dâm đối lập rất rõ với trường hợp xâm hại nhân thân. Trường hợp đầu có thể phạt tù từ 4 đến 20 năm và/hoặc phải nộp phạt từ Bt 8,000 đến Bt 40,000. Mặt khác, người phạm tội trong trường hợp sau đối diện án tù tối đa là 2 năm và/hoặc mức phạt tiền tối đa là Bt 4000.

21 Thí dụ như trong quy định nghĩa vụ quân sự. 18 tuổi buộc phải đăng ký nghĩa vụ quân sự, và khi 21 tuổi tất cả nam giới phải báo cáo ngày cụ thể được xét tuyển vào lực lượng quốc phòng. Lúc này bác sĩ quân y sẽ khám cho nam giới và những người nào có vẻ phù hợp sẽ thử vận may để quyết định xem họ có phục vụ thời hạn nghĩa vụ 2 năm không. *Katoey* với bộ ngực phụ nữ bị loại ra ngay không được tham gia vì mức độ nữ tính hóa quá mức của họ. Do ngầm định về liên hệ giữa vượt giới và sự rối loạn tâm lý, một *katoey* bị loại khỏi vòng tuyển quân sẽ nhận được một văn bản chính thức khẳng định lý do khiến cô ta không có khả năng phục vụ trong quân đội do căn bệnh tâm thần. Văn bản này trở thành giấy tờ thường trực của *katoey* và cô ta luôn bị yêu cầu trình ra mỗi khi xin việc trong một số nghề nghiệp nhất định như là khu vực nhà nước hay kinh doanh.

vượt giới như là căn bệnh tâm lý. Cách nhìn này ít khi bị thách thức, công việc càng thêm khó khăn bởi chẳng có nhóm vận động hành lang nào cho người chuyển đổi giới tính.

Ở Philippine, nhóm tác giả Winter, Rogando-Sasot và King (2007) chỉ ra rằng chẳng có từ Philippine thông dụng nào ứng với các thuật ngữ chuyển giới. Những người phụ nữ chuyển giới thường hay được gọi là *bakla* (trong tiếng Tagalog ngôn ngữ giới quý tộc phía Bắc) hay *bayot* (trong tiếng Cebuano, ngôn ngữ miền Trung và Nam). Tuy nhiên những từ này mô tả rất nhiều dạng nam giới mà hành vi của họ chệch khỏi các chuẩn giới nam. Dù chiếm số lượng đáng kể, nhưng những người chuyển giới cũng phải chịu đựng thái độ thành kiến và phân biệt đối xử. Nhiều người chuyển giới nam sang nữ ở Philippines cho biết bị áp lực từ gia đình phải thể hiện hành vi theo chuẩn mực giới trong thời ấu thơ và niên thiếu, bị phạt vì chệch khỏi các chuẩn này, và trong một số trường hợp bị buộc ra khỏi nhà. Bất kể họ làm nữ bao lâu, họ thành công như thế nào hay họ thay đổi cơ thể thành nữ nhiều thế nào, mọi người chuyển giới từ nam sang nữ Filipina đều được xem trong luật là nam giới. Điều này khiến họ phải chịu các định kiến mỗi lần họ phải trình giấy tờ: như khi xin vào khóa đào tạo đại học, mở tài khoản, cảnh sát kiểm tra giấy tờ tùy thân hoặc du lịch nước ngoài. Xin việc có vẻ thể hiện các thách thức nhất định. Ngay cả với những chủ lao động tự nhận không có thành kiến hẳn cũng lo ngại các nhân viên khác và khách hàng sẽ phản ứng ra sao về một đồng nghiệp chuyển giới. Trường học cũng gây những áp lực riêng. Có một trường cao cấp được báo là đòi hỏi các báo cáo đánh giá về mức độ tính nam hàng tìm kiếm những ai éo lá, để áp đặt các quy luật phải khuôn theo lệ thường, cho các trường hợp khó tham vấn và cuối cùng giữ bằng (đôi khi vì học sinh từ chối cắt tóc hay mặc đồng phục nam). Kết cục với những người vượt giới nữ không sẵn sàng thỏa ước, sẽ gặp nhiều khó khăn nơi trường học. Một người vượt giới nữ kể từng nằm trong top mười sinh viên điều dưỡng của quốc gia nhưng sau khi ra trường không thể kiếm việc (hiện làm vũ nữ). Một số lo được việc phục vụ tại các tiệm cafe, tiệm hàng, làm đẹp, đại lý và văn phòng du lịch. Một số làm trong các trung tâm dịch vụ điện thoại và email đang gia tăng tại Philippine và tránh được sự soi mói công cộng.

Thế nhưng, ngoài những ai sẵn sàng và có thể giấu vấn đề vượt giới trong những giờ làm việc, rất hiếm người bước vào các nghề nghiệp trung lưu. Rút cuộc là một số trôi dạt thành hành nghề mại dâm, bị cuốn hút bởi hứa hẹn thu nhập cao (cũng như cơ hội khẳng định họ là nữ giới) nhưng cũng bị đẩy đưa vì không có các cơ hội việc làm khác.

Ở Hồng Kông, nghiên cứu gần đây (King, Winter & Wester 2009) cho thấy người Hoa Hồng Kông không còn giữ thái độ tiêu cực về người chuyển giới/chuyển đổi giới tính và nhìn chung khá ủng hộ các quyền dân sự của người chuyển giới. Chính quyền Hồng Kông cho phép rất nhiều sự nhân nhượng hành chính nhằm tạo điều kiện cho những người chuyển giới trải qua phẫu thuật chuyển đổi giới tính, nhưng lại không mở rộng tới các đối tượng khác (ví dụ như người vượt giới tiền phẫu thuật hoặc không phẫu thuật). Ngoài việc được cung cấp tài trợ điều trị tâm thần, nội tiết và chỉnh hình, người chuyển đổi giới tính có thể thay đổi giấy tùy thân và các giấy tờ khác. Tuy nhiên, vị thế luật pháp của người chuyển đổi giới tính ở Hồng Kông không cho phép các quyền và sự riêng tư vốn dành cho người dị tính thông thường bao gồm hôn nhân, nhận con nuôi và sự riêng tư. Báo cáo của Sở Nội vụ từ cuộc điều tra thăm dò thái độ và phản ứng xã hội cũng như mức độ chấp nhận người đồng tính tiến hành năm 2006 kiến nghị rằng chính quyền đặc khu chưa nên có bất kỳ động thái nào trong thời điểm hiện tại liên quan đến pháp chế ngăn cấm phân biệt đối xử các nhóm thiểu số tình dục ở Hồng Kông²². Rất có thể, các quan chức chính phủ diễn giải hoặc vận động thành quả từ cuộc thăm dò ý kiến trên để phản ánh chính quan điểm của họ rằng lúc này

22 Thứ nhất, Sở Nội vụ khuyến cáo nhiều lần rằng còn thiếu sự ủng hộ công luận để theo đuổi pháp chế ngăn cấm phân biệt đối xử dựa trên xu hướng tình dục và rằng giáo dục cộng đồng là cách thức tốt nhất để xử trí vấn đề phân biệt đối xử người đồng tính tại Hồng Kông. Thực tế từ chính báo cáo của Sở Nội vụ cũng chỉ có 33.3% số người trả lời đồng ý/hoàn toàn nhất trí rằng chính quyền không nên luật hóa sự phân biệt đối xử dựa trên xu hướng tình dục, trong khi 38.8% người được hỏi không nhất trí/hết sức phản đối điều đó và 26.2% giữ thái độ trung lập. Thứ hai, ngoài kết quả cuộc khảo sát, rất có thể là chính quyền Hồng Kông tin rằng có sự phản đối công luận nói chung về điều luật chống phân biệt đối xử trước các nhóm thiểu số về xu hướng tình dục và bản dạng giới, và e ngại một luồng phản xung đáng kể nếu như tiếp tục động thái đó.

chưa cần bất cứ điều khoản luật pháp nào cho vấn đề này, hoặc để hợp thức hóa cách tiếp cận ‘từng bước một’ đối với điều luật ngăn cấm phân biệt đối xử (King, Winter & Wester 2009).

4. Nghiên cứu về chuyển giới ở Việt Nam

Hiện tượng chuyển giới ở Việt Nam được đề cập lần đầu tiên trong nghiên cứu do Elliot Heiman và Cao Văn Lê đồng tác giả xuất bản năm 1975. Trong bài viết này, hai tác giả—đồng thời là hai nhà phân tâm—dựa trên quan sát và trải nghiệm thăm khám thực tế trường hợp một người nam sinh trưởng tại vùng nông thôn Nam bộ có những biểu hiện chuyển đổi giới tính thảo luận khía cạnh xã hội của hiện tượng chuyển đổi giới tính và cách thức xã hội, nhất là người Việt xử trí hành vi chuyển đổi giới tính. Hai tác giả biện luận rằng các cách thức xử trí này rơi vào trong một chuỗi. Ở một phía, sự đảo ngược vai trò tình dục được thiết chế hóa và hành vi giống như chuyển đổi giới tính được thể hiện theo một mô hình văn hóa định trước. Theo đó, các tác giả cho rằng các ‘thầy phù thủy ái nam ái nữ’ người Việt có thể gộp vào thể loại này. Ở giữa chuỗi người chuyển đổi giới tính đặc ứng [the idiosyncratic transsexual] mang vai trò văn hóa được chấp nhận và do vậy anh ta nên bộc lộ khi diễn ra. Suy luận ra thì thanh niên người Việt mặc khác giới có thể đưa vào thể loại này. Ở phía đối lập, vai trò chuyển đổi giới tính không được biết và rất là yếu thế. Tại đây, người chuyển đổi giới tính tiếp tục ẩn trong văn hóa chung và chỉ có thể phát hiện một cách ngẫu nhiên.

Tiếp đến là bài tiểu luận vô cùng thú vị của Frank Proshan (2002) xem xét cách thức các quan sát gia thực dân Pháp kiến tạo nam giới người Việt như là éo lả, ái nam ái nữ, lợm khộm và đồng dâm, ngược lại với phụ nữ Việt hùng hực và sung mãn. Dựa trên nguồn tư liệu thứ cấp, chủ yếu qua các ghi chép, nhật ký cá nhân, báo cáo của các viên chức, nhà truyền giáo và lữ khách người Pháp cũng như một số thư tịch tiếng Việt, tác giả muốn đưa ra ngụ ý của các kiến tạo thực dân về giới, tình dục của người bản xứ như thể đối nghịch với những hình dung nam tính về cướp biển hùng dũng, người nông dân phốt lạnh, kẻ phiếm loạn dữ tợn và người nông muội miền núi lại là hình ảnh chiếm lĩnh của người đàn ông nữ tính. Proshan xem xét bốn trường hợp đặc thù trong

đó hình ảnh này thể hiện hết sức chi tiết: vai ái nam ái nữ vượt giới trong các phường hát; hay viên quan hoạn hầu hạ hoàng gia An Nam trong những ngày cuối cùng; thằng nhỏ, kẻ hầu, một phân bắt buộc trong tất cả hộ gia đình thực dân; và quân lính éo là *soldats mamzelles*. Qua việc phác họa người Việt như là biến thái giới—nam thì éo lả, nữ thì sung mãn—các quan chức Pháp có thể biện hộ sự xâm lược, nô dịch và sứ mệnh khai hóa văn minh của họ cho đối tượng dân bản xứ.

Nghiên cứu khác của Marie-Eve Blanc (2005) cũng tiếp cận từ góc độ văn hóa, lịch sử-xã hội về hiện tượng đồng tính nam, trong đó tác giả đề cập các thực hành chuyển giới tại Việt Nam. Tác giả phân tích quan niệm xã hội về đồng tính nam cũng như các khía cạnh khác biệt và đặc thù của đồng tính nam ra sao trong thực tiễn văn hóa Việt Nam từ quá khứ đến hiện tại. Với cách biện luận rằng đồng tính ở Việt Nam không hề biểu hiện theo mẫu hình phương Tây mà có tính địa phương, bài viết của Blanc đi theo hướng của các tranh luận đương đại về tính hiện đại và những đặc thù văn hóa địa phương, cân nhắc mối liên kết giữa một truyền thống ảnh hưởng bởi thực dân và được tái sinh nhờ hiệu ứng của toàn cầu hóa. Nhìn từ khía cạnh này, bài viết có chung thông điệp về một truyền thống ‘đa giới luận’ từng tồn tại ở một số quốc gia Đông Nam Á. Tuy nhiên do những hạn chế nhất định về ngôn ngữ địa phương (thể hiện qua việc chú dịch không chính xác các thuật ngữ tiếng Việt) hoặc có thể là do nguồn dữ liệu mà Blanc phát triển lập luận đã có sẵn những hạn chế nên dẫn đến những sai lầm rất đáng tiếc trong bài viết. Trước hết bài viết có xu hướng ‘đánh đồng’ các cá nhân chuyển giới vào thể loại đồng tính, rơi vào vết xe đổ của các diễn ngôn sai lạc phổ biến trên công luận hiện nay. Sự nhập lẩn này không chỉ ra được các bối cảnh văn hóa tiêu biểu và các niềm tin tâm linh vốn đem lại ý nghĩa cho hiện tượng chuyển giới. Thêm nữa, việc khẳng định rằng trong văn hóa Việt Nam ‘không có chỗ cho giới thứ ba’ (663) gây mâu thuẫn với chính nỗ lực dày công trích dẫn của tác giả về các thuật ngữ địa phương liên quan đến người chuyển giới.

Nghiên cứu từ góc độ ngôn ngữ lịch sử, Nguyễn Thu Hương (2012b) tiếp bước và chỉ ra hết sức cụ thể rằng hiện tượng chuyển giới tồn tại rất lâu ở Việt Nam, với trường hợp đầu tiên được ghi

chép trong biên niên sử từ năm 1351 (Đại Việt Sử Ký Toàn Thư; cf. Đại Việt Thông Sử 1759). Thí dụ như ghi chép của các sử quan về trường hợp người “con gái Nghệ An biến thành con trai” vào năm 1351, cũng như sau hơn một chút là về thói quen của một thành viên hoàng gia, An Vương Tuân, con trưởng của Hiến Tông, “là người thông minh học rộng, sức lực hơn người, nhưng tính ngang bướng, thích mặc áo phụ nữ” (nghiêng-tác giả nhấn mạnh). Tìm kiếm trong cuốn từ điển tiếng Việt đầu tiên *Đại Nam Quốc Âm Tự Vị* của Huỳnh Tịnh Paulus Của, xuất bản năm 1896, tác giả cho thấy các thuật ngữ địa phương và truyền thống dùng chỉ người chuyển giới như *lại cái, bóng, đông* hoàn toàn khác biệt về từ nguyên với từ Hán Việt *đông*, theo nghĩa *đông tính*, xuất hiện trong *Từ điển Hán-Việt* (Đào Duy Anh 1931). Kết quả tâm nguyên này chỉ ra rằng thuật ngữ *đông* và/hoặc *bóng* theo nghĩa dân gian để chỉ những cá nhân liên giới tính cũng như nam giới ẻo lả và mặc khác giới. Với nghĩa này, từ *đông* và *bóng* có nghĩa hoàn toàn khác với từ đồng âm *đông* trong ‘đông tính.’ Tiếc rằng trên báo giới cũng như trong các ngôn ngữ học thuật hiện nay vẫn tiếp tục nhầm lẫn giữa hai thuật ngữ đồng âm khác nghĩa này, khiến càng tăng thêm thành kiến trước hiện tượng chuyển giới. Nghiên cứu này cho thấy từ *đông* theo nghĩa Nôm có ý chỉ bản dạng giới của những người chệch khỏi các chuẩn giới tính sinh học cũng như các chuẩn hành vi có tính giới. Trong khi đó từ *đông* theo nghĩa Hán Việt lại được dùng để nói đến một thể loại tình dục (hấp dẫn đồng giới). Từ đó có thể giả định rằng cách hiểu về vượt giới theo nghĩa Nôm vốn bắt nguồn từ sự thể hiện các hành vi bất tuân giới trong trình diễn văn hóa truyền thống *lên đông*. Ở một góc độ nhất định, thì các cá nhân có những hành vi/biểu hiện ngược lại giới tính sinh học của họ dù bị chê trách, nhưng vẫn có thể nhận được thái độ khoan dung trong xã hội truyền thống. Quan trọng hơn là trong cách nhìn nhận địa phương về các cá nhân chuyển giới không ngụ ý rằng các cá nhân này sẽ nhất thiết phải có các quan hệ tình dục đồng tính. Nghiên cứu tìm hiểu sự thiếu vắng yếu tố quan hệ đồng giới trong cách hiểu truyền thống về *đông bóng* liên quan như thế nào đến những kiêng kỵ nhất định về chủ đề tình dục trong xã hội Việt truyền thống vốn ảnh hưởng từ tư tưởng Nho giáo. Sự ‘lảng tránh’ (dù trong ngôn từ địa phương) này nổi lên

ra sao khi có sự du nhập trong ngôn từ mới trong thời kỳ thuộc địa và toàn cầu hóa sau này. Dựa trên các nguồn tư liệu thành văn tiếng Việt và tiếng Anh, nghiên cứu lần lượt tìm hiểu xem lớp từ mới *pê-đê* [pederasse]; *ô-mô*; *ô-môi* [homosexuel/même sexe] xuất hiện và nhanh chóng được sử dụng rộng rãi trong ngôn ngữ đời thường một mặt tạo nên hay giúp chỉ ra/lật lên lớp ý nghĩa về tình dục, vốn bị chìm khuất trong cách gọi dân gian địa phương tồn tại trước đó để chỉ các thực hành chuyển giới. Mặt khác chính những từ ngữ này vốn cần được phân tích trong mối tương tác với các diễn ngôn có tính thực dân phổ biến về giới và tình dục vô hình chung dẫn đến một xu hướng đánh đồng chuyển giới với đồng tính (và cách nhìn nhận này tiếp tục được duy trì đến ngày nay). Và dưới nhãn quan đó (trong phạm vi nghiên cứu này ghi nhận thì thể hiện rõ ở xã hội Việt nam thuộc địa từ thời kỳ cuối 19 đến đầu 20, chẳng hạn qua ngôn từ) thì các cá nhân này có thể trở thành đối tượng bị chỉ trích và kỳ thị do xã hội không chấp nhận vấn đề đồng tính.

Hơn thế nữa, như Donn Colby (2004) cho thấy cách hiểu sai lạc về đồng tính ở Việt Nam bắt nguồn từ một số quan điểm của nhà tình dục học tiếng tăm, tiến sĩ Trần Bồng Sơn. Tác giả này có khá nhiều bài viết về các vấn đề tình dục đăng trên các tạp chí và báo trong nước, nhưng cách nhìn nhận của Trần Bồng Sơn về đồng tính chỉ dựa trên quan điểm cá nhân, chứ không phải từ các chứng cứ khoa học. Thế nhưng trong một xuất bản phẩm về phòng tránh HIV và đồng tính nam ở Việt nam, tiến sĩ Sơn với tư cách vừa là tác giả vừa là cố vấn đã đi đến kết luận rằng phần đông đồng tính nam tại Việt Nam là giả. Tiếc thay, lối nghĩ này nhanh chóng được phổ biến trên các phương tiện thông tin đại chúng và càng khơi sâu định kiến xã hội về chủ đề đồng tính (xem thêm iSEE 2011).

Cũng cần nói thêm trong khoảng mười năm trở lại đây, có một số lượng đáng kể các nghiên cứu điều tra về vấn đề đồng tính cũng như các hành vi quan hệ đồng giới ở Việt Nam, đặc biệt là nhóm nam giới có quan hệ tình dục với nam giới (MSM). MSM là một thuật ngữ dùng trong y học nhằm nhấn mạnh hành vi quan hệ tình dục đồng giới chứ không có ý nghĩa về bản dạng giới và xu hướng tình dục. Những người nam có quan hệ tình dục đồng

giới có thể là người dị tính, đồng tính hoặc chuyển giới. Điểm đáng chú ý là hầu hết các sản phẩm nghiên cứu này đều nằm trong khuôn khổ các dự án, chương trình can thiệp sức khỏe cộng đồng, nhất là với chiến dịch nâng cao nhận thức và phòng ngừa HIV/AIDS. Nói cách khác, MSM giờ đây được coi như một trong các nhóm mục tiêu của rất nhiều các chương trình phòng chống HIV (UNAIDS 2001; Colby 2003; Nguyen et al. 2008; Lê Quang Nguyễn 2010; Sarraf 2010).

Mặc dù thuật ngữ MSM được du nhập vào Việt Nam từ đầu những năm 90 trong khuôn khổ các chương trình HIV/AIDS, nhưng chưa bao giờ khái niệm nước ngoài này cũng như chuyển ngữ tiếng Việt “nam quan hệ tình dục với nam” được đông đảo giới nam, những người có các hành vi quan hệ đồng giới sử dụng (Ngô Đức Anh et al. 2009). Nghiên cứu về tình dục nam ở Việt Nam ghi nhận rằng MSM thường được gọi là *đồng cô* hoặc *bóng* (Khuất Thu Hồng 2005; Vũ Ngọc Bảo và Girault 2005; Vũ Ngọc Bảo et al. 2008). Cụ thể hơn, Vũ Ngọc Bảo và Phillippe Girault (2005) dựa trên nghiên cứu về cộng đồng MSM ở thành phố Hồ Chí Minh cho thấy có hai nhóm khác nhau: *bóng kín* và *bóng lộ*. *Bóng kín* để chỉ người nam mặc đồ nam và khó có thể nhận dạng bề ngoài là MSM, trong khi *bóng lộ* thường chỉ những người nam ăn mặc đồ nữ và tự thể hiện họ là nữ. Bên cạnh cách gọi thông thường trong giới này, còn có những từ hàm ý miệt thị chỉ các cá nhân MSM như *xăng pha nhót*, *hai thì*, *hai pha*, v.v... (xem thêm iSEE 2011).

Những trải nghiệm kỳ thị, định kiến đối với cộng đồng vượt giới cũng như tính chủ thể của họ được thể hiện rất rõ qua nghiên cứu đánh giá gần đây của SC và iSEE về nhóm trẻ đường phố thiếu số tình dục (Nguyễn Thu Hương và Nguyễn Thu Nam 2012). Nhiều cá nhân được phỏng vấn trong nghiên cứu này có biểu hiện vượt khỏi các chuẩn mực tình dục cũng như chuẩn mực hành vi giới nhưng lại không biết thuật ngữ “chuyển giới”; thay vào đó, các bạn trẻ tự nhận mình thuộc *giới thứ ba*. Báo cáo này cũng chỉ ra mối liên hệ giữa hoàn cảnh đi bụi với bản dạng giới và xu hướng tình dục của trẻ em thiếu số tình dục nói chung và chuyển giới nói riêng.

Có thể nói, cho đến nay, hiện tượng chuyển giới ở Việt Nam vẫn chưa được nghiên cứu một cách độc lập và đầy đủ. Nhiều khía cạnh và đối tượng là người chuyển giới vẫn bị lẫn vào trong các nghiên cứu can thiệp dành cho MSM. Ngay bản thân những người làm về các chương trình phòng chống HIV cho MSM cũng không phân biệt rõ ràng về xu hướng tình dục và bản dạng giới, giữa mại dâm nam, đồng tính nam và chuyển giới mà gộp họ vào một nhóm MSM. Trong một chừng mực nào đó, từ MSM đã trở thành một “bản dạng” trong khi nó chỉ nói về hành vi. Quá trình truyền thông không cụ thể đã làm từ MSM bị hiểu sai, đánh đồng với đồng tính và gây ra hiểu lầm cũng như giảm hiệu quả can thiệp.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

Blanc, M-E. 2005. Social Construction of Male Homosexuality in Vietnam. Some keys to Understanding and implications for HIV Prevention Strategy. *International Social Science Journal* 57 (186), 661-673.

Boellstorff, T. 2005. Between Religion and Desire: Being Muslim and Gay in Indonesia. *American Anthropologist*, Vol. 107, 575-585.

Bullough, V. L. 2000. Transgenderism and the Concept of Gender. *International Journal of Transgenderism*.

Bullough, V. L. and Bullough, B. 1993. *Cross Dressing, Sex, and Gender*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, pp. 214-222.

Chambers, L. 2007. Unprincipled exclusions: Feminist theory, transgender jurisprudence, and Kimberly Nixon. *Canadian Journal of Women & the Law*, 19: 305-334.

Clements-Noelle, K., Marx, R., & Katz, M. 2006. Attempted suicide among transgender persons: The influence of gender-based discrimination and victimization. *Journal of Homosexuality*, 51(3): 53-68.

Colby, D. 2003. HIV Knowledge and Risk Factors among Men Who Have Sex With Men in Ho Chi Minh City. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes* 32 (1), 80-85.

Colby, D. et al. 2004. Men Who Have Sex With Men: A Review. *AIDS Education and Prevention* 16 (1), 45-54.

Colby, D. et al. 2008. Down on the Farm: Homosexual Behavior, HIV risk and HIV prevalence in rural communities in Khanh Hoa province, Vietnam. *Sex Transm Infect*, 84(6):439-43.

Doan, P. L. 2007. Queers in the American City: Transgendered perceptions of urban space. *Gender, Place and Culture* 14 (1), pp. 57-74.

- Genderpac (1997). *The First National Survey on Trans Violence*. Waltham MA: Gender Pac
- Hill, D và Willoughby, B (2005). "The development and validation of the genderism and transphobia scale". *Sex Role* 53: 531-544
- Lombardi, E; R.Wilchin, et al (2001). "Gender violence: Transgender experiences with violence and discrimination". *Journal of Homosexuality* 42 (1): 89-101
- Whittle, Stephen, Turner, Lewis và Maryam Al-Alami (2007): *Engendered Penalties: Transgender and Transsexual People's Experiences of Inequality and Discrimination*. Press for Change. Manchester Metropolitan University.
- Docter, R. F. and Fleming, J. S.2001. Measures of Transgender Behavior. *Archives of Sexual Behavior* 30 (3).
- Donnan, H. & Magowan, F. 2009. Sexual Transgression, Social Order and the Self. In H. Donnan & F. Magowan (ed) *Transgressive Sex: Subversion and Control in erotic encounters*, pp. 1-24. Berghahn Books.
- Dinh Thai Son. 2007. *Commodification of Pleasure: A Study of Male Migrant Sex Worker in Hanoi, Vietnam*. Master's thesis. Thailand: Mahidol University.
- Emberger, R. 2008. *Discrimination & the Transgender Population*.
- Foucault, M. 1984. *History of Sexuality. An Introduction*. Suffolk: Peregrine Books.
- Heiman, E. M. & Cao Le Van. 1975. *Transsexualism in Vietnam*. *Archives of Sexual Behaviors*, Vol. 4 (1), 89-95.
- Hirschfeld, M. 1991. *The Transvestites: An Investigation of the Erotic Drive to Cross Dress*. Translated by Michael Lombardi-Nash. Buffalo: Prometheus Books.
- Institute for Studies of Society, Economy and Environment (iSEE). 2010. *Quan hệ với cha mẹ: Sống trong một xã hội dị tính. Nghiên cứu những người nữ yêu nữ*. Hà nội: NXB Thế Giới.
- Institute for Studies of Society, Economy and Environment (iSEE). 2011. *Portrayal of homosexuality in Vietnamese Press*. Hanoi: The Gioi Publishers.

Kaldera, R. 2002. *Hermaphroditities*. Philadelphia: Xlibris.

Johnson, M. 1997. *Beauty and Power: Transgendering and Cultural Transformation in Southern Philippines*. New York: New York University Press.

King, M., S. Winter & B. Wester. 2009. Contact Reduces Transprejudice: A Study on Attitudes towards Transgenderism and Transgender Civil Rights in HongKong. *International Journal of Sexual Health* 21 (1), 17-34.

Khuất Thu Hồng. 2005. Men who have sex with men in Hanoi: Social profile and sexual health issues. ISDS: The POLICY Project.

Trương Tấn Minh, Tôn Thất Toàn & D. Colby. 2006. Hành vi tình dục đồng giới và nguy cơ lây nhiễm HIV: tại khu vực nông thôn tỉnh Khánh Hòa, Việt Nam. *Giới, Tình dục và Sức khỏe tình dục số 13*. CIHP. Hà Nội: NXB Thế giới.

Le Quang Nguyen. 2010. *Listening to Young people: Male Street Youth Who Sell Sex in HCM*. HCM: Save the Children in Vietnam.

Lehtonen, J. 2000. Non-Heterosexual and Transgendered People in Finland. *New Views on Sexual Health*.

Lev, A. I. 2004. *Transgender emergence: Therapeutic guidelines for working with gender-variant people and their families*. Philadelphia, PA: Haworth Press.

Matzner, A. 1999. *In Legal Limbo: Thailand, Transgendered Men, and the Law*.

Money, J. 1973. Gender Role, Gender Identity, Core Gender Identity: Usage and Definition of Terms. *The Journal of American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 1:397-402.

Mottet, L. and Tanis, J. 2008. *Opening the door to the inclusion of transgender people: The nine keys to making lesbian, gay, bisexual and transgender organizations fully transgender-inclusive*. New York: National Gay and Lesbian Task Force Policy Institute and the National Center for Transgender Equality.

Ngo D.A. et al. 2009. Male Homosexual Identities, Relationships and Practices Among Young Men Who Have Sex With Men. *AIDS Educ Prev.* 21(3): 251-265.

Nguyen AT, Nguyen TH, Le TG, Detels R. 2008. Prevalence and risk factors associated with HIV infection among men having sex with men in Ho Chi Minh City, Vietnam. *AIDS and Behavior* 12(3):476-482.

Nguyễn Thu Hương và Nguyễn Thu Nam. 2012a. Situation Assessment of LGBT Street Children in Hochiminh City. Save the Children & iSEE.

Nguyễn Thu Hương. 2012b. "Gender Crossing in Vietnam: Yesterday and Today." Paper presented at the international conference *Future Directions in Southeast Asian Studies* co-organized by Leiden University, Australia National University, March 8-10.

Peletz, M. 2006. Transgenderism and Gender Pluralism in Southeast Asia since early modern times. *Current Anthropology* 47 (2): 309-340.

Phạm Quỳnh Phương, 2007. "Empowerment and Innovation among Saint Tran's female mediums". In *Modernity and Re-Enchantment: Religion in Post-Revolutionary Vietnam Religion in Vietnam* (edited by Philip Taylor). ISEAS, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 221-249.

Proschan, F. 2002. "Syphilis, Opiomania, and Pederasty": Colonial Constructions of Vietnamese (and French) Social Diseases. *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 11, No. 4, 610-636.

Sanders, D. 2008. *Third sex identities and transgender rights: Policies in Asia and the West*. South Asia LGBTI Partnership Building Workshop, Kathmandu, Nepal (September 3-4).

Saks, B. R. 1998. Transgenderism and Dissociative Identity Disorder - A Case Study. *The International Journal of Transgenderism* 2 (2).

Sarraf, M. 2010. Men Who Have Sex With Men: The Absent Driver of The HIV/AIDS Epidemic in Vietnam. 15 *Geo. Public Pol'y Rev.* 25.

Stuckey, J. 2008. Spirit possession and the goddess Ishtar in ancient Mesopotamia. *Matri Focus*, 8(1).

Takacs, J. 2006. *Social exclusion of young LGBT people in Europe*. ILGA-EUROPE & IGLYO.

Vũ N.B. & P. Girault. 2005. Đối mặt với sự thật: Tình dục đồng giới nam (MSM) và HIV/AIDS. *Giới, Tình dục và Sức khỏe tình dục số 5*. CIHP. Hà Nội: NXB Thế giới.

Vu N.B. et al. 2008. Male Sexuality in Vietnam: The Case of Male-to-Male Sex. *Sexual Health* (1), 83-88.

UNAIDS. 2001. Policy and Practice, Key Populations. <http://www.unaids.org/en/PolicyAndPractice/KeyPopulations/MenSexMen/Ibid>.

USAID (2009), *Gender identity and violence in MSM and transgenders: Policy Implications for HIV Services*

Weeks, J. 1986. *Sexuality and Its Discontents. Meanings, Myths and Modern*

Sexualities. London: Routledge & Kegan Paul.

Winter, S., S.Rogando-Sasot & M.King. 2007. Transgendered women of the Philippines. *International Journal of Transgenderism* 10 (2), 79-90.

CÔNG TY TNHH MỘT THÀNH VIÊN
NHÀ XUẤT BẢN THẾ GIỚI

Trụ sở chính: 46 Trần Hưng Đạo, Hoàn Kiếm, Hà Nội,

Tel: 0084. 4. 38253841 – Fax: 0084. 4. 38269578

Chi nhánh: Số 7 Nguyễn Thị Minh Khai, Quận 1, TP Hồ Chí Minh,

Tel: 0084. 8. 38220102

Email: thegioi@hn.vnn.vn

Website: www.thegioipublishers.com.vn

KHÁT VỌNG ĐƯỢC LÀ CHÍNH MÌNH

*Người chuyên giới ở Việt Nam
– những vấn đề thực tiễn và pháp lý*

Chịu trách nhiệm xuất bản

TRẦN ĐOÀN LÂM

<i>Biên tập:</i>	Đông Vĩnh
<i>Sửa bản in:</i>	Phương Thảo
<i>Trình bày:</i>	Tuấn Quỳnh
<i>Bìa:</i>	

In 0.000 bản, khổ 00 x 00 cm tại Trung tâm Chế bản và In – Công ty TNHH MTV Nhà xuất bản Thế Giới. Giấy xác nhận ĐKKHXB số: 000-2013/CXB/00-00/ThG. Quyết định xuất bản số: 00/QĐ-ThG cấp ngày 00 tháng 0 năm 2013. In xong và nộp lưu chiểu năm 2013.